

הישיבה הארבע-מאות-ועשרים ואחת של הכנסת השישית

יום שלישי, ט"ו תמוז תשכ"ט (1 יולי 1969)

ירושלים, הכנסת, שעה 16.00

א. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

מזכיר הכנסת ת. ליאור:

ברשות היושבת-ראש, הגני מתכבד להודיע כי הונחו היום על שולחן הכנסת מסקנות ועדת הכלכלה בעניין הרחבת שדה התעופה בחיפה לצפון הארץ.

היו"ר א. תלמי:

הגני מתכבד לפתוח את ישיבת הכנסת. תחילה נשמע הודעה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.

ב. שאלות ותשובות

היו"ר א. תלמי:

הכנסת תשמע עתה שאלות ותשובות.

1. מסקנות החקירה על נסיבות התפוצצות

דימון-יד במזרח ירושלים

חבר הכנסת ש. תמיר שאל את שר המשטרה ביום י"א בסיון תשכ"ט (28 במאי 1969):

בעקבות האסון שאירע במזרח ירושלים, עת נהרגו שני אחים ואחות כאשר התפוצץ דימון-יד – אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. האם נחקרו נסיבות מקרה האסון?

2. אם כן, מה הן מסקנות החקירה?

3. האם נבדקו דרכים למנוע אפשרות חישנותם של מקרים כאלה?

שר המשטרה א. ששון:

לשאלה 1: התשובה חיובית.

לשאלה 2: בחקירה הוברר, כי היה זה מקרה אסון שאין להאשים בו איש.

לשאלה 3: המשטרה עורכת פעולות רבות, בפרט בין תלמידי בתי-הספר, להחדרת תודעת זהירות מפני חפצים חשודים. פעולות אלו כוללות הרצאות של קציני משטרה, הקדגת שקופיות, הקדגת סרטים, הפצת עלונים וכרזות, תערוכות וכדומה.

2. מניעת ספסרות בכרטיסים

למשחקי כדורגל

חברת הכנסת ש. ארבל-אלמזלינו שאלה את שר המש"ט ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

בעתונות פורסם, שגם הפעם נתגלו מקרים רבים של ספסרות במכירת הכרטיסים לדרבי התל-אביבי בכדורגל – ההתחדות בין "מכבי" ל"הפועל" שהתקיימה בשבת, 31 במאי 1969. הכרטיסים נעלמו זמן קצר לאחר הוצאתם למכירה בסוכנויות, בעוד שמחוק למשרדים המתונו ספסרים שמכרו את הכרטיסים במחיר מופקע.

נוכת העובדה שמקרים אלה חוזרים ונשנים ועל ידי כך חלק גדול מחובבי הספורט גאלצים לקנות כרטיסים במחירים מופרזים – רצוני לשאול את כבוד השר:

שר המשטרה א. ששון:

המשטרה פועלת בהחלט למניעת ספסרות בכרטיסים למופעי בידור ובכלל זה מופעי ספורט. הפיקוח נעשה בשתי דרכים: א. ביקורות-פתע בקופות, כדי לראות אם מחזיקים בהן מלאי סביר של כרטיסים, בשעת פתיחתן; ב. פיקוח מוסווה סביב מקום המופע. לדוגמה: בחדשים ינואר-מאי 1969 נעצרו בתל-אביב לא פחות מ-67 איש החשודים בספסרות ובידיהם נתפסו קרוב ל-300 כרטיסים.

אגב, במופע המסויים, שאליו מתייחסת השואלת הנכבדה, לא נמכרו, לפי ידיעת המשטרה, שום כרטיסים במחיר גבוה מן הנקוב. השואלת הנכבדה תופתע בודאי לשמוע, כי אנשים רבים רכשו כרטיסים למטה מן המחיר הנקוב, אפילו ב-50 אגורות לכרטיס.

3. תלונות על שבירת מצבות על-ידי

אנשי חברה קדישא בירושלים

חבר הכנסת א. אבנרי שאל את שר המשטרה ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. כמה תלונות נתקבלו במשטרה על שבירת מצבות על-ידי אנשי חברה קדישא או מטעמה בירושלים?

2. אם נתקבלו תלונות – האם נערכו חקירות כלשהן בעקבות התלונות?

3. אם נערכו חקירות – מה העלו?

4. האם ננקטו בעקבות התלונות והחקירות הליכים כלשהם?

5. אם כן – אילו הליכים?

שר המשטרה א. ששון:

במשטרה נתקבלו 11 תלונות נגד אנשי חברה קדישא.

בכל המקרים נערכו חקירות ונפתחו תיקים פליליים, שהובאו לתביעה. החשודים מחכים לבידור דינם.

6. סגירת בתי-ספר בעת התפרעויות של תלמידים

חבר-הכנסת א. חביבי שאל את שר הבטחון ביום כ"ט באדר תשכ"ט (19 במרס 1969):
הגני מבקש מכבוד השר להשיבני:

1. כמה בתי-ספר נסגרו על-פי פקודת השלטונות בגדה המערבית וברצועת עזה בחודשיים האחרונים?
2. אילו בתי-ספר ובאילו ערים?
3. האם הם עדיין סגורים?
4. אם כן, מתי יפתחו?

שר-הבטחון מ. דיין:

לשאלות 1-2: בשעת התפרעויות של תלמידים הוטל מדי פעם עוצר על אזור בתי-הספר. בסך הכל היו בשנה האחרונה 27 מקרים כאלה - 12 ביהודה ובשומרון ו-15 בחבל עזה.
לשאלה 3: התשובה שלילית.

7. אישפוז תלמידות שנפצעו בהתנגשות עם כוחות הבטחון בעזה

חבר-הכנסת א. חביבי שאל את שר הבטחון ביום כ"ז בניסן תשכ"ט (15 באפריל 1969):

ב-31 במרס 1969 נפצעו 30 תלמידות תיכון בעזה בעקבות התנגשות עם כוחות הבטחון.

הגני מבקש מכבוד השר להשיבני:

1. כמה פצועות אושפזו בבית-חולים?
2. למשך כמה ימים אושפזו?
3. באילו חלקי גופן נפצעו?
4. ההיו מקרים שנפצעו בראשן?
5. ההיו בין הפצועות מקרי שברים בגופן? כמה?

שר-הבטחון מ. דיין:

לשאלה 1: שלוש.

לשאלה 2: שתיים אושפזו במשך יומיים, השלישית - במשך חמישה ימים.

לשאלות 3-4: אחת נחבלה בגבה, אחת בשפתה העליונה ואחת בלסת.

לשאלה 5: התשובה שלילית.

8. כתבה על יחסם של שלטונות ישראל כלפי חשודים בשטחים המוחזקים

חבר-הכנסת א. אבנרי שאל את שר הבטחון ביום י"ח באייר תשכ"ט (6 במאי 1969):

השבועון הצרפתי "ז'ן אפריק", בהסתמכו על שני עיתונאים צרפתים, גילבר דה נויאן ופייר לאואר, בגיליון מיום 7 באפריל 1969, טוען כי שלטונות ישראל בשטחים המוחזקים מבצעים מעשי עינויים. בין היתר מפרט הכתבה מקרים כלהלן:

א. סיפורו של סלמה דיבן, בן 22, בעבר פליט במחנה ג'בליה, כדלקמן: "הם ירדו מהג'יף והחלו מכים אותי. נפלתי. הם המשיכו להכות אותי. הם רצו ידיעות על אירוגי ההתנגדות הפלסטינים, אבל לא ידעתי דבר. גרדו אותי עד לעץ, העבירו חבל תחת זרועותי וקשרו

4. ממצאי החקירה בעניין חשד של מתן שוחד בקשר להקמתה של תחנת דלק בנצרת עילית

חבר-הכנסת ש. י. גרוס שאל את שר המשטרה ביום כ"ד בסיון תשכ"ט (10 ביוני 1969):

בעתון "היום" מיום י"ג בסיון תשכ"ט, 30 ביוני 1969, פורסמה כתבה על פרשת שוחד בקשר להקמת תחנת דלק בנצרת-עילית על-ידי קבוצת נכים.

כפי שפורסם, מעורבים בפרשה זו אנשי ציבור מקומיים בנצרת-עילית, שדרשו מהנכים "להפריש אחוים" תמורת עזרתם בביצוע העסקה.

הגני מתכבד לשאול את כבוד השר:

1. האם חקרה המשטרה את פרשת השוחד על כל מה שקשור בה?
2. אם כן, האם נפתח תיק פלילי נגד מישהו בקשר לפרשה זו?
3. אם לא - מדוע לא תעשה זאת המשטרה?

שר-המשטרה א. ששון:

המשטרה חקרה בעניין זה, אך לא רק על יסוד הדבר ששוכתבו בעתון, אלא גם על סמך תלונה שהוגשה למשטרה על-ידי אזרח.

משטרת נצרת חקרה את המעורבים בעניין, ובתה העדויות הדרושות והעבירה את תיק החקירה לפרקליט מחוז הצפון, אשר ביום 23 ביוני 1969 רשם בו את החלטתו בזה הלשון: "עיינתי בחומר החקירה והגעתי למסקנה, כי אין בו ראיות על כל עבירה פלילית, ולפיכך החלטתי לסגור את התיק מחוסר ראיות מספיקות".

5. חקירה בנסיבות מותו של כבאי על-ידי מכת חשמל ביפו

חבר-הכנסת ש. י. גרוס שאל את שר המשטרה ביום כ"ד בסיון תשכ"ט (10 ביוני 1969):

בעתון "הארץ" מיום כ"ב בסיון תשכ"ט (8 ביוני 1969) פורסמה ידיעה על מותו של כבאי ממכת חשמל בעת שעסק בכיבוי שריפה ביפו. באותה ידיעה נמסר, כי הכבאים הזעיקו את חברת החשמל כדי לנתק את הזרם לסביבה, וכי נאמר להם שהזרם אמנם נותק. עניין זה נחקר על-ידי המשטרה.

רצוני לשאול את כבוד השר:

1. מה העלתה חקירת המשטרה?
2. האם יועמדו האשמים לדין?
3. האם ננקטו פעולות כדי למנוע אסון כזה בעתיד?

שר-המשטרה א. ששון:

לשאלות 1-2: המשטרה פתחה בחקירה בנסיבות מותו של הכבאי ונעזרת בבדיקות מקצועיות הנעשות בשבילה על-ידי מומחי משרד הפיתוח. החקירה טרם נסתיימה ולכן אי-אפשר לקבוע אם יועמד מישהו לדין.

לשאלה 3: השואל הנכבד ידע בודאי, כי כל הפעולות הנוגעות להפעלת רשת החשמל אינן בתחום עבודתה של המשטרה.

שר־הבטחון מ. דיין:

אין לי מה להוסיף למה שאמרתי בתשובה לשאלתך הנוספת לשאלתה שלך מיום 5 באפריל 1969 במליאת הכנסת, ביום 21 במאי 1969.

היז"ר א. תלמי:

שאלה נוספת לחבר־הכנסת אבנרי.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

כבוד השר, מכיוון שהדברים מתפרסמים בעולם וגורמים בלי ספק נזק ניכר לישראל — האם לא ננקטים אמצעים על מנת להכחיש דברים אלה בעולם לגופם, לפרטיהם?

שר־הבטחון מ. דיין:

אני מצטער, אבל אין לי תשובה נוספת לשאלה הנוספת לשאלתה הנוספת לשאלה הנוספת.

9. הסיבה להגבלת חופש התנועה של

שלושה עורכי־דין ערביים

חבר־הכנסת א. חביבי שאל את שר הבטחון ביום כ"ה באייר תשכ"ט (13 במאי 1969):

באחרונה נמנעו שלטונות הבטחון מלתת רשיון תנועה לעורכי־הדין חנא נקארה, סברי ג'ריס ועלי רפאע, שביקשו להגיע לשכם ולירושלים המזרחית על מנת להופיע לשיבות בתי־המשפט להגנה על שולחיהם.

עורך־דין סברי ג'ריס קיבל צו ריתוק, האוסר עליו לצאת מהעיר חיפה, מחייבו להיות כלוא בביתו משקי־עת החמה ועד זריחתה, וכן מחייבו להתייצב כל בוקר במשרדת חיפה.

ב־6 במאי 1969 נמנע מעורכי־הדין חנא נקארה ועלי רפאע להופיע במשפט שנערך בשכם בתוך של חמזה טוקאן ואחרים, מאחר שהשלטונות דחו בקשותיהם לרשיון תנועה לשכם.

הגני מבקש מכבוד השר להשיבני:

1. מדוע נמנעים השלטונות מלתת רשיונות תנועה לעורכי־הדין חנא נקארה, סברי ג'ריס ועלי רפאע?

2. מדוע נמנעים השלטונות מעורכי־הדין חנא נקארה, סברי ג'ריס ועלי רפאע להופיע בבתי־המשפט כדי למלא את חובתם כפרקליטים?

3. מי הורה למנוע מעורכי־הדין חנא נקארה, סברי ג'ריס ועלי רפאע להופיע בבתי־משפט כדי למלא את חובתם כפרקליטים?

4. האם יונתן לעורכי־הדין הנזכרים להופיע בבתי־המשפט כדי למלא את חובתם כפרקליטים?

שר־הבטחון מ. דיין:

על עורכי־הדין חנא נקארה וסברי ג'ריס חוטל כחוק צווים שעל־פיהם מוגבלים הם ביציאה מאזור מושבם. במסגרת אזור מושבם רשאים הם להופיע בבתי־משפט ולקיים משרדיהם, ואילו לצאת מאזור זה לכל מטרה שהיא אסור להם ללא אישור. למרות האמור לעיל נתנו לעורכי־הדין היתרי יציאה מאזור מגוריהם כדי לאפשר להם להופיע בתיקים שהחלו בהם לפני שהוטלו עליהם ההגבלות.

את ידי מעל לראש, אחר כך תלו אותי על ענף. אמרו לי שאם אינני רוצה לדבר, יהרגו אותי. הם צעדו אחורה וירדו מעלי כדי לאלץ אותי לדבר. כדור פגע בקרסולי הימני. חשתי כאבים... ראשי צנח על חוץ..."

ב. סיפורו של סיד דאגר בן 21, כדלקמן: "היה זה בסוף חודש יוני 1967, שבועיים אחרי המלחמה. צנחנים ישראלים באו למחנה אל־עריש, בו התגוררתי. לקחו אותי לבניין גדול. שם נמצאים משרדי המודיעין הכלליים. התחילו לחקור אותי. הזהירו אותי שאם לא אדבר מרצוני, יאלצו אותי להודות. מה יכולתי לעשות? לא ידעתי כלום. קשרו אותי לכסא והחלו שורפים אותי, קצת בכל מקום על הגוף, בעזרת חשמל. זה כאב לי מאוד, אבל לא יכולתי לומר להם כלום. לא ידעתי כלום. אינני יודע כמה זמן זה נמשך. כאשר הפסיקו לא יכולתי אפילו לדבר. קשרו אותי והובילו אותי למחנה אל־אתר. התחילו מחדש להכות אותי. בפעם הרביעית עזבו אותי. נשארתי על החול, ששרף אותי, כיוון שקרעו מעלי את בגדי. כעבור רגע, או שעות, אינני זוכר, הם חזרו. שאלו אותי אם התלכתי לדבר. עניתי שלא יכולתי, כיוון שלא ידעתי כלום. הם הוציאו אותי והתחילו לחתוך את החזה שלי. הדליקו סיגריות ושרפו לי בהן את רגלי. אחר־כך הביאו מוטות ברזל שלובנו באש. זה היה יותר גרוע מסיגריות. הם הצמידו את המוטות בכל מקום על הגוף. אני חושב שהתחלתי לצעוק... התעלפתי. בסוף, אחד הישראלים שהיה כל הזמן אתי לקח אותי לתא. הוא דחף אותי כשגבי לקיר ואמר: אם אינך רוצה לדבר אהרוג אותך."

ג. תיאורים אחרים מתייחסים לעינויים בשכם, רמאללה, סרפנד. בתיאורים אלה מוזכרים סרן המכונה ויקטור אבו מוסא ואדם אחר המכונה פרנקו, קצין מודיעין היושב בשכם. כן מוזכרים עינויים אשר נעשו בשכם לאדם הנקרא אחמד פרז, שהיה כלוא בתא ברמאללה.

הגני מבקש לדעת:

1. האם יש רישום לגבי אסירים או עצירים אשר היו כלואים בגין חשד על ביצוע עבירות בטחוניות, בבתי כלא או בתאי מעצר בשטחים המוחזקים?

2. אם קיים רישום כנ"ל, האם היו כלואים בבתי כלא כנ"ל סלמה דיבן וסיד דאגר הנ"ל?

3. האם בעקבות הפירסום ב"זן אפריק" נערכה חקירה אם עונו אסירים או עצירים בבתי כלא ובתאי מעצר — בשכם, רמאללה, סרפנד?

4. אם נערכה חקירה, מה העלתה?

5. האם אותרו הקצינים ויקטור אבו מוסא ופרנקו הנ"ל אם אותרו, האם השתמשו באלימות במהלך חקירות שבוצעו על ידם? אם נערכה חקירה, מה היו ממצאיה?

6. האם הותר לחוקרים בשטחים המוחזקים להשתמש באלימות במהלך חקירתם?

7. האם מאז תום מלחמת ששת הימים נקטו באמצעים משמעותיים כלשהם כנגד חוקרים הפועלים בשטחים המוחזקים או כאלה שחקרו אסירים, חשודים או עצירים שנעצרו בשטחים המוחזקים, על שימוש באלימות כנגד נחקרים כנ"ל?

12. הוראת הרמטכ"ל לבטל שידור**ראיון עם האלוף עוז ויצמן**

חבר-הכנסת נ. אליעד שאל את שר הבטחון ביום ד' בסיון תשכ"ט (21 במאי 1969):

באחרונה פורסם בעתונות כי בוטל שידור ראיון עם האלוף עוז ויצמן ב"גלי צה"ל". אלוף ויצמן, ראש אג"ם, הוזמן — כפי שנמסר ב"מעריב" (20 במאי 1969) — על ידי עורך "גלי צה"ל" לראיון בתכנית המכונה "מסיבת כתבים צבאיים", וכמראיינים הוזמנו העיתונאים יצחק פורטנוי מ"למרחב" ואלי לנדאו מ"מעריב", והמנחה היה עורך "גלי צה"ל" מר גדעון סאמט. שאלותיו הן:

1. מה הן הסיבות שבגללן בוטל שידור ראיון זה?
2. הנכון הדבר שהוראת הביטול באה במפתיע לעורכי התכנית בעקבות החלטת מגבוה?
3. מה היא מדיניות "גלי צה"ל" בקשר לראיון עם אלופי צה"ל או קצינים אחרים?
4. האם לא הופיעו בעבר אלופי צה"ל בראיונות ב"גלי צה"ל"?
5. אילו הוראות קבע ישנן בקשר להופעת קצינים בכירים ב"גלי צה"ל" והאם חל באחרונה שינוי בהוראות הללו?

שר-הבטחון מ. דיין:

לשאלות 1 ו-3: לא אוכל להוסיף לנאמר בתשובתי שניתנה זה עתה לשאלתה של חבר-הכנסת אורי אבנרי.

- לשאלה 2: אינני יודע על כך.
לשאלה 4: התשובה חיובית.
לשאלה 5: לא חל שינוי בהוראות הקיימות.

13. פרטים על מעצרים בכפרים**דרוזיים שברמת-הגולן**

חבר-הכנסת א. חביבי שאל את שר הבטחון ביום ח' בסיון תשכ"ט (25 במאי 1969):

הגיע לידיעתי, כי באחרונה נערכה שורה של מעצרים בכפרים הדרוזיים בקעתה ומסעדה שברמת-הגולן. נודע לי שבכפר מסעדה נעצרו כוהן הדת גאייף ספדי, מוחנה ספדי, סולימאן ספדי, מויד מסעוד. בכפר בקעתה נעצרו סולימאן שמס, האני עמאשה, גלאד עמאשה, האייל עמאשה וחמד נגם.

הנני מבקש מכבוד השר להשיבני:

1. כמה תושבים מרמת-הגולן עצורים?
2. מדוע נעצרו האנשים המוזכרים כאן?
3. מאילו כפרים גוססים נעצרו אנשים ברמת-הגולן?

שר-הבטחון מ. דיין:

לשאלה 1: כיום — 20.

לשאלה 2: 2 שפוטם באשמות רצח, האחרים נאשמים באשמות ריגול, סיוע לריגול ופעולות חבלנים.
לשאלה 3: ממג'דל-שמס, מסעדה, בקעתה, עין קיניה ורג'ר.

10. מופעי בידור לחיילים באזור**תעלת סואץ וסיני**

חברת-הכנסת ש. ארבלי-אלמולינו שאלה את שר הבטחון ביום כ"ה באייר תשכ"ט (13 במאי 1969):

בעתונות פורסמו כתבות רבות על כך שחיילי צה"ל, הנמצאים בתעלת סואץ ומרחבי סיני, מתלוננים על כך שלא נערכים אצלם מופעי אמנים ובידור.

בהתחשב בעובדה שמופעי הבידור חשיבותם רבה לחיי ההווי של החיילים המרוחקים מישובי הארץ — רצוני לשאול את כבוד השר:

1. האם הפירסום בעתונות על כך, שמספר מופעי הבידור בסיני ובתעלה מועט, תואם את המציאות בכללה או בחלקה?
2. אם כן, מה הן הסיבות לכך שהאמנים מופיעים בפני חיילי צה"ל בסיני ובתעלה?
3. האם קיימים סידורים המחייבים את האמנים להופיע מספר פעמים בשנה בפני חיילי צה"ל?
4. אם לא, מה בדעת כבוד השר לעשות כדי להביא טיה הופעה סבירה של אמני ישראל בכל המקומות שבהם ישנם חיילי צה"ל?

שר-הבטחון מ. דיין:

לשאלות 1 — 2: בקו האש שבתעלה נאלצים לעתים לצמצם מופעים בגלל קשיים אובייקטיביים. צה"ל עושה מאמץ מיוחד להגביר את הפעולות במוצאי התעלה, בעת ובמקומות שהמצב הבטחוני מאפשר זאת. לשאלות 3 — 4: קצין חינוך ראשי בצה"ל נותן עדיפות לבידור באזורי החזית ולהגדלת מספר מופעי אמנים, אם במסגרת שירות מילואים ואם על פי הסדרים אחרים (בשכר ובהתנדבות).

11. הסיבה לביטול שידור ראיון עם האלוף**עוז ויצמן ב"גלי צה"ל"**

חבר-הכנסת א. אבנרי שאל את שר הבטחון ביום ד' בסיון תשכ"ט (21 במאי 1969):

"הארץ" מיום 20 במאי 1969 מוסר, כי הרמטכ"ל הורה לבטל שידורו של ראיון עם האלוף עוז ויצמן ב"גלי צה"ל".

הנני מבקש להשיבני:

1. האם ידיעה דלעיל נכונה?
2. אם היא נכונה — מה היא הסיבה לביטול השידור?

שר-הבטחון מ. דיין:

לשאלה 1: התשובה חיובית.

לשאלה 2: הראיון עמד להיות משודר בתכנית "מסיבת כתבים צבאיים עם...", בה מראיינים קציני צה"ל בנושאים שעליהם הם מופקדים. הראיון עם האלוף ויצמן חרג לדעת הרמטכ"ל מעבר לתחום הנושאים שבטיפולו, אי לכך הורה שלא לשדרו.

התקלה קרתה כתוצאה מטעות טכנית (לא נאמר לאלוף ויצמן ולמראיינים, כי הראיון מוגבל לתחום הנושאים שעליהם מופקד האלוף) ללא קשר עם המרואיינים או המראיינים.

4. מה שמה של להקה זו, והאם פעלו שלטונות הצבא בצעדים משמעותיים כתגובה על התנהגות זאת?
5. הנכונה הידיעה הנ"ל על אותו זמר-צמרת פופולרי, שאמרגנו "מסדיר" שיישאר בעיר כשנקרא לשירות מילואים? ומי הוא אותו זמר?
6. אם כן, מדוע מאפשר משרד הבטחון הסדרים כאלה שאמרגן יוכל להחליף אמן שנקרא למילואים באמן אחר שיצא במקומו?

שרי הבטחון מ. דיין:

לשאלה 1: המוצבים בסיני מקבלים את העתונים היומיים בו ביום (עד שעות הערב) ואת עתוני הערב — באיחור של יום. המוצבים המרוחקים מקבלים את העתונים היומיים באיחור של יום ואת עתוני הערב באיחור של יומיים.

לשאלה 2: אמנים החייבים בשירות מילואים נקראים לשירות של יומיים בחודש במשך כל השנה ולשבעה ימים מרוכזים אחת לחצי שנה.

לשאלות 3–4: בהתנהגות להקת "צמד הפרברים" לא היתה עבירה משמעותית.

לשאלות 5–6: נמסר לי דק על מקרה אחד. אמרגנו של הזמר יהורם גאון ביקש לשחרר את השחקן מקריאה לשירות מילואים, כשזו חלה בתקופה שהנ"ל הופיע ערב ערב כשחקן ראשי בהצגות תיאטרון. האמרגן הציע לממן תמורת זאת הופעה של אמן אחר. מפקד הפיקוד נעתר להצעה. במועד אחר נקרא יהורם גאון לשירות ואף הופיע בפני חיילים בסיני.

16. מקרים של עיכוב פירסומים

על-ידי הצנזורה

חברי הכנסת א. אבנרי שאל את שר הבטחון ביום י' בסיון תשכ"ט (27 במאי 1969):

"הארץ" של יום 21 במאי 1969 מונה מקרים שבהם חרגה, לדבריו, הצנזורה מתפקידה הרשמי ומנעה מן העיתונות לפרסם מה קרה במקרים כאלה, שמן הדין היה לאפשר פירסומם, היינו:

א. לבתו של הרמטכ"ל אירעה תקלה מסוכנת בעת מפגן צניחה. היא ניצלה הודות להפעלת המצנח הרורבי. משום-מה עוכב פירסום הידיעה.

ב. מה-14 בחודש מאי נערך בתעלת סואץ סגן-משנה חיים בן-יונה. הדעה על כך נמסרה למשפחתו, אך לא לפירסום. לאחר מכן הודיעו המצרים שנמצאה גופתו ופנו לצלב האדום בדבר סיוריו החוזרת. אף-על-פי-כן שוב נאסר הפירסום בעתונות הישראלית. פירסום הידיעה הותר דק ביום 20 במאי 1969.

ג. לטענת "הארץ" מנעה הצנזורה פירסום קטעים מהראיון עם האלוף עוזר ויצמן, שנפסל לשידור ב"גלי צה"ל". לטענת "הארץ", דברי האלוף אושרו עוד קודם לשידור על-ידי הצנזורה לפני ההתערבות נגד השידור.

אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. האם הידיעות דלעיל נכונות?
2. אם אינן נכונות — מה אינו נכון בהן?
3. אם חלו עיכובים בפירסום הידיעות דלעיל — מה הן הסיבות לכך?

14. הסיבה לביטול שידור ראיון עם

האלוף עוזר ויצמן

חברי הכנסת ש. תמיר שאל את שר הבטחון ביום ח' בסיון תשכ"ט (25 במאי 1969):

"מעריב" מיום 20 במאי 1969 מוסר כי ראיון עם האלוף עוזר ויצמן, ראש אג"ם במטכ"ל, שעמד להיות משודר ב"גלי צה"ל", בוטל.

אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. האם נכונה הידיעה?
2. אם כן, מי נתן את ההוראה לבטל את השידור, ומדוע?
3. מה הם הנוהלים הקיימים בצה"ל לגבי מתן הראיונות הפומביים, לעתונות ולרדיו, על-ידי מפקדים בכירים?

שרי הבטחון מ. דיין:

לא אוכל להוסיף לגאמר בתשובותי שניתנו היום לשאלות של חברי הכנסת אורי אבנרי וגסים אליעד באותו עניין.

15. הספקת עתונים ומופעי בידור

לחיילים בסיני

חברי הכנסת ד. לוי שאל את שר הבטחון ביום י' בסיון תשכ"ט (27 במאי 1969):

במוסף "מעריב" מיום ו', 16 במאי 1969, התפרסמה כתבה של מר א. דולב, שנשאה כותרת "מחכים להם בתעלה". בכתבה זו מספר מר דולב, שעתונים מגיעים למוצבים באיחור של יום עד שלושה ימים וגם הצגות קולנוע נהפכות לאירועים נדירים. הוא מוסיף לספר, שבדדני הצמרת אינם מגיעים לאזור זה, גם כשמקבלים צו קריאה לימי מילואים.

בין השאר מוסר מר דולב מה שסיפר לו אחד הקצינים: "לפני זמן-מה גויסה להקת זמר לשבוע הופעות. התנהגותם, מהיום הראשון, היתה למטה מכל ביקורת. במוצב אחד לא היו מוכנים להופיע מפני שמיתרי הקול העדינים שלהם לא עמדו בטילטולי הדרך. במוצב השני נעלבו מפני שהוכרו על כוונות באמצע ההופעה. וביום השלישי, מתוך חמישה, הודיעו שביום הרביעי לא יופיעו בכלל, כי למחרת, כלומר ביום החמישי, הכלול בצו הקריאה, נקבעה להם הופעה בעיר. ואמנם למחרת היום הסתלקו מהק, ובלי ידיעתי, אך כלי ספק בערמה, עוד קיבלו רכב ונסעו בו לתל-אביב. דוגמה אחרת: זמר-צמרת פופולרי ואיש מילואים — פנית פעמים אין ספור בדרישה לקבל אותו לסיוור הופעות בקו התעלה. תמיד קיבלתי אותה תשובה: בכל פעם שומר זה נדרש, מציע אמרגנו ומסדיר שיישאר בעיר, ובמקומו מבטיח לשלוח אמנים אחרים. הזמר הזה נשאר בעיר וגם האמנים האחרים שהובטחו לא הגיעו אלינו אף פעם אחת."

אודה לכבוד השר אם ישיבני:

1. מה היא תדירות הספקת העתונים לחיילים בקו התעלה?
2. מה הוא סדר הגיוס של אמנים למילואים לקו זה?
3. מה הנכונות בידיעה על התנהגותה של להקת הזמר הנזכרת לעיל?

ב. הכרוז הופץ על-ידי תנועה המכנה עצמה "תנועת אל-ארד לשיחור פלשתינ". מאחורי שם זה מסתתרים חוגים לאומניים ביהודה ושומרון.

19. הסדר להסעת חיילים בחופשה

חבר הכנסת א. אבנרי שאל את שר הבטחון ביום י"ז בסיון תשכ"ט (3 ביוני 1969):

בידיעה שנתפרסמה ב"מעריב" מיום 28 במאי 1969 נמסה, כי צה"ל דחה את תנאי "אגד" להסעת חיילים חנם, משום שלאחר בדיקה שנערכה על הנושא מסתבר כי מחיר הסעת החיילים "חנם" על-ידי "אגד" יעלה בסופו של דבר כסף רב יותר מאשר אם צה"ל יבצע את השירות הזה בעצמו.

אודה לכבוד השר אם ישיבני:

1. האם יש אמת בידיעה הנ"ל?
2. אם אמנם נדחתה הצעתה של חברת "אגד" — א. האם הועלו הצעות אחרות לפתרון בעיית הסעתם של טרמפיסטים?
- ב. אם הועלו — מה הן?

שר הבטחון מ. דיין:

לא אוכל להוסיף לנאמר בתשובתי להצעתך לסדר היום במליאת הכנסת ביום 4 ביוני 1969.

היו"ר א. תלמי:

שאלה נוספת לחבר הכנסת אבנרי.

אורי אבנרי (העולם הזה — כוח חדש):

כבוד השר, בעקבות ההמלצות של ועדת הכספים, שלמעשה לא הביאו לשום שינוי במה שנוגע ל"אגד", האם יגביר צה"ל את ההסעה העצמית שלו בקווים הבין-עירוניים.

שר הבטחון מ. דיין:

אינני חושב שצה"ל יעשה משהו נוסף למה שיומלץ על-ידי ועדת הכספים ויובטח בתקציב של השנה הבאה.

20. אמצעים להגנת תושבי יריחו מפני הפגזות

חבר הכנסת ש. תמיר שאל את שר הבטחון ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

נוכח ההפגזות האחרונות על העיר יריחו מצד כוחות הצבא הירדניים, ונוכח העובדה כי בהפגזות אלו נפגעו תושבי העיר יריחו — אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. אילו אמצעים להגנת תושבי העיר מפני הפגזות ננקטו על-ידי רשויות הבטחון?
2. האם נכונה הידיעה כי אושרה יציאת משלחת של נכבדי העיר יריחו לירדן לשם טיפול במניעת המשך ההפגזות?

שר הבטחון מ. דיין:

לשאלה 1: שוחות מגן; מקלטים ציבוריים; מערכת כיבוי אש בעיר; רופא נוסף לעיר; הוכנו פקחי הג"א למקרה הפגזה והוכן חומר הסברה לאוכלוסייה כיצד לנהוג בהפגזה.

לשאלה 2: לא אושרה יציאת משלחת שכזו, ולפי מיטב ידיעתי — אף לא יצאה.

4. אם נפסלו דברי האלוף ויצמן לפירסום ב"הארץ" — מה הן הסיבות לכך?

5. האם נכון הוא כי לפני פסילת השידור אושרו דברי האלוף ויצמן על-ידי הצנזורה לשידור ב"גלי צה"ל"?

שר הבטחון מ. דיין:

לשאלות 1—2: הנתונים נכונים בעיקרם.

לשאלה 3: א. לדוגמה הראשונה — תאונות אימונים אסורות בדרך כלל לפירסום. לכן נפסלה הידיעה. לאחר שאחד העיתונים פירסמה ללא הגשה לצנזור, שוחררה הידיעה.

ב. לדוגמה השנייה — הפירסום עוכב כדי לאפשר חיפושים אחר גופתו של החלל ללא הפרעה. ההודעה המצרית פורסמה ב"19 במאי בערב, ופירסומה עוכב עד ה"20 במאי בבוקר כדי להבטיח מסירת הידיעה קודם כל למשפחה השכולה.

ג. לדוגמה השלישית — במקרה זה לא חל עלכוב, אלא נאסרו לפירסום הדברים שלא אושרו קודם לכן לשי"דור ב"גלי צה"ל".

לשאלה 4: ראה תשובתי לשאלה 3 (ג).

לשאלה 5: מה ש"הארץ" רצה לפרסם מדברי הא-לוף עזר ויצמן אושר בחלקו על-ידי הצנזורה.

17. הסדר להסעת חיילים בחופשה

חבר הכנסת מ. פרוש שאל את שר הבטחון ביום ט"ו בסיון תשכ"ט (1 ביוני 1969):

אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. מה עושה משרדך כדי להקל על סבלם של החיילים המקבלים חופשות קצרות והם נאלצים לעמוד שעות רבות על הכבישים כדי לקבל טרמפ שיסיעם למחוז תפצז?

2. האם ננקטו כבר או עומדים להינקט על-ידי כבודו צעדים שיביאו לפתרון בעיה זו?

שר הבטחון מ. דיין:

לא אוכל להוסיף לנאמר בתשובתי במליאת הכנסת ביום 4 ביוני 1969 בעקבות הצעותיהם לסדר-היום של חברי הכנסת גבריאלי כהן ואורי אבנרי.

18. זהותם של מפיצי כרוזי הסתה בשטחים המוחזקים נגד השלטון הישראלי

חבר הכנסת ד. לוי שאל את שר הבטחון ביום י"ז בסיון תשכ"ט (3 ביוני 1969):

לאחרונה הופצו באזור הגדה כרוזי הסתה של תנועת "אל-ארד", שקראו לתושבי השטחים להפגין כנגד השלטון הישראלי.

אודה לכבוד השר אם ישיבני:

א. האם היו אלה אנשי תנועת "אל-ארד" הישר-אלית?

ב. אם לא, מי מסתתר מאחורי תנועה זו?

שר הבטחון מ. דיין:

א. לפי מיטב ידיעתנו — לא.

זקוקה לקבל לצורך זה את הסכמתו של מפקד הנפה או של כל גורם שלטוני אחר.

היו"ר א. תלמי:

שאלה נוספת לחבר-הכנסת כהן-צידון.

שלמה כהן-צידון (המרכז החפשי):

האם חושב כבוד השר להתערב במקרה שהכרזת ממשלה לשאת את שמו של הרמטכ"ל המצרי לשעבר?

שר-הבטחון מ. דיין:

אינני מתכוון לעשות משהו בניגוד לחוק.

24. תזכיר התנועה להחזרת זכויות

היהודים במערת המכפלה

חבר-הכנסת מ. ח. שטרן שאל את שר הבטחון ביום י"ח

בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

רצוף בזה תזכיר מאת התנועה להחזרת זכויות היהודים במערת המכפלה, הקובל על אפליית המבקרים והמתפללים היהודים.

רצוני לשאול את כבוד השר:

האם העובדות הנמסרות בתזכיר הג"ל נכונות, ואם כן, מדוע לא יושאו זכויות הביקורים, התפילות, הכניסה והשהיה במערת המכפלה לכל אורחי המדינה, וראשית כל לכל הדתות שלהן המקום נחשב כאתר דתי קדוש?

שר-הבטחון מ. דיין:

1. א. נקודת המחלוקת מקורה בכך שאין מדובר רק במערה שקנה אברהם אבינו, אלא גם במסגד מוסלמי שמעל אתר המערה.

ב. העובדות ברובן נכונות, אף כי לקראת חגים יהודיים ניתנו אישורים מיוחדים החורגים מן ההסכם הכללי בכל הנוגע לשעות התפילה או הכנסת כסאות וספסלים.

2. לאור האמור לעיל נתקבלה החלטה בממשלה, לפיה אין הופכים את המסגד במקום לבית-כנסת, ואף אין עורכים טקסי חתונות, ברית מילה וכו' (ודאי ידוע לשואל כי הכנסת יין למסגד נחשבת בעיני המוסלמים כחילול קודש).

3. אינני תומך בקבלת ההצעות שבתזכיר המצורף.

25. הנוהג במסירת הדעות על נגעי צה"ל

חבר-הכנסת א. ורדיגר שאל את שר הבטחון ביום י"ח
בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

לאחרונה רבו הטענות על אי-דיוקים והסתרת עובדות בפירסומי דובר צה"ל. ניתן להניח כי הבסיס לכל הטענות נמצא בנוהג שלא לפרסם אודות פגיעות ונפגעים בתאונות וכדומה.

אודה לכבוד השר אם ישיביני:

1. האם נשקלה האפשרות לבטל נוהג זה ולהתחיל בפירסום שמות כל הנפגעים בצה"ל?

2. אם נשקלה האפשרות — מה היו המסקנות?

שר-הבטחון מ. דיין:

לא אוכל להוסיף לנאמר בתשובתי מיום 4 ביוני 1969 לשאלתה של חבר-הכנסת אורי אבנרי בעניין זה.

21. זהותם של מפיצי כרוזי הסתה

נגד שלטונות ישראל

חבר-הכנסת ש. תמיר שאל את שר הבטחון ביום י"ח
בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

"מעריב" מיום 30 במאי 1969 מוסר, כי כרוזים של תנועת "אל ארד" הופצו בשטחים המשותפים ודרשו מהתושבים לצאת לרחובות ולהפגין נגד "הכיבוש הציוני-האימפריאליסטי".

נוכח העובדה כי תנועת "אל-ארד" הוצאה אל מחוץ לחוק, אבקש מכבוד השר להשיביני:

1. האם נכונה הידיעה?

2. האם נבדק בידי מי הופצו כרוזים אלו?

3. מה ממצאי החקירה?

שר-הבטחון מ. דיין:

לא אוכל להוסיף לנאמר בתשובתי שניתנה היום לשאלתה של חבר-הכנסת דניאל לוי באותו עניין.

22. פרטים על אוכלוסיית העיר יריחו

חבר-הכנסת ש. תמיר שאל את שר הבטחון ביום י"ח
בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

אבקש מכבוד השר להשיביני:

1. מה היה מספר תושביה של העיר יריחו עם תום המלחמה?

2. מה מספר תושביה של העיר יריחו כיום?

3. כמה מתוך התושבים שעזבו את העיר עברו לירדן?

שר-הבטחון מ. דיין:

לשאלות 1—2: יריחו מנתה לפני המלחמה כ-12,000 נפש. במפקד האוכלוסין בספטמבר 1967 נרשמו כ-6800 נפש. מאז לא חל שינוי מהותי במספר תושבי העיר.

לשאלה 3: כל אלה שעזבו, עברו לירדן.

23. התקנת שעון בכיכר החדשה בעיר שכם

על שמו של רמטכ"ל מצרי

חבר-הכנסת ש. כהן-צידון שאל את שר הבטחון ביום י"ח
בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

העתון "הארץ" מיום 21 במאי 1969 מוסר, כי עיריית שכם קבעה שעון בכיכר החדשה בכניסה לעיר, וקראה לכיכר על שמו של עבד אל-מונעם ריאד, רמטכ"ל צבא מצרים, אשר נהרג לפני כמה חודשים בקרב תותחים בתעלת סואץ.

אבקש מכבוד השר להשיביני:

1. האם נכונה הידיעה?

2. אם כן, האם הסכים שר הבטחון לפעולה זו?

שר-הבטחון מ. דיין:

לשאלה 1: התשובה חיובית.

לשאלה 2: לא נתבקשתי לתת הסכמתי לכך. לפי סעיף 41 לחוק העיריות הידוני, השריד ביהודה ושומרון, יש לעיריה סמכות לקרוא שמות לרחובות ואינה

26. ידיעה על הפעלת המפקדה המזרחית של ארצות ערב

חבר הכנסת ר. ארזי שאל את שר הבטחון ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

נוכח הידיעות המתפרסמות בעתונות הערבית על הפעלת המפקדה המזרחית של ארצות ערב, אבקש מכבוד השר להשיבני:

מי הן הארצות המשתתפות בפועל במפקדה הנ"ל?

שר הבטחון מ. דיין:
סוריה, עיראק וירדן.

27. אמצעי בטיחות במפעלי תע"ש

חבר הכנסת ר. ארזי שאל את שר הבטחון ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

בקשר לפיצוץ שאירע ב-30 במאי 1969 באחד הבונ-קרים במפעל של תע"ש, אבקש מכבוד השר להשיבני:
1. האם מונחה ועדה לחקירת נסיבות ההתפוצצות?
2. האם ננקטו אמצעי בטיחות מתאימים כדי למנוע תאונות כאלה בעתיד?

שר הבטחון מ. דיין:
לשאלה 1: התשובה חיובית.

לשאלה 2: התעשייה הצבאית ערה לבעיית הבטיחות ובמפעליה ננקטים כל האמצעים המתחייבים מתהליכי הייצור, הבחינה, השימוש והאיחסון של תחמושת וחומרי נפץ.

28. גילוי מחתרת קומוניסטית ביהודה ושומרון

חבר הכנסת י. גולן שאל את שר הבטחון ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

אבקש מכבוד השר להשיבני:
1. האם קיימת מחתרת קומוניסטית בשטחים המוחזקים?
2. האם נתגלה גוף מחתרתי אשר מרכזו בג'נין?
3. האם נתגלו מקרים שבהם שיתפו פעולה ערבים המתגוררים בישראל עם גופי מחתרת ביהודה ושומרון?
אם כן - כמה?

שר הבטחון מ. דיין:
לשאלה 1: כן.
לשאלה 2: לא.
לשאלה 3: נתגלה מספר לא רב של מקרים כאלה.

29. ידיעה על השתתפות נתינים לא-ערביים באירוגני החבלה

חבר הכנסת א. ורדיגר שאל את שר הבטחון ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

לפי ידיעות שהופיעו בעתוני חוץ מגייסים אירוגני החבלה מתנדבים בארצות שונות בעולם. לפי ידיעות אלה כבר נמצאים בבסיסי המחבלים נתינים זרים.

אודה לכבוד השר אם ישיבני:

1. האם נתפסו חבלנים שנתנום איננה של ארץ ערבית?
2. אם כן - מאילו מדינות?

שר הבטחון מ. דיין:
לשאלות 1 - 2: התשובה שלילית.

30. סיור קצינים שבדיים בשדות הקרב בישראל

חבר הכנסת א. ורדיגר שאל את שר הבטחון ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

חברת "נימן את שולץ" משבדיה מארגנת בשיתוף עם חברת "פלחוס" מישראל סיור קצינים בשדות הקרב בישראל. הקצינים כולם בשירות פעיל בצבא הש-בדי.

אודה לכבוד השר אם ישיבני:

1. האם ידוע לו על כך?
2. האם נתקבלה פנייה במשרד הבטחון לצרף מוריי-דרך מאנשי צה"ל לנ"ל?
3. אם כן - האם נתקבלה הפנייה משלטונות הצבא בשבדיה?
4. אם לא - האם קיבל משרד הבטחון פנייה מרוכות של הקצינים הנ"ל?

שר הבטחון מ. דיין:
לשאלה 1: רק לאחר קבלת השאילתה.

לשאלה 2: נמסר לי, כי בזמנה נתקבלה פנייה בעניין זה בשם חברת התיירות האמורה. הפנייה נענה-תה לשלילה.
לשאלות 3 - 4: התשובה שלילית.

31. הבטחת זכותו של חייל משוחרר לעבודה

חבר הכנסת ש. מיקוניס שאל את שר הבטחון ביום כ"ד בסיון תשכ"ט (10 ביוני 1969):

כפי שהתפרסם בעתונות בעקבות המלצות ועדה, שמונתה על-ידי שר הבטחון בשנת 1968, עומדים להגיש הצעת חוק המבטלת את חובתו של המעביד להחזיר לעבודה חייל שהשתחרר משירות סדיר.
אי לזאת הנני לשאול את כבוד השר:

1. האם הידיעה נכונה?
2. אם כן - כיצד תובטח זכותו של חייל משוחרר לעבודה?

שר הבטחון מ. דיין:
העניין נמצא עדיין בבירור בין משרדי הממשלה הנוגעים בדבר.

32. טיול מאורגן לאילת בשבת

חבר הכנסת מ. פרוש שאל את שר הבטחון ביום כ"ד בסיון תשכ"ט (10 ביוני 1969):

מונה לפני חוזר ועדת התרבות שעל-יד ההסתדרות הכללית של העובדים בא"י - הסתדרות הפקידים - אירגון עובדי משרד הבטחון, הוועד הארצי, על טיול

שר-הבטחון מ. דיין :

מוסר הידיעה היה תת-אלוף שלמה גזית. המספר שנקב במקום היה מספר משוער, ויש לי ספק רב אם הוא מספר נכון. בזאת אינני אומר שלתת-אלוף גזית היתה איוו-שהיא מגמה למסור מספר לא נכון, אולם בחומר שהיה בידיו לא היה המספר, וכאשר הופנתה אליו השאלה במקום, הביע השערה, שהיתה השערה ספונטנית. עד כמה שאני עוקב אחרי המספרים, המספר שהוא נקב אינו קרוב למציאות.

34. דברי שר הבטחון בסיום קורס**מדריכי קומנדו ימי**

חבר-הכנסת א. טיאר שאל את שר הבטחון ביום ג' בתמוז תשכ"ט (19 ביוני 1969) :

"הארץ" מיום 13 ביוני 1969 מוסר, כי בטקס סיום קורס מדריכי קומנדו ימי אמר שר הבטחון, שיש "לשמור על הישגי מלחמת ששת הימים ולהפכם מנצחון צבאי בקרב למסד שעליו ייבנו וייכוונו נדבכי תקומתנו".

אבקש מכבוד השר להשיבני :

האם הציטוט מדויק?

שר-הבטחון מ. דיין :

אמרתי לבוגרי הקורס, שהם מצטרפים לכוחות צה"ל בימים קשים והם נוטלים על עצמם אחריות כבדה — לשמור על הישגי מלחמת ששת הימים ולהפכם מנצחון צבאי בקרב למסד קבע, מסד שעליו ייבנו וייכוונו נדבכי תקומתנו.

35. נתונים על נכסי מינהל מקרקעי**ישראל, הכנסותיו והוצאותיו**

חבר-הכנסת א. טיאר שאל את שר החקלאות ביום כ"ה בטבת תשכ"ט (15 בינואר 1969) :

הנני לשאול את כבוד השר :

1. מהו גודל השטחים הנתונים לפיקוח של מינהל מקרקעי ישראל?
2. מה אחוז השטח הכפרי מכלל שטח זה?
3. מהו אחוז השטח העירוני מכלל שטח זה?
4. איזה אחוז מהשטח הכפרי מוכר לגורמים פרטיים או ציבוריים?
5. איזה אחוז מהשטח העירוני מוכר לגורמים פרטיים או ציבוריים?
6. מה הן ההכנסות השנתיות של מינהל מקרקעי ישראל מהשטחים העירוניים המוחזרים?
7. מה הן ההכנסות השנתיות של מינהל מקרקעי ישראל מהשטחים הכפריים המוחזרים?
8. מה היו בפועל הוצאות הפקידות של מינהל מקרקעי ישראל בשנה האחרונה?

סגן שר החקלאות א. אוזן :

1. אומדן השטחים שבניהול מינהל מקרקעי ישראל — כ-19 מיליון דונם (לא כולל את השטחים המוחזקים, שהיקפם טרם נאמד).
2. היקף השטחים החקלאיים מגיע לכ-4 מיליון דונם, דהיינו כ-20% מכלל השטח שבניהול המינהל.

לאילת בימים 6 ו-7 ביוני 1969. בחוזר מפורט מסלול הטיול, הכולל במפורש את יום שבת קודש עצמו. אבקש מכבוד השר להשיבני :

1. האם ידוע לכבודו שנערך טיול שבתי זה ?

2. אם ידוע לו — האם נתבקש לאשר אותו?

3. האם אישר?

4. אם נעשה הדבר ללא ידיעתו — אילו אמצעים חושב לנקוט נגד חילול שבת רשמי על-ידי משרד ממשלתי הנתון תחת סמכותו?

שר-הבטחון מ. דיין :

לשאלה 1: רק לאחר קבלת השאילתה.

לשאלות 2 — 3: התשובה שלילית.

לשאלה 4: ועדת התרבות שליד ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל אינה נתונה למרותו של שר הבטחון.

33. נתונים על הריסת בתים בשטחים**המוחזקים**

חבר-הכנסת א. אבנרי שאל את שר הבטחון ביום ל' בסיון תשכ"ט (16 ביוני 1969) :

ביום 5 במאי 1969 הודיעני שר הבטחון, כי הוא מסרב להשיב על שאילתה שהוגשה על ידי ביום 14 במארס 1969. בשאילתה זו שאלתי :

"מאז תום מלחמת ששת הימים כמה בתים פוצצו על-ידי שלטונות ישראל בתחומי השטחים המוחזקים ובירושלים המזרחית?"

מצד שני, לפי "הארץ" מיום 3 ביוני 1969 הצהיר שר הבטחון במסיבת עיתונאים שנערכה לסיכום שתי שנות ממשל צבאי ביהודה ובשומרון, ברצועת עזה ובצפון סיני, כי מאז תום מלחמת ששת הימים הרס הממשל הצבאי בשטחים 250 בתים.

אבקש מכבוד השר להשיבני :

1. האם הפירסום ב"הארץ" נכון?
2. אם מסר שר הבטחון את הנתונים דלעיל — האם חלו מאז 5 במאי 1969 ועד למועד מסיבת העתונאים ביום 2 ביוני 1969 התפתחויות אשר איפשרו גילוי העובדות הנ"ל?
3. אם חלו התפתחויות — מה הן?
4. אם לא חלו התפתחויות — מדוע סירב השר מצד אחד להשיב על השאילתה, ואילו מצד שני מסר את ההצהרה דלעיל במסיבת עיתונאים?

שר-הבטחון מ. דיין :

לא מסרתי כל הצהרה כזאת במסיבת העיתונאים ביום 2 ביוני 1969, ואף הבעתי בו במקום צער על כך שמשתתף אחר במסיבה, מבלי להיוועץ עמדי, השיב לשאלה זו ונקב במספר משוער על ידו.

הי"ר א. תלמי :

שאלה נוספת לחבר-הכנסת אבנרי.

אורי אבנרי (העולם הזה — כוח חדש) :

כבוד השר, מכיון שמוסר המספר היה תת-אלוף בצה"ל, האם הפרט שמסר הוא נכון?

סגן שר החקלאות א. אוזן :

1. התשובה שלילית. המינהל אינו מפעיל כל לח-צים על תושבי ערב אל-מזאריב שיפנו את האדמות שבעלותם.

2. לא ידוע לי במדויק.

3. התשובה שלילית.

4. לא ידוע לנו על הוראה כלשהי להרוס בתים בערב אל-מזאריב, ולפי מיטב ידיעתנו לא נהרסו בתים של השבט הנ"ל.

38. קביעת מחירי המים

חבר הכנסת מ. ידיד שאל את שר החקלאות ביום כ"ו באייר תשכ"ט (14 במאי 1969) :

בזמן האחרון נשמע בציבור טענות רבות כלפי חברת "מקורות" ביחס למחירי המים השונים שנקבעו בערים השונות וגורמים לאיפה ואיפה.

אודה לכבוד השר אם יואיל להשיבני :

1. לפי אילו קריטריונים נקבעים מחירי המים?
2. אם ישנם סיווגים — מה הסיווגים ועל איזה יסוד נקבעו סיווגים אלה?
3. מה בדעת השר לעשות כדי למנוע אפליה בקביעת מחירי המים בישובים השונים?

סגן שר החקלאות א. אוזן :

1 ו-2: מחירי המים אינם נקבעים על-ידי חברת "מקורות", אלא על-ידי מועצת המים, שמונתה על-ידי הממשלה ומיוצגים בה הן משרדי הממשלה הנוגעים בדבר והן נציגי ציבור הצרכנים מכל הסקטורים במשק — רשויות מקומיות, חקלאות, תעשייה, מלונאות וכו'. כיושב-ראש מועצת המים משמש שר החקלאות. מועצת המים קבעה שורה ארוכה של כללים לקביעת מחירי המים לשימושיהם השונים בסקטורים השונים. הבסיס לקביעה זו היא עלות המים הנצרכים בכל אחד מהסקטורים, לפי אזורים ומקומות ישוב. בנוסף לכך קבעה מועצת המים "מחירי תקרה" למים, וכאשר עלות הפקת המים גבוהה מ"מחירי התקרה" מכוסים ההפרשים באמצעות קרן האיוון למחירי המים.

3. נציבות המים מפקחת על ביצוע הכללים שאושרו על-ידי מועצת המים ומונעת כל חריגה מהם. במקרה שצרכן מסוים או גוף מסוים של צרכנים רואה עצמו נפגע, זכותו וחובתו להפנות את תשומת-לבה של נציבות המים לעניינו, וכל פנייה תיענה.

39. מניעת זיהום המים בירושלים

חבר הכנסת א. שוסטק שאל את שר החקלאות ביום כ"ו באייר תשכ"ט (14 במאי 1969) :

סופר "הארץ" שלמה גרבר כותב בעתונו ביום שישי, 9 במאי 1960, כי קיימת סכנה של זיהום במים המסופקים לירושלים כתוצאה מחידרת שפכים.

אבקש מכבוד השר להשיבני :

1. האם נכונה הידיעה?
2. אם כן, אילו אמצעים ננקטים לשם מניעת זיהום המים המסופקים לירושלים?
3. מה הוא המועד המשווער להשלמת מפעל השפכים של העיר, העשוי לקדם את רמת התברואה של העיר?

3. שאר השטחים הם עירוניים או בלתי-מסווגים.

4. כל השטחים החקלאיים מוכתרים לגורמים ציבוריים או פרטיים.

5. אין בידי נתונים מדויקים על גודל השטחים העירוניים המוכתרים.

6. בשנת 1967/68 הסתכמו הכנסות מינהל מקרקעי ישראל משטחים עירוניים מוכתרים ומנכסים אחרים מוכתרים בתחומים עירוניים (מבנים וכו') ב-43.4 מיליון ל"י.

7. הכנסות מינהל מקרקעי ישראל מהחכרת שטחים חקלאיים הסתכמו בשנת 1967/68 ב-7.8 מיליון ל"י. כמו כן היו למינהל מקרקעי ישראל הכנסות נוספות מהחכרת נכסים אחרים (כגון מחצבות, נכסי האפוסטרו-פוס לנכסי נפקדים וכו') בשנת 1967/68 בסך 10.2 מיליון ל"י.

8. ההוצאות האירגוניות של מינהל מקרקעי ישראל הסתכמו בשנת 1967/68 בסך 6.35 מיליון ל"י.

36. תנאי הסדר למפוני ברעם**בקשר לאדמותיהם**

חבר הכנסת א. שוסטק שאל את שר החקלאות ביום ב' באדר תשכ"ט (20 בפברואר 1969) :

העתון "מעריב" מיום 17 בפברואר 1969 מוסר, כי מפוני הכפר ברעם טוענים שלא באו להסדר בקשר לאדמות שפוננו מהן מאז מלחמת השיחרור.

אבקש מכבוד השר להשיבני :

1. האם נכונה הידיעה?
2. אם כן — איזה הסדר מוצע לאנשי הכפר המ-פונה ברעם בקשר לאדמותיהם?

סגן שר החקלאות א. אוזן :

1. נכון שמפוני ברעם עדיין לא הגיעו להסדר סופי בקשר לאדמותיהם, למרות שהוצע להם הסדר מתאים.

2. התנאים שהוצעו למפונים הם : א. כל משפחת מפונים תקבל פיצויים בסך 20,000 ל"י ; ב. כל דונם קרקע שמפוני ברעם היו זכאים לקבל בגוש-חלב ייפדה מהם בתנאים של מכירת קרקע ממוכר מרצון לקונה מרצון.

37. שמועות בדבר פינוי אדמות של**שבט ערב אל-מזאריב**

חבר הכנסת א. חביבי שאל את שר החקלאות ביום י"ח באייר תשכ"ט (6 במאי 1969) :

הגני מבקש מכבוד השר להשיבני :

1. הנכון שמינהל מקרקעי ישראל מפעיל לחצים על תושבי שבט ערב אל-מזאריב שיפנו את אדמותיהם בגליל?

2. מה שטח האדמות של שבט ערב אל-מזאריב?

3. ההופקעו אדמות של שבט ערב אל-מזאריב?

4. מי הורה על הרס מספר בתים בערב אל-מזאריב?

הואיל וצימצום הספקת המים בחודשי הקיץ החמים יגרום לסבל רב לאלפי תושבי ראש העין, אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. האם נוהג מקובל הוא בחברת "מקורות" להפסיק או לצמצם את הספקת המים לעיירה שלמה בגלל חוב כספי?
2. האם אין אפשרות להסדיר את העניין בין מועצת ראש העין ל"מקורות", ללא נקיטת הצעד הדרסטי של צימצום הספקת המים?
3. האם נקט משרדו בצעדים כלשהם כדי להסדיר את העניין?
4. אם כן, מה הם הצעדים?

סגן שר החקלאות א. און:

1. בשום מקרה אין חברת "מקורות" מפסיקה את הספקת מי השתייה לשוב כאשר היא ספק המים היחיד לשוב.

אין חברת "מקורות" ערוכה מבחינת המבנה הפיננסי שלה למתן אשראי לצרכניה, ועל הצרכנים לדאוג לתשלום שוטף של חשבוניות המים המגיעים מהם, כדי לאפשר לחברת "מקורות" לכסות את הוצאותיה היא בגין הספקת המים לשוב.

במקרה שצרכן מפגר בתשלומיו, מתרה בו חברת "מקורות" מספר פעמים ועושה כל שביכולתה למצוא יחד עם הצרכן דרכים לחיסול הפיגורים. אם למרות ההתראות וההסדרים אין הצרכן מקיים את התחייבויותיו, מצמצמת חברת "מקורות" את הספקת המים, כדי להקטין את היקף גידול חובותיו של הצרכן. יש לציין שההחלטות וההתראות לצרכן נשלחות בכתב לצרכן ולממונה על המחוז מטעם משרד הפנים זמן ניכר לפני שנוקטים באמצעי האחרון של צימצום הספקת המים.

2, 3 ו-4. החוב של המועצה המקומית בראש העין הגיע בתחילת חודש יוני לסכום של 60,000 ל"י בקירוב, שהצטבר במשך שישה חודשים.

חברת "מקורות" עשתה מספר נסיונות להגיע להסדר תשלומים עם המועצה המקומית, אך ללא הצלחה. על כן נשלחו למועצה המקומית שתי התראות — האחת ב-17 באפריל 1969 והשנייה ב-5 במאי 1969, עם הדעה במקביל גם לממונה על המחוז.

על פי בקשת הממונה על המחוז לא עשתה עד כה חברת "מקורות" כל צעד העלול לצמצם את הספקת המים לראש העין, וזאת על סמך הבטחת הממונה להסדרת חובות המועצה המקומית באמצעות "אוצר השלטון המקומי".

עד כה טרם הוסדר עניין החוב.

42. שימור הספקת המים לאפקים

חברת הכנסת א. טיאר שאל את שר החקלאות ביום י' בסיון תשכ"ט (27 במאי 1969):

"מעריב" מיום 25 במאי 1969 מוסר כי תושבי אפקים נותרו ללא מים במשך החג.

יש לציין כי המדובר באלפי תושבים, שסבלו במשך שלושה ימים רצופים ממחסור חמור מאוד במים בימי שרב לוחטים.

סגן שר החקלאות א. און:

1. סכנת היהודים שצויינה אינה באספקת המים הכללית לירושלים, אלא במספר קידוחים מקומיים המהווים רק חלק ממקורות המים לעיר. ההנחה היא כי גורם היהודים במים שנתגלה לאחרונה מקורו במי שופכין שהשתנגו למי התהום.

2. הקידוחים שנתגלו וזהומים במימיהם הושבתו, ונעשו סידורים דחופים למניעת המשך זיהומם.

3. הפתרון הכולל לסילוק מי הביוב בירושלים כרוך בהשקעות כבדות ביותר, ועדיין לא נמצא המימון המתאים לכך. על כן נמשך ביצוע המפעל בקצב איטי מהדרוש.

40. פיתוח מפעלי המים בחבל

ההר בגליל

חברת הכנסת א. שוסטק שאל את שר החקלאות ביום כ"ו באייר תשכ"ט (14 במאי 1969):

סופר "מעריב" מנחם רהט כותב בעתונו מיום 8 במאי 1969, כי כדי לספק את מלוא כמות המים הדרושה לירושבי חבל ההר בגליל יש להשקיע בשנותיים הקרובות סכום של 14 מיליון ל"י, לכך תושג תוספת של 10 מיליון מטרים מעוקבים, כמות שתפתור את מצוקת המים.

אולם בניגוד למה שהובטח על-ידי נציגי הממשלה הוקצב בשנה האחרונה סכום של 600 אלף ל"י בלבד, שהוא חלק זעיר מן הדרוש להרחבת מפעלי המים בחבל ההר בגליל.

אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. האם נכונה הידיעה?
2. מה הן תכניות משרד החקלאות להרחבת מפעלי המים "עין-אביב", ו"עין-זיו", שנועדו לספק את תצרוכת המים של יושבי חבל ההר בגליל?
3. מה הסיבה לכך שהסכום המוקצב השנה למפעלי המים באזור זה קטן ממה שהובטח?
4. מה הוא המועד המשוער להשלמת מפעלים אלה?

סגן שר החקלאות א. און:

1. לא. הידיעה אינה נכונה. התקציב המיועד למפעלי מים בירושבי חבל הגליל בשנת התקציב 1969/70 הוא 4.5 מיליון ל"י. וזוה 3.2 מיליון ל"י מיועדים לפיתוחם והרחבתם של מקורות המים באזור ולהובלתם לירושבים.

2. עיקר תכניות הפיתוח וההרחבה של מפעלי מים בגליל מתייחסים למפעלי "עין-אביב" ו"עין-זיו".

3. משרד החקלאות לא הבטיח לירושבי חבל הגליל תקציבים גדולים יותר מאלו שהוקצבו למעשה.

4. המועד המשוער להשלמת מפעלי המים לירושבי ההר בגליל הוא שנת התקציב 1972/73.

41. מניעת צימצום הספקת המים

לראש העין

חברת הכנסת ש. י. גרוס שאל את שר החקלאות ביום ג' בסיון תשכ"ט (20 במאי 1969):

"מעריב" מיום א' בסיון תשכ"ט (18 במאי 1969) פורסם, שחברת "מקורות" החליטה לצמצם את הספקת המים לראש העין בגלל חוב של 50,000 ל"י.

אבקש מכבוד השר להשיבני :

1. מה היתה סיבת המחסור במים באפקים?
2. האם ננקטו אמצעים מוקדמים לשם הבטחת המים במקרה של מחסור כה חמור?
3. אילו אמצעים ננקטים עתה כדי להבטיח הספקה רצופה של מים במקרה של תקלה חוזרת?

סגן שר החקלאות א. אוון :

1. המחסור החמור במים באפקים בימי חג השבועות נבע מהמערכת הלקויה של חלוקת המים בתוך העיירה.

מערכת זו, שהיא בתחום אחריותה של המועצה המקומית, היא בעלת קוטר של 8 אינץ' בלבד ואינה מסוגלת להעביר את כמויות המים הנדרשות בעיקר בימי שרב. במיוחד סובלים מעובדה זו אנשים המתגוררים בדיירות הגבוהות בבנינים רבי-קומות, או באזורים הגבוהים יותר בעיירה.

2. על מנת לספק את כל כמויות המים הנדרשות בעיירה המתפתחת, ובלחץ מספיק, הזמין משרד השיכון במשרד לחינוך הנדסי תכנית להקמת מפעל מים חדש לאפקים, הכולל קו מחלק גוסף לעיירה ובוסטר לתפוקה כפולה מהנוכחית. המפעל ימומן על-ידי משרד השיכון וביצועו נמסר לחברת "מקורות", אשר כבר הזמינה את הצינורות ואת הציוד הדרוש למפעל.

3. בעקבות התקלות בהספקת המים בעיירה פנו ביום 26 במאי 1969 הממונה על מחוז הדרום במשרד הפנים וראש המועצה המקומית אפקים לחברת "מקורות", בבקשה למציאת פתרון זמני לבעיה. תוך 30 שעות מהפנייה הנ"ל הפעילה חברת "מקורות" מיתקן שאיבה ולחץ זמני, אשר בעזרתו שופרה הספקת המים בעיירה והמים הגיעו אף לדיירות הגבוהות בעיירה.

יש להדגיש שפתרון זה הוא זמני בלבד ואינו עונה עדיין לכל כמות המים הדרושה בעיירה המתפתחת.

היו"ר א. תלמי :

שאלה גוספת לחברת הכנסת טיאר.

אברהם טיאר (המרכז החפשי) :

כבוד סגן השר, האם ידוע תוך כמה זמן התחייבה חברת "מקורות" להשלים את הקו השני, כדי להקל על הספקת המים?

סגן שר החקלאות א. אוון :

לא ידוע לי, אבל אני מוכן להמציא את התשובה.

43. מניעת מחסור במים באפקים

חבר הכנסת א. אבנרי שאל את שר החקלאות ביום י"א בסיון תשכ"ט (28 במאי 1969) :

"הארץ" מיום 25 במאי 1969 מוסר, כי תושבי אפקים נשארו בשלושת ימי השרב האחרונים ללא מי שתייה.

הגני מבקש מכבוד השר להשיבני :

1. האם הידיעה דלעיל נכונה?
2. אם כן — מהי סיבת המחסור?
3. האם ננקטו אמצעים למניעת הישנותן של תופעות מהסוג הנ"ל?

אם כן — אילו אמצעים?

4. האם גם בישובים אחרים כלשהם הורגש מחסור במי שתייה בימי השרב?

אם כן — באילו ישובים?

5. אם מצויים ישובים נוספים — כנשאל בשאלה 4 דלעיל — מה הם האמצעים שנקטו באותם ישובים למניעת הישנותן של תופעות כנ"ל?

סגן שר החקלאות א. אוון :

- 1, 2, ו-3. ראה תשובתי שנתתי זה עתה לשאלתה של חברת הכנסת א. טיאר באותו עניין.

- 4 ו-5. לא ידוע לי על מחסור במי שתייה בימי השרב בישובים אחרים.

44. מניעת מצוקת מים באפקים

חבר הכנסת א. חביבי שאל את שר החקלאות ביום י"א בסיון תשכ"ט (28 במאי 1969) :

בימי השרב הגדול בשבוע האחרון היתה מצוקת מים חמורה באפקים. מצוקה זו סיכנה את בריאות התושבים ואת חיי הילדים.

הגני מבקש מכבוד השר להשיבני :

1. מדוע היתה מצוקת מים באפקים?
2. מי אחראי למצוקת המים באפקים?
3. הנוקטו צעדים, ואילו הם, למנוע מצוקת מים בישוב כלשהו?

סגן שר החקלאות א. אוון :

ראה תשובתי שניתנה היום לשאלתה של חברת הכנסת א. טיאר בעניין זה.

45. מרטים על שיווק פרי-הדר

ישראלי בחוץ-לארץ

חבר הכנסת א. ורדיגר שאל את שר החקלאות ביום י"א בסיון תשכ"ט (28 במאי 1969) :

בשבוע שעבר נשלחו אחרוני המיכלים ובהם פרי-הדר לחוץ-לארץ.

אודה לכבוד השר אם ישיבני :

1. כמה מיכלים פרי-הדר נשלחו השנה לחוץ-לארץ, לעומת מספר המיכלים שנשלחו בשנה שעברה?
- אם חלה ירידה — מדוע קרה הדבר?
2. האם היה להדרינו ביקוש והאם זכה למחירים טובים?

סגן שר החקלאות א. אוון :

1. ייצור פרי-ההדר בעונת 1968/69 הסתכם עד ליום 1 ביוני 1969 ב-37.5 מיליון מיכלים, לעומת 38.7 מיליון מיכלים בעונה המקבילה אשתקד. עיקר הירידה ביבולים השנה היתה בתפוחים מן שמוטי (כ-4 מיליון מיכלים פחות מאשר אשתקד) ובאשכוליות (כ-700,000 מיכלים פחות מאשר אשתקד). ירידת היבול לים בזנים אלה נגרמה עקב גל קור שפגע בפריחת ההדרים בחדש מארס אשתקד. לעומת זאת חל גדול ביבולי הוולנסיה בשיעור של 3.6 מיליון מיכלים בהשוואה לשנה שעברה.

2. אם כן - בכמה מסתכמים נזקים אלה?
3. האם נפגעו גידולים המיועדים ליצוא?
4. מי יכסה את נזקיהם של דיגי הכינרת?

סגן שר החקלאות א. אוזן:

ראה תשובתי שנתתי זה עתה לשאלתה של חבר הכנסת ד. לוי באותו עניין.

49. חיסול השביתה של מתיישבי מושב אליפלט

חבר הכנסת ש. י. גרוס שאל את שר החקלאות ביום כ"ד בסיון תשכ"ט (10 ביוני 1969):

מתיישבי מושב אליפלט בגליל העליון עורכים שביתה כללית כבר למעלה משבועיים.

רצוני לשאול את כבוד השר:

1. מה הן הסיבות של שביתה זו וגורמיה?
2. האם נקט משרד החקלאות יזמה כלשהי לחי-סולה של השביתה?
3. אם כן - מה היו תוצאותיה?

סגן שר החקלאות א. אוזן:

1. הרקע לשביתה במושב אליפלט היה הפסקת העבודות היומיות בכפר ומודרשת המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית מהמתיישבים להשתלב במסגרת העבודות הטבעיות באזור. בתשובה לתביעת המחלקה להתיישבות דרשו המתיישבים בכפר מהמחלקה להתיישבות להקים מחדש את המשקים החקלאיים בכפר, אשר הונחו על-ידי המתיישבים במשך תקופה ארוכה.

2. מושב אליפלט נמצא עדיין בטיפול המחלקה להתיישבות, והוא אשר נקטה יזמה לחיסול השביתה, והשביתה אמנם הופסקה ביום 22 ביוני 1969.

3. כתוצאה מיזמת המחלקה להתיישבות סוכם עם המתיישבים בכפר: א. חברי המושב ישתלבו בעבודות הטבעיות באזור, עד לפיתוח משקיהם במושב, בהתאם לתכנית שהוסכם עליה בין המחלקה להתיישבות לבין המתיישבים; ב. תיעשינה פעולות לפיתוח המשקים במימון משותף מתקציב המחלקה להתיישבות וממשק-עות אישיות של המתיישבים. קצב הפיתוח יותאם ליזמה ולרצון שהמתיישבים יגלו לגבי פיתוח משקיהם.

50. חיסול השביתה של מתיישבי מושב אליפלט

חבר הכנסת א. שוסטק שאל את שר החקלאות ביום כ"ה בסיון תשכ"ט (11 ביוני 1969):

זה כשבוע מתקיימת שביתה כללית במושב אליפלט בגליל.

אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. מה סיבת השביתה?
2. אילו מאמצים עשה משרדו כדי להביא לסיו-מה המידי?

סגן שר החקלאות א. אוזן:

ראה תשובתי שנתתי זה עתה לשאלתה של חבר הכנסת ש. י. גרוס בעניין זה.

2. הביקוש להדרינו בשוקי אירופה השנה היה טוב יותר, ואף המחירים שהושגו השנה היו טובים מאלה שהושגו אשתקד. בממוצע השגנו השנה 13 סנט למיכל פרי יותר מאשר אשתקד.

46. מניעת מחסור במים באפיקים

חבר הכנסת ש. י. גרוס שאל את שר החקלאות ביום ט"ו בסיון תשכ"ט (1 ביוני 1969):

כפי שפורסם בעתונות, סובלים 11,000 תושבי אפיקים שבנגב ממחסור במי שתייה כבר שבוע ימים, למרות החום והשרב הכבד.

עשרות ילדים לקו בחום וסבלו מהקאות ושילשולים, וחלק מהם היה צריך לשלוח לבית החולים בבאר-שבע. מהנדס המים והביוב של משרד השיכון וסגן ראש המועצה המוקמת טוענים, כי חברת "מקורות" אשמה במצב החמור השורר בעיירה.

אבקש מכבוד השר להשיבני:

1. האם נערכה חקירה כדי לברר מי אשם במצב?
2. האם ננקטו צעדים מידיים כדי לחדש הספקת מים סדירה לעיירה?
3. האם ננקטו צעדים כדי שמקרה חמור זה לא יישנה בעתיד?

סגן שר החקלאות א. אוזן:

ראה תשובתי שנתתי היום לשאלתה של חבר הכנסת א. טיאר באותו עניין.

47. פרטים על הנזקים שנגרמו עקב פיצוץ צינור הנפט ברמת הגולן

חבר הכנסת ד. לוי שאל את שר החקלאות ביום י"ז בסיון תשכ"ט (3 ביוני 1969):

אודה לכבוד השר אם ישיבני:

1. אילו נזקים נגרמו לחקלאים באזור הגולן ולמרגלותיו עקב פיצוץ צינור הנפט?
2. האם נגרמו נזקים למקורות המים, ואם כן - אילו נזקים?
3. האם הושפעה הדגה בכינרת כתוצאה מהצפתה בנפט, ואם כן - כיצד?

סגן שר החקלאות א. אוזן:

1. כתוצאה מעירנות וכוננות של צוות מיוחד מבין אנשי המשקים, אשר התכוון לאפשרות של פיצוץ צינור הנפט, נמנעו נזקים חמורים לחקלאים ולמקורות המים של מדינת ישראל בירדן ובכינרת. הנזקים העיקריים היו נזקי דליקות בסביבה, וכן ההוצאות הכרוכות בעבודות הכיבוי וההצלה לאחר הפיצוץ.

3. לא נגרמו לדגה בכינרת נזקים הנראים לעין.

48. פרטים על הנזקים שנגרמו עקב פיצוץ צינור הנפט ברמת הגולן

חבר הכנסת א. ורדיגר שאל את שר החקלאות ביום י"ח בסיון תשכ"ט (4 ביוני 1969):

בעקבות פיצוץ צינור הנפט ברמת הגולן - אודה לכבוד השר אם ישיבני:

1. האם נגרמו נזקים לחקלאות הישראלית כתוצאה מפיצוץ זה?

ג. סקירת שר המשפטים על פעולות משרדו

של כל בתי-המשפט לדרגותיהם, כמעט בלי שינויים. יעילותה של עבודת בתי-המשפט תלויה במידה רבה בפי- שוט הפרוצדורה, בשכלול האדמיניסטרציה של מערכת בתי-המשפט ובשימוש במכשירים ובאמצעים מודרניים.

אשר לפישוט הפרוצדורה, נעשה משהו גם על-ידי חוק הבוררות החדש, גם על-ידי שינויים פה ושם בתקנות הפרוצדורה האזרחית וגם על-ידי החוק שלפיו אפשר לדלג על פנייה לבית-המשפט לשם גביית חובות על-פי שטרי חוב. אינני חושב שגניע לפישוט ניכר של סדרי המשפט אם לא תיעשה רוויזיה יסודית ומרחיקה לכת של הפרוצס האזרחי. זהו נושא שעליו יצטרכו לתת את הדעת בכנסת השביעית. אינני משלה את עצמי שהדבר יהיה קל. המשפטים הם ציבור שמרני מאוד, ונוח להם במורגל, אולם דומני שלא תהיה ברירה אלא להוציא ציבור זה מהמסגרות ולהביא לידי רוויזיה יסודית בשטח זה. אין זו השעה לעמוד על פרטי השינויים הרצויים בפרוצדורה האזרחית שלנו - הכנסת השביעית תצטרך לדון בדבר - אולם ארשה לעצמי להצביע על שני רעיונות לפחות הנראים לי, ואני מקווה שמשדר המשפטים יביאם לדיון בכנסת השביעית.

בידוע שבתי משפט השלום סמכותם מוגבלת לעניי- נים אזרחיים ופליליים מצומצמים, ואילו בתי-המשפט המחוזיים סמכותם בעניינים אלה אין לה גבול. הערעו- רים מבית משפט השלום מתבררים בפני בתי-המשפט המחוזיים, ואילו הערעורים מבית-המשפט המחוזיים מתבררים בבית-המשפט העליון. אולם מספר ניכר מפסקי-הדין של בתי משפט השלום מגיע לערעור נוסף לפני בית-המשפט העליון אם המערער מקבל רשות לכך, אם מבית-המשפט המחוזי שדן בערעור הראשון ואם מאת נשיא בית-המשפט העליון. הסדר זה יוצר, לעתים, תופעה מזרה, שתביעות אזרחיות קטנות ועונשים פליליים קטנים מגיעים לדיון בשלוש אינסטנציות, בעוד שעניינים אזרחיים כבדים משקל ועבירות חמורות מגיעים לדיון בפני שתי אינסטנציות בלבד. רבות דובר ונכתב כבר על פרוקס זה הגורר עיגולי-דין, עבודה מרובה וביטול זמן. נראה לי שמוטב לקבוע בחוק שאין אלא ערעור אחד בלבד על פסק-דין של בית משפט השלום. הערעור היחיד יתברר בבית-המשפט המחוזי ושם יסתים, אלא שקדום שידון בית-המשפט המחוזי בערעור, יוכל אחד הצדדים לפנות לנשיא בית-המשפט העליון ולבקש שמפאת חשיבות העניין, היוצאת מן הכלל, יישמע ערעור זה על-ידי בית-המשפט העליון ולא על-ידי בית-המשפט המחוזי. נשיא בית-המשפט העליון הוא שיק- בע אם ערעור מסוים יידון בבית-המשפט המחוזי או בבית-המשפט העליון, והעניינים האלה יתבררו איפוא מכאן ואילך לא בשלוש אינסטנציות כי אם בשתיים בלבד. באופן זה לא זו בלבד שניפטר מן ההסדר הפרדוקסלי שהזכרתי, אלא אף נפטור את בית-המשפט המחוזי מן הצורך לטפל בערעורים אשר גם בלאו הכי יגיעו לבית- המשפט העליון.

שינוי אחר בפרוצס האזרחי, שהגיע זמנו, הוא קיצור הזמן וההליכים הקודמים לפתיחת הדיון בבית-המשפט. חודשים על חודשים עוברים עד שתביעה מגיעה לבידור של ממש, וזאת בעטיה של פרוצדורה מיושנת למדי

הי"ד א. תלמי:

אנחנו עוברים לסעיף ד' של סדר-היום: סקירת שר המשפטים על פעולות משרדו. רשות הדיבור לשר המשפטים.

שר-המשפטים י. ש. שפירא:

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. דברי הפעם נוג- עים, כמובן, לשנת הכספים 1969/1970. ברם בדברי כאן, כשבועיים ימים לפני סוף המושב האחרון של הכנסת השישית, נראה לי שחייב אני לגנוע, ולו במידת-מה, בעבודתו של משרד המשפטים במשך כל תקופת כהונתה של הכנסת השישית.

לאחר שנכנסתי לתפקידי הנוכחי ונקראתי להביא לפני הכנסת את תקציב המשרד לשנת 1966/1967, הרחבתי את היריעה וסירטוטני קווי פרוגרמה לתקופת הכנסת השישית כולה, אם לא בפירוש, הרי מכללא. כבר נודמן לי לומר מעל הבמה הזאת שעבודתו של משרד המשפטים משתרעת בדרך כלל על פני שני שטחים. האחד הוא של משרד המשפטים עצמו, ובתי- המשפט ומשרדי ההוצאה לפועל בכלל זה, והשטח האחר הוא הקשור בכלל עבודת הממשלה, אשר משרד המשפ- טים וחבר הממשלה הממונה עליו משולבים בה.

ברשותך, גברתי היושבת-ראש, אפתח בסקירה על עבודת משרד המשפטים עצמו. כבר פסקו חכמינו ז"ל: תדיר ושאני תדיר - תדיר קודם; ומה תדיר יותר מאשר בתי-המשפט? במשך השנה הזאת הוקם בית- משפט מחוזי חדש בנצרת, החמישי במספר בתי-המשפט המחוזיים. שטח שיפוטו של בית-המשפט המחוזי החדש בא כולו מתוך שטח שיפוטו של בית-המשפט המחוזי בחיפה, והוא זהה עם השטח המינהלי של מחוז הגליל, להוציא הגליל המערבי. חשתי שהגליל המערבי, נהריה ובנותיה, ובהמשך, עכו ובנותיה, קרובה יותר לחיפה מא- שר לנצרת. ביתניים שומע אני תביעות לצדף את הגליל המערבי למחוז נצרת, והדבר יצריך עיון.

בית-המשפט המחוזי בנצרת מורכב משלושה שופטים מחוזיים, הנשיא - השופט יוסף בהלול, והשופטים יוסף מרגלית ומוחמד נימר אל הווארי. גם בית משפט השלום בנצרת הורחב, על-ידי הוספת שופט שלום ועל- ידי העלאתו של השופט אליאס כתילי למעמד של שופט שלום ראשי. היתה דאגה מיוחדת שכל שופטי בית- המשפט המחוזי וכל שופטי בית משפט השלום שבנצרת יהיו בעלי ידעיה יסודית בלשון הערבית, בהתחשב באופי האוכלוסיה של מחוז זה.

במשך השנה הורחב בית-המשפט המחוזי בבאר- שבע ולהעמל על שיישה שופטים מחוזיים. העבודה בבית- משפט זה, שהוקם רק לפני שנים מספר, התרחבה במידה כזו שאני מניח שבקרוב יהיה צורך להגדיל את התקן של בית-משפט זה ולהעמידו על שבעה שופטים. בית- משפט זה עומד להיות אחד הפעילים ביותר בארץ בהתחשב באוכלוסין שהוא משרת ובהתפתחות המהירה של דרום הארץ.

בכל בתי-המשפט האחרים השתדלתי להיות נאמן לדעתך, שיעילות עבודתו של בית-משפט אינה עומדת ביחס ישיר למספר השופטים, ובעקב זאת נשמרו התקנים

מתקדמות. אין לי ספק בדבר שהכנסת הרישום המיכני-אלקטרוני לא זו בלבד שתעלה את תפוקת בית-המשפט בצורה דרסטית, בעשרות אחוזים. יתרה מזו, השימוש ברשומות יסייע בידי שופטים לקבל תמונה מדויקת יותר מהדברים שנאמרו בעת הדיון, לכשיגיעו להוצאת פסק-דין. רשומות לא רק רושם כל מלה אלא גם שומר על האינטונציה.

אני מקווה כי הדבר יעלה ביד הנהלת בתי-המשפט, אם כי אני מתעלם מן הצורך לנהוג בסבלנות, בניחותא ובטקט.

העבודה הרבה והמתכנסת שנעשתה על-ידי מנהל בתי-המשפט השופט משה נכט, בעזרתו המסורה של השופט המנוח שלמה רוזנפלד ז"ל, הביאה לידי תוצאות שעלו על כל התקוות. יספיק אם אביא שני זוגות של מספרי השוואה. בשנת 1967 נסגרו בכל הארץ 28,000 תיקי הוצאה לפועל, ובשנת 1968 נסגרו 57,000 תיקים — גידול של 103%. בתל-אביב, שבה היה מקום התורפה העיקרי, ב-1967 נסגרו 11,000 תיקים ובשנת 1968 נסגרו 27,000 תיקים, גידול של 156%. יכולני לומר שבענף זה הגענו לידי אופטימום, אף כי אין ספק שהנהלת בתי המשפט תוסיף לשקוד על שיפורים נוספים.

עבודת בתי-המשפט מחכה לחוק המתקן את חוק בתי-המשפט ואת חוק השופטים. עבודה רבה הושקעה בהכנת חוק זה. אמנם לא נתקיימה תקוותי שהכנסת הזאת תספיק לחוקק אותו, אולם כאשר יתקבל החוק בכנסת השביעית, ואני מקווה שהכנסת תעשה זאת בשנת כהונתה הראשונה, יהיה לה, למדינה, חוק-יסוד חשוב אשר יעגן את בתי-המשפט בתוך הקונסטיטוציה של המדינה ויכניס שיפורים רבים בעבודתה.

לא רק חוק-יסוד זה מצפה לכנסת השביעית; הכינונו הצעת חוק יסוד: דרכי חקיקה, אשר אני מקווה כי תונח עוד על שולחנה של הכנסת הנוכחית. גברתי היושבת-ראש, מהקשר הדברים ברור שעברתי ממסגרת בתי-המשפט למסגרת עבודת החקיקה של משרד המשפטים, וארשה לעצמי להעיר הערות הקדמה ספורות.

הנסיון הראה שמוטב לראות את עבודת ההכנה לחקיקה כעבודה רצופה. אם מותר להשתמש בהחמור קל של מאמר חז"ל הידוע, הרי עליך גם לגמור את המלאכה וגם אין אתה בן-חורין להיפטר הימנה. במילים אחרות: אין עבודת ההכנה יכולה להיות מצומצמת לסיכויים של קבלת חוקים בכנסת זו או אחרת, או במושב מסוים. חייב משרד המשפטים להמשיך בהכנת חוקים, אף אם ברור לו שאין סיכוי שהם יגיעו לכלל חקיקה במשך כהונתה של הכנסת המדונה.

הערה מוקדמת אחרת היא לגבי התחזית להשלמת החוקה של מדינת ישראל. הייתי רוצה לעשות את חברי הבית שותפים לאמביציה, שהכנסת השביעית תשלם את החוקה. הדבר הוא בהישג-ידה. כבר אמרתי שחוק היסוד: בתי-המשפט והשופטים יוכל להיחקק בשנה הראשונה לכהונת הכנסת השביעית. הוא הדין לגבי חוק יסוד: דרכי חקיקה. מה שיחזר עתידי איננו מעט, אבל ניתן להשגה. אין כל מגיעה שבשנה הראשונה לכהונת הכנסת השביעית יחקק גם חוק היסוד: זכויות האדם. קיים הצורך בעבודת איגוד חוקי היסוד לחוקה אחת

של הליכי-ביניים אשר לא תמיד משתמשים בהם לתועלת הביורוקרטיה של העניין. ייטיב לעשות המחוקק, אם יאזור עוז וינתק משיגרה זו. הדבר יחיש את הביורוקרטיה המשפטית וסיומו.

כאמור, אלה הן רק דוגמות של אפשרויות ליעול עבודתם של בתי-המשפט על-ידי רזיוניה בפרוצדורה.

החלטנו להציע לממשלה כי תציע לכנסת שינוי יסודי במינהל בתי-המשפט, לפיו תוקם פירמידה של מינהל בתי-המשפט ובראשה נשיא בתי-המשפט העליון האוצל מסמכויותיו המינהליות, ולא השיפוטיות כמובן, למנהל בתי-המשפט. המינהל של בתי-המשפט בכל מחוז יהיה בידי של נשיא בתי-המשפט המחוזי, אשר יחלוש על בתי-המשפט המחוזי ועל כל בתי משפט השלום שבמחוז. בענייני מינהל יהיה נשיא בתי-המשפט המחוזי כפוף לנשיא בתי-המשפט העליון. בכל בית משפט שלום המכיל כמה שופטים יהיה שופט השלום הראשי אחראי למינהל של בית משפט השלום, והוא עצמו יהיה כפוף לנשיא מינהל בתי-המשפט המחוזי. יהיה זה מינהל מעונף המתקשר בצורתו, שבראשה יעמוד כאמור נשיא בתי-המשפט העליון הנעזר במנהל בתי-המשפט. אני מניח ששיטת מינהל זו תיעיל את העבודה. במקום שיטת המינהל שהייתה קיימת במשך כל שנות קיום המדינה עד כה, שהאדמיניסטרציה הייתה למעלה, בידי מנהל בתי המשפט, אשר ניהל ממשרדו בירושלים את כל בתי-המשפט בארץ, תהיה שיטה של מינהל מקומי הכפוף למינהל מרכזי. מובן ששינוי זה יבוא על ביטויו בחוק לתיקון חוק בתי-המשפט, תשי"ז, וחוק השופטים, תשי"ג, שאעמוד עליו בהמשך הדברים.

אשר לשימוש באמצעים מודרניים ובמכשירים מודרניים, כבר נעשה משה. הנהלת בתי-המשפט גלתה שקיים דואר בארץ, והחליטה להשתמש בו למסירת מסמכים — הזמנות והודעות מבתי-המשפט במקום השימוש בפקדי העזר של בתי-המשפט. היתה התנגדות רבה להחלפת פקדי-העזר על-ידי הדואר. רבים ניבאו שהשימוש בדואר יכשל, כי האנשים שיתמסרו מלקבל את הדואר הבא בחזותם בית המשפט, נגברד שהפחדים היו לשווא, ועתה נשלחים מסמכים מבתי-המשפט ונמסרים בהצלחה על-ידי הדואר בלמעלה מתשעים אחוז של המשלוחים.

הרחבנו את ההיעזרות במתמחים, בפרחי משפט; למעלה מחמישים מתמחים נקלטו השנה בבתי-המשפט, אשר שם מצאו מקום להתמחות הטובה ביותר, והם תורמים תרומה ניכרת ליעילותם של בתי-המשפט.

אחד הורומים, אם לא הגורם העיקרי, לאיטיות עבודתם של בתי המשפט היא החובה המוטלת על השופט לרשום במו ידיו את הפרוטוקולים של המשפטים המתנהלים לפניו. נתברר לנו שלא נצליח להנהיג עבודת קצרינים בבתי-המשפט. הקצרינות יקרה והקצרינים מעטים. במשפטים המועטים שהשתמשו בקצרינים עלה הדבר בהרבה עמל להשגת הקצרינים ובהרבה הוצאות. גם בעולם הגדול בא לידי מסקנה שהפתרון אינו אלא באמצעים אלקטרוניים-טכניים. רבות שקדנו על הכנסת שיטה של הקלטות הדיונים באמצעות רשומות. כמה וכמה שופטים הגהו את השימוש לנסיון, ובהצלחה. יש שופטים המתייחסים בספקנות לגבי השימוש היעיל במכיר זה, שנועשה שיגרה של בתי-המשפט בארצות

והייתי אומר: הקונסטיטוציוני, שנתקבל עלי-ידי הכנסת בחוק זה, שם את בית-המשפט לפוסק היחיד בעניין. לא השר ולא איש הממשל יפסקו, אלא שופט יעשה זאת.

כאן המקום לספר לכנסת שהממשלה הגיעה לשלבי הדיון האחרונים על הצעת חוק מכרזים מקיף, אשר ישחרר את הציבור ואת הממשל כאחד ממועקת חשדות וריגונים. לפי הצעה זו תהיה עינו של הציבור פקוה על כלל המכרזים ועל פרטיהם. בטוחני שזאת תהיה אחת מהצעות החוקים הראשונות שתונחנה על שולחן הכנסת השביעית.

בתחום שבין המשפט הציבורי לבין המשפט האזרחי רצוני לציין תיקון חשוב בחוק החוזים האחרים שנתקבל לפי יזמתה של חברת-הכנסת אלוני, שהוקדת כידוע על זכויותיו של הצרכן ושל האדם הקטן. חוק זה יצר אספקט חדש לבדיקת החוזים האחרים. הוא יצר את אפשרות ההתקפה מצד המדינה ומצד הצרכן על תנאים חוזיים הנוגדים את טובת הציבור. החוק המקורי כמעט לא היה בשימוש, ויש לחכות ולראות מה יביא לנו חוק זה.

חוק אחר, שנתקבל בתחום זה, הוא חוק הפגנטים, ובסמוך לו חוק לתיקון פקודת זכות היוצרים. אין ספק שבחברה כשלנו, המתפתחת בצעדי ענק, תהיה לחוקים אלה חשיבות רבה וישנה ברכת גומלין בין החקיקה בשטח זה לבין מעמדה של ישראל בוועידות ובכינוסים בין-לאומיים המוקדשים לנושאים האלה.

בחוק האזרחי התקדמנו במידה ניכרת ברפורמה. חוק המקרקעין, אשר יגיע לקריאה שנייה ושלישית בשבוע הבא, גואל אותנו מן השיטה העותומנית, ועם קבלת חוק זה יימחקו כעשרים חוקים עותומניים ממסכת החוקים שלנו.

בין הנושאים המרובים של חוק זה, המקיף קרקע ומלואה, דן החוק בבתים משותפים, צורת הבעלות הנפוצה ביותר בארץ. השינויים שנעשו בעניין זה בחוק החז"ש עשויים להסיר כמה וכמה פגעים כלכליים וחברתיים הנובעים מצורת שותפות זו. השינויים האלה יסייעו בלי ספק בידי הפקידים הממונים על ענייני בתים משותפים שבמשרד המשפטים, בבואם לחסל סכסוכים בין בעלי הדירות בבתים המשותפים.

בחוקי המכר והמתנה החלפנו שני פרקים גוססים של המגלה. בדיון בממשלה נמצאות שתי טיוטות של הצ"ע חוק: חוק השכירות וחוק לתיקון דיני חוזים (תרופה) בשל הפרת חוזה), המחליפים גם את הוראות החוק העותומני. גם הצעות חוקים אלה תונחנה, כפי שאני מקווה, על שולחנה של הכנסת השביעית עוד בשנה הראשונה.

ארשה לעצמי הערה אחת לגבי החוק לתיקון דיני חוזים (תרופה בשל הפרת חוזה). נקבע ברוח המשפט העברי שהתרופה העיקרית בשל הפרת חוזה היא ביצוע בעין, כלומר הכרחת הצד המפר חוזה לקיימו בפועל ממש. תרופת הפיצויים היא תרופה משנית ומשלימה. אם תקבל הכנסת את הרעיון הזה, תהא זו תחנה חשובה ביותר בתולדות התפתחותו של המשפט האזרחי בארץ.

לפני שלשים שנה בערך היה דיון קשה בבית-המשפט בשאלה אם בכלל יש מקום בארץ לתרופה של ביצוע בעין, ותנה עתה תוכה זו לעמדת בכורה. אכן מעיד

ויש להכריע בשאלה העיקרית אם צריך להקנות מעמד מיוחד להוראות החוקה, ואם כן מה תהיה מהותו ודרכי השמירה עליו. אין זו עבודה מועטה, אולם ארבע שנים אינן תקופה קצרה, ואני מאחל לכנסת השביעית שתבוא עלינו לטובה ולממשלה שתיבחר על-ידיה, שיקבלו עליהן את המשימה ויעמדו בה.

אם מבקשים לסקור בקצרה את עבודת החקיקה של השנה הזאת, מן הדיון לנגוע בחוקים בשלוש דרגות של התקדמות: אלה שנתקבלו במשך אותה תקופה בכנסת, הצעות החוקים שהונחו על שולחן הכנסת ושכנראה לא יגיעו לידי סיום וישמשו חומר לחקיקה בשנה הראשונה של הכנסת השביעית, וכן חומר הטיטוט של הצעות חוקים המצויות בדיון ושתמשנה חומר לעבודת החקיקה של הכנסת השביעית; מובן שהצעות חוקים שלא תחול עליהן רציפות תהינה זקוקות לאישור הממשלה שתיבחר על-ידי הכנסת השביעית, ועל אחת כמה וכמה נכונים הדברים לגבי הטיטוטות שלא נספיק להניחן על שולחן הכנסת הנוכחית.

בשטח החקיקה הקונסטיטוציונית נחקקו חוק יסוד: הממשלה וחוק הסדרי משפט ומינהל, תשכ"ח—1968, אשר נוהגים ליחסו כולו למזרחה של ירושלים בלבד. הדבר אינו כן. כל שטח שבארץ-ישראל אשר הממשלה תחיל עליו את המשפט, המינהל והשיפוט של מדינת ישראל, ממילא יחול עליו חוק הסדרי משפט ומינהל.

בתחום החוק המינהלי נתקבלו השנה שלושה חוקים: (1) חוק ועדות החקירה; (2) חוק לתיקון סדרי המינהל (הנמקות) (תיקון); (3) חוק שירות הציבור (הגבלות לאחר פרישה). אין צורך לעמוד עתה על פרטי החוקים האלה, הדברים נאמרו בשעת הדיון על החוקים.

חוק ועדות החקירה הוא פרי נסיון מר בארץ ונסיין עיוני רב מוחצה לה, והוא בבחינת תרופה חריפה, חדישה וגם יקרה, שהלואי שהצורך בשימוש בה יהיה מועט.

חוק שירות הציבור (הגבלות לאחר הפרישה) הוא פרי סינתזה נאה של השאיפה לשמירה מירבית על טוהר המידות ושאיפה לשפר על שלמותו וכוח-משיכתו של שירות הציבור.

החוק לתיקון סדרי המינהל (הנמקות) (תיקון), בא לשים סייגים בפני הסתאבות ביוקורטית שהיא חטאת הרובצת לפתחו של כל מינהל, ויהיה מעולה כאשר יהיה. התרופות שבחוק זה, כמו בחוק שקדם לו, הן פרי יזמתו הטובה של חברת-הכנסת שופמן, שבאה כבת קול להתרעתו של בית-המשפט העליון על הגטייה של אנשי שלטון להשהות תשובה לפניית האזרח.

חוק אחר, אשר לכאורה הוא חוק פרוצדורלי בלבד, המכיל אמנם גם הרבה הוראות פרוצדורליות, הוא חוק לתיקון דיני הראיות. נושא חוק זה הסעיר את המחשבה המשפטית בישראל, הסעיר ומוסיף להסעיר את המחשבה המשפטית באנגליה ובארצות-הברית, והוא הפריביליגיה של הממשל שלא לגלות לבית-המשפט מסמך או עובדה בגלל סודיותם שהיא לטובתה של המדינה. הברירה היתה בין טובתה של המדינה — אם אמיתית ואם מדומה — לבין טובתו של האזרח להוכיח את צדקתו בבית-המשפט. המחליט היה הממשל. התיקון המינהלי,

הכרוכות במזרח של ירושלים תבעו זיקה של ממש ליעוץ משפטי למעשי חקיקה וסמיכות למעשה המינהלי. הבעיות המשפטיות הסבוכות בשאלת הקרקעות, הזכויות למיניהן, ענייני המקומות הקדושים, הנוקים לכנסיות במלחמת השחרור ובמלחמת ששת הימים, שיקומו של הרובע היהודי והבעלות עליו - כל אלה היו פקעת אחת של משפט, מינהל וחקיקה.

עבודת משרד המשפטים מתרכזת יותר ויותר מסביב ליעוץ המשפטי, מתהדק והולך שיתוף הפעולה בין מחלקת החקיקה, הייעוץ המשפטי והאדמיניסטרציה הכללית של המשרד. הייעוץ המשפטי המשמש חוליה מקשרת בין החקיקה, הפרקליטות, המינהל והמחלקות המשפטיות במשרדי הממשלה האחרים, מבטיח הרמוניה בפעולותיו השונות של משרד המשפטים.

היקף הפעולה של משרד המשפטים והיקף שירותיו לציבור ומידות הסיוע למשרדי הממשלה האחרים התרחבו במידה מרשימה, בלי להגדיל בצורה ניכרת את תקציב המשרד, ובלי להוסיף על תקן עובדיו.

דבותי, מזדמן לי מזמן לזמן להשוות את תפקידיו של משרד המשפטים הישראלי לאלה של משרדי משפטים בארצות אחרות. עמים אחרים, היושבים לבטח על אדמ"תם דורות על דורות ומאות בשנים, יש להם רכוש משפטי גדול, יש להם ספרי חוקים וקודקסים מן המוכן, מן הירושה. תפקידו העיקרי של משרד המשפטים אצלם הוא להדביק בדרך החקיקה את השינויים הכלכליים והחברתיים המתהווים חדשים לבקרים. החקיקה אצלם היא תוספת ליש, שיפור היש, ולכל היותר - שינוי רדיקלי של פרק מפרקי ספר החוקים, התובע חידוש. בדרך הטבע, השינויים בחקיקה מפרקים אצלם אחרי השינויים בכלכלה ובחברה, והדברים עתיקים. לא כן הדבר אצלנו. המטרה העיקרית של משרד המשפטים הישראלי היא להחליף את המורשה שמצאנו עם הקמת המדינה ולהעמיד במקומה תחיקה חדשה, וממילא גם חדישה, וכל זה, כמובן, בנוסף על העבודה הנורמלית לגבי כל משרד משפטים בארץ אחרת. עלינו מטעלת החובה הכפולה לבנות חיי עולם משפטיים בלי להזניח את חיי השעה.

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. הרשוני נא לקוות שלא רק בשמי אני, אלא גם בשם הכנסת, אוכל להביע תודה וברכה לחבר עובדי המשרד על כל שלוותיו ויחידותיו, שכלי עבודתם ברוכת הכשרונות לא היתה המלאכה נעשית.

תהליך זה על התפתחות מחשבה משפטית המדביקה את התקדמותה הכללית של ארצנו. בהגיענו לדרגה כה גבוהה של התקדמות, חזרנו לרעיון של המשפט העברי שנקבע לפני אלפים שנה בקירוב.

נקודת-מפנה לגבי הרפורמה של המשפט האזרחי אני רואה בדין-וחשבון שקיבלתי רק לפני ימים מספר מאת הפרופסור טדסקי, יושב-ראש הוועדה שנתמנה על-ידי. זו הכינה טיוטה להצעת חוק שיכל את העקרונות הכלליים של חוק החוזים ובו 67 סעיפים. אני יודע מה תהיה הצורה הסופית של הצעה זו כאשר תתקבל כחוק בכנסת, אבל זאת אדע שבעבודתה של ועדת טדסקי הונחה התשתית לקודקס האזרחי של משפט מדינת ישראל. אכן בוועדה זו השתתפו טובי הציביליסטים שבארצנו. הוועדה נעזרה גם במומחים למשפט העברי שבמשרד המשפטים. וראויים יושב-ראש הוועדה וחבריה להוקרה ולתודה.

בעיניי פרוצדורה אורחית נתקבל השנה חוק הבוררות. אין לנו סטטיסטיקה, ולא יכולה להיות סטטיסטיקה, של בורריות. הסדרי בורות הם פרטיים ומסתירים בין הצדדים בינם לבין עצמם. יש סימונים שבעקבות חוק זה פותחת והולכת ההתדיינות בקשר עם פסקי-דין של בוררים, ויש לקוות שטיפוס משפט זה ייעלם וילך.

בתחום המעמד האישי קיבלה הכנסת הזאת את החוק להסדר ההתדיינות בין בני-זוג, ואני מקווה שעוד תספיק לסיים את הדיון על החוק לקביעת השיפוט בענייני התרת נישואין. הממשלה מסיימת את דיונה בדבר חוק יחסי ממון בין בני-זוג, ואני מקווה שהצעת החוק תוגש עוד על שולחנה של הכנסת הזאת.

ביחס לביטולם של החוקים העותומניים, מן הראוי להוסיף כי מתוך 1,851 סעיפי המג'לה נמחקו עד עתה 947 סעיפים, מהם 689 בכנסת הזאת. חוק ההוצאה לפועל העותומני נתקבל. השיירים של חוק הפרוצדורה העותומנית מתבטלים. עם קבלתם של החוקים הנמצאים בשלבים האחרונים של הכנה וחוק הביטוח הכולל, שבודאי יתקבל בכנסת השביעית, יימחקו חוקים וסעיפים של חוקים עותומניים נוספים. לא יהיה זה אופטימיזם מופרז אם אביע את התקווה שהכנסת השביעית תפטור את המדינה משיירים של החוקים העותומניים.

פעילותו של משרד המשפטים בשטחים שמעבר לתחום פעולתו של משרד זה קיבלה חיווק רב בצרכים שנת-עוררו אחרי מלחמת ששת הימים. הבעיות המשפטיות

דיון

זו מסוייגת מבחינת ההשקפה שסיעתי מייצגת אותה בכנסת. יש לנו השקפה שונה על כל מערכת השפיטה במדינת ישראל.

אף-על-פי שכבר אמרנו זאת בהודמנויות קודמות, הרי לא פנה האקטואליה, ולא פעם אני מהרהר מתי נוכל למצוא את הזמן המתאים לזמן את מתכנני התחיקה לכנסת יחד עם אנשי הלכה, וברוח טובה. לא נוך התנצחות, ולא כמי שעשויים להחזיק בדבריהם הראשונים, נשב ונוכיח כי עמנו כה עשיר הוא ביסודות, בשרשים בענפים ובענפי ענפים החובקים כל זרועות

הי"ר א. תלמי:

אני מודה לכבוד השר. הכנסת תעבור לדיון. ראשון הנואמים חבר-הכנסת פרוש, ואחריו - חבר-הכנסת אזניה.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

כבוד היושבת-ראש, כנסת נכבדה. אנו מסיימים את הקדנציה הזאת של הכנסת, ואם נסכם את עבודת התחיקה של הכנסת, בלי כל ספק אפשר לה להציב על מאזן חיובי של חוקים ומשפטים שחוקקה, ושר המשפטים וחבר העובדים במשרד המשפטים הם אשר תרמו תרומה רבה לקידום התחיקה. ברור כי הערכה

שדווקא אלה השופטים והמחוקקים החילוניים, אשר בכל הזדמנות מעמידים את ההלכה כמחמירה, הם הם אשר מטלטלים את היתר מאה רבנים מבית־משפט לבית־משפט. איך יתפרש הדבר, אם לא בהגדרה מאוד כאובה, כי מה שההלכה קובעת — יש לחטט ולחתור אל ההיפך מזה?

השיסוע בין נפש השפיטה במדינה בדבר כה יסודי וכה רציני, הוא אשר מביא להתערבות השפיטה החילונית בשפיטה ההלכתית. וככל שזה הולך ומתרחב — זה עלול לשסע, חלילה, את האומה לשניים.

יהא הדבר ברור לכם, חברי כנסת וכבדים, בחוקי אישות אין אפשרות לפסוח על שתי הסעיפים של השפיטה. אם ההלכה קובעת, הרי היא אשר צריכה לקבוע. אם רצונכם חלילה לנגוע בזה, ברור שיהיה זה חמור מאוד. נצטער מאוד, אבל נדע את אשר לפנינו.

אנו מביטים בחדרה גדולה בהתפתחויות שלפנינו, שכמעט בכל משפט ומשפט, הנוגע לענייני אישות, אין הכרה שזהו נושא השייך לשפיטה דתית. והפנייה היא לא רק לשופטים. הפנייה היא גם למשרד המשפטים ומייצגיו. אביא כאן דוגמה ממה שהתפרסם בתחילת מאי שנה זו על משפט שהתנהל בקשר לילד שגולד לאשה נשואה בעת שבעלה היה כלוא בבית־הסוהר, ולא היה ספק עובדתי בכך שהילד אינו של בעל האשה, כי אם של אדם אחר אשר גישה לו אחר־כך, לאחר שהתגרשה מבעלה הקודם שהיה עצור. בית־המשפט נתבקש לקבוע איזה שם ישא הילד. מתפרסם בעתון "מעריב" מיום 7 במאי שנה זו כי נציגת היועץ המשפטי טענה ש"אם בית־המשפט ייענה לבקשת האם ויקבע כי האב הוא הגבר, שהיא גשואה לו כיום, ניתן על הכן הוותם ממזר". התובעת ביקשה שבית־המשפט לא יאשר את אבהותו של האיש שממנו נולד הילד, אלא יקבע כי אמנם האב החוקי הוא בעלה הקודם של האשה, והבעל השני, אשר למעשה ממנו הרתה, הוא רק יאמץ אותו כבן. כך לא ישא עליו הילד את הוותם הממזרות המביש והפוגע. השאלה הנשאלת מאליה היא אם היועץ המשפטי לממשלת ישראל — ואני מתכוון לזה שייצג אותו — רשאי להערים על הדין, על האמת, על המציאות, כדי למנוע פגיעה בילד. קביעת בית־המשפט החילוני לגבי מעמדו של הילד תגרום תקלות חמורות וקשות בענייני אישות, וזהו מכשול לעתיד למסודות הרבניים הממונים על ענייני המעמד האישי, ויכולים להכשיל בעתיד, כאשר הילד יגדל וירצה להינשא ולפי הדין אינו רשאי להינשא לו שירצה לשאת. בעובדה זו יש חריגה פוגעת מצד נציג היועץ המשפטי, והאחריות היא על היועץ המשפטי. הדבר מוכיח שוב כיצד יש להקפיד כי בקביעת מעמדו של ילד הדבר נתון למשפט ההלכתי ולא החילוני. ויהא זה ברור כי לא דבר הנוגע במישרין או בעקיפין למעמד האישי אינו ניתן להעברה לשפיטה חילונית.

הבאתי דוגמה זו, אבל דוגמאות כאלו הן רבות ואין זמני מאפשר לי לפרטן. אך דברים אלה פורטים על נימי נשמתנו, בידענו כי לכל מכשול יש לפעמים השלכות חמורות. כולנו, כל האמנים לעקרונות־יסוד אלה של עמנו, חרדים כי לא נדע במי יתקנס הדבר בעתיד. כל מכשול עלול להיות לרועץ לכל אחד ואחד מאתנו.

שר המשפטים המכובד, כשכונסת לכהן במשרתך

השפיטה על כל מערכותיה ומהלכיה, ועל כל בעיה ובעיה העולה — הרי לפנינו מכמני אוצרותינו העתיקים. אשר התנסו בכור המבחנים של דורות ועומדים בזוהר זיונם לעולם. כי תורתנו היא תורת חיים, וחי בהם.

אין אני שולל שהכנסת תתקין תקנות וסדרים ונוהלים לצרכי המדינה, כל עוד אין פוגעים ואין נוגעים באבני היסוד המייחדות את עם ישראל. כואב הלב כאשר אנו רואים לא פעם איך אישים בעלי כשרונות וסגולות בתפיסת מערכות השפיטה יושבים ועמלים ומעתיקים צורות צורות מכל המקורות, ואילו בהגיעם למקורותינו כאילו דוחף דוחק בהם משהו כמו מתחת לסף ההכרה לא להיוקק לזה, וניטלת מהם האובייקטיביות לראות נכוחה גם בדברים נכוחים.

לא פעם אנו רואים מעין נצנוץ אור בפניהם כאשר הם מגלים בארכיונים בלויים משפטים וחוקים מני קדם, וזה משמש להם מעין מכון, מעין זרקור. בנדון זה לא יגידו: משפטים וחוקים אלה אבד עליהם הכלל, לא כן ביחס לחוקים ומשפטים המבוססים על יסודות ההלכה. מזה גרתיים, בזה לא נוגעים. למה ומדוע? קשה להבין.

קצוות אלה בין שתי התפיסות למערכת השפיטה, היינו הדתית והחילונית, הם בולטים. וכשזה גלוי וידוע, עד כמה שזה לא־טוב, בכל זאת יודעים אנו את אשר לפנינו ואין אנו משלים עצמנו באשליות.

לא כן הדבר בענייני אישות, ענייני נישואין וגירושין וכל הכרוך בזה, שלכאורה קיבלה הכנסת חוק אשר לפיו ידונו בנושאים אלה לפי ההלכה. ולכן ניתנה הסמכות לבתי־דין רבניים. לכאורה טוב ויפה. אולם מאידך גיסא, אינני יודע עוד חוק אשר חוקקה הכנסת, ואשר יחתרו תחתיו מכל מיני צדדים ובכל מיני דרכים, כמו חוק נישואין וגירושין. אם העניקה הכנסת לבתי־הדין הרבניים סמכות חוקית בענייני אישות, איך ייתכן הדבר כי תבוא מערכת השפיטה החילונית ותתערב בזה, ובהתערבותה בפרט זה או זה משבשים ומסבכים עקרונות־יסוד ושוללים את מעמד השפיטה הדתי.

בדיון על משרד המשפטים אשתקד התרעתי על פסק־הדין של בית־המשפט העליון, ששלל בשעתו זכותם של הרבנים הראשיים לתת היתרי נישואין, דבר המקובל בהלכה במושג היתר מאה רבנים. דווקא השפיטה החילונית, המעמידה פנים רחמניים בבעיות ייבום, חליצה ועגונה, הדורשת להתיר כביכול כבלים אלה, שללה את הזכות של מתן אישור להתיר מאה רבנים שמתירין נישואין במקרים טריגיים ביותר, כשהאשה אינה מסוגלת לקבל גט. גישה זו היא הפוכה מזו המוסברת תמיד, על ההכבדות כביכול של ההלכה בהיתרי נישואין.

והנה, רק עברה שנה אחת ולפנינו פסק־דין חדש, שוב מבית־המשפט העליון בהרכב שלושה שופטים, והלה מצדד באפשרות של "היתר מאה רבנים". אבל עדיין אין זה סוף פסוק. בפסק־הדין החדש מתבקש בית־המשפט העליון לדון שוב בנושא זה בהרכב מלא של תמישה שופטים.

וראו מה מזור הדבר: דורות על דורות קיימות בעמנו ההלכה וקביעת ההיתר של מאה רבנים, וכעת דנים ומתדיינים ומתפלפלים — הן או לאו, וזאת לגבי הלכה אשר נקבעה מדורות ואשר לפיה חי עם ישראל במשך דורות. והמודר בכל הנושא הוא אשר אמרתי בעצם,

נכלול בחוקה הוראות קונסטитуציוניות הפוזרות על פני חוקים רבים, שכבר חוקקנו, על מגת שתוכלי החוקה להיות בגדר חטיבה שלמה גדולה אחת, ותפקידה יהיה לא רק פתרון שאלות חוק ומשפט, אלא גם חינוך כל הגוליות, כל הגילים, ובעיקר הדור הצעיר, לאזרחות טובה ולתודעה דמוקרטית.

לי נראה, כי הגיע הזמן לחקיקת חוק שירותי מוגופולין ציבוריים. כלומר, חוק שיבטא את מתן המוגופולין החוקי, אך יבטיח כי בעל המוגופולין יקיים את החובות כלפי הציבור. לא אבוא למנות את כל ההוראות, שחוק כזה צריך לכלול, אך אם רוצים אנו לקדם את החברה הישראלית בדרך חקיקה, הרי חוק שירותים כזה יצטרך לכלול הבטחת מתן שירותים, שאינם ניתנים היום לציבור על-ידי בעל המוגופולין, כפי שהם צריכים להינתן. חלילה לי, שהחוק יקפח את העובדים בשירותים אלה, אך גם את הציבור לא צריך לקפח.

אני מקווה, כי הכנסת השביעית תגיע לחקיקת חוק האומבדוסמן, אשר יבטיח את ההגנה המיוחדת על כל אזרח ואזרח במסגרת של אגף מיוחד בתוך משרד מבקר המדינה.

כן הייתי רוצה שיעגל בכנסת השביעית לחקיקת החוק, אשר יבטיח את זכויות האשה לשיתוף בנכסי המשפחה על-פי העקרונות שהציעה ועדת זוסמן. ועדת זוסמן חיפשה דרך להבטיח זכויות האשה בלי לנגוע בזכויות צד שלישי, ונדמה לי שהיא מצאה את שביל-הביניים, שצריך לעודד בו ולהבטיח את זכויותיה של האשה לשיתוף בנכסי המשפחה.

שמענו היום בעניין רב מפי שר המשפטים את הרעיונות שיש לו לפעולות, אשר יצמצמו את ענייני-הדין במלים פשוטות יותר: פעולות שיצמצמו את משך הזמן, אשר בו מתדיינים בפני בתי-המשפט לדרגותיהם.

הכנסת השביעית תצטרך להמשיך בהחלפת החוקים העותומניים והמנדטוריים. נעשה לא מעט בתחום זה בכנסת השישית. התחילו בכך כבר בכנסת החמישית, אך בעיקר בכנסת השישית, ובפרספקטיבה של דורות ידאו חיוב גדול בעבודתה של הכנסת השישית בכך, שהיא החליפה חוקים עותומניים, חוקי המג'לה, בחוקים ישראליים מקוריים, שלא מעט מרעיונות המשפט העברי נכללו בהם.

אני מצטרף לתודתו של השר לחבר העובדים במשרד המשפטים. אולם, מחובתי המיוחדת לבטא רחשי תודה ליועצים המשפטיים של ועדת החוקה, חוק ומשפט, אשר ליוו בנאמנות, מהם עשרות שנים וממה מספר שנים קטן יותר, את עבודתה של הוועדה, ועזרו לה בעבודת החקיקה.

אני רוצה להביע כאן תודה ליועץ המשפטי לממשלה. הוא חדש עמנו, ואנחנו מברכים על משב הרוח הרעננה בעבודתו, ועל שקידתו בליווי עבודת הוועדה. על כך אנחנו אסירי-תודה לו ולשר שסייע במינויו.

אחרון אחרון חביב - תודה מקרב לב לשר המשפטים עצמו, על שלושה אלה: על החזון הערכי ועל המרץ הרב שהשקיע שר המשפטים בניהול עבודתו המבורכת של משרד המשפטים; על סיועו הרב לעבודת הכנסת. אני רוצה להגיד בהזדמנות זו שאנו לא מעט

הרמה, היו רבים מאתנו אשר השתעשעו בתקווה כי אתה, אשר ינקת ממעינות הנצח והתחממת באורה של משפחה של יושבי מדון, רבנים דיינים, - חשבנו כי אתה תתגבר על המכשולים הנובעים מעירוב התחומים בשפיטה, ותניח לשפיטה ההלכתית ללכת בדרכה ולא להיות מופרעת על-ידי גורמים שמהלך ח"ק פרסה מפריד בין דרכם לדרך ההלכה. לא עלתה בדרך. חבל.

יידע את כבוד שר המשפטים ויידעו המשפטים ויידעו כל הדשים בבניה זו, כי לא ייתכן להמשיך ולהשלים עם התערערות השפיטה ההלכתית. שמירת יסודות ההלכה בחיי המשפחה היתה המלט, אשר חיבר את כולנו, וזה אשר העבינו בחשכת גלותנו והביאנו עד הלום.

אנו תמהים וכואבים למה ומדוע לא תבינו לרוחנו. למה לא תעריכו הצפוי לכם, לנו, לכולנו. באם תמשיכו בפרוצס זה של חתירה תחת יסודות מעמד האישות, איך ניראה כעבור דור או שני דורות?

אין זה מן הדברים אשר תבקשו מאתנו, כי לא נאכוף זה על זה. אמרת, ואני חוזר ואומר, כי רוצה אני שזה יישמע ויחדור לתודעתכם, כי בענייני אישיות על כל ההשלכות, כל סטייה וכל קביעת עובדה כלפי קטן שבקטנים עלולה לפגוע בגדול שבגדולים.

עם אחד אנו, ואיחודנו כעם אחד כל עוד אנו שומרים מכל משמר על קדושת טהרת המשפחה הישראלית, דבר שהוא אפשרי רק כאשר יהיו חוקי האישות נתונים בבבולותה של סמכות ההלכה.

היו"ר א. תלמי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת אזניה, ואחריו לחבר-הכנסת קלינגהופר.

ברוך אזניה (המערך, עבודה-מפ"ם):

גברתי היושבת-ראש, רבותי חברי הכנסת. עבודתו של משרד המשפטים בכנסת השישית היתה מסועפת מאוד ומבורכת מאוד, ונתגלגלה לשר המשפטים הזכות, שבמרכז העבודה החקיקתית שהכין עמד מתן לבוש חוקי לאיחודה של ירושלים: וזאת זכות - אחת להרבה דורות.

ואם מגלגלין זכות על-ידי זכאי, אז שר המשפטים ושר הפנים הם זכאים גדולים.

אלך בדרכו של שר המשפטים בנאומו היום, ואשים את הדגש בראיית העתיד. הייתי רוצה להעלות כמה בעיות, אשר הכנסת השביעית תצטרך לפתור אותן.

במרכז בעיות אלו אני רואה מתן חוקה לישראל והפיכת חוקי היסוד למסמך חוקתי אחד. במישור של חקיקת החוקה, לפנינו שורה של עניינים: חוק החקיקה, חוק השפיטה, חוק יסודות זכויות וחובות של האדם. לא יהיה זה חוק שבקלות נחוקק, אך יהיה זה מתפקידה של הכנסת השביעית שלא לדחות עוד ולהגיע לחקיקת חוק זכויות וחובות של האדם, אשר יכלול בצד הזכויות עקרונות אלה: שוויון זכויות בישראל, ללא הבדל דת, לאום, מין וגזע, חופש התנועה, האגידה הביטוי בעל-פה ובכתב, וכל זאת תוך שמירה על בטחונה של המדינה, על עצמאותה ושלמותה ותוך שמירה על המשטר הדמוקרטי של המדינה.

אני מתאר לי, שכאשר נחתור לסיום חקיקת החוקה,

שהכנסת עומדת בימים הקרובים לתקן בכוונה לקבוע לטובת תושבים אלה הקלות נוספות. חוק זה מגלה את הגישה החיובית של שלטונות ישראל כלפי הערבים הגתונים למרותם. שיש בו, כמו באמצעים רבים אחרים שנוקטת המדינה בתחום זה, כדי להעיד עדות משכנעת וחד-משמעית ביותר על המגמתיות המשוועת של ההאשמות החסרות כל יסוד, המכוונות נגדו בדבר יחסו כלפי התושבים הערביים.

במערכת השיפוט של המדינה נקבעו היסודות התחתיים לתמורה גדולה ותפנית מרחיקת לכת, עם קבלת חוק בתי-הדין לעבודה, שלנה בו ועדה משותפת של ועדת החוקה, חוק ומשפט וועדת העבודה. יורשה לי להתייחס בקצרה לחוק זה, העומד להיכנס לתקפו ב-1 בספטמבר הקרוב.

באופן עקרוני גישתי כלפיו היתה והינה חיובית. אלא שכמה אספקטים של חוק זה יש בהם כדי לעורר מורת-רוח רצינית. העליתי אותם בשלבי דיון שונים, ולא זו השעה לחזור על הביקורת והחששות שהבעתי אז. רק עניין אחד אוכזר כאן, משום שיהיו לו, לדעתי, השלכות ישירות ולא כל-כך חיוביות על הדין המהותי. כוונתי לכך שעקב סופיותם של פסקי דין בית-הדין הארצי לעבודה תתפתח פסיקה נפרדת לחלוטין בעניינים הגתונים לשיפוטם של בתי-הדין החדשים. הצעתי להנהיג ערעור ברשות אל בית-המשפט העליון בשאלות משפטיות, והצעתי זו נדחתה. חרדתי עמוקה שהמצב העלול להיווצר יפגע פגיעה קשה באחידותה של הפסיקה שלנו, ויש רק לקוות שהאחראים לחקיקה יחשיבו בחיוב, ביום מן הימים, את הצורך להבטיח את ההרמוניה הפסיקית בין מערכות השיפוט השונות, ויתוקן הדבר.

כאחד מן המעונוניים במיוחד במשפט הקונסטיטוטיוני, ציוני, לא אוכל שלא להקדיש בהודמנות זו כמה הערות לחקיקת חוקי היסוד. הסוגיה עומדת ברומם של עולמנו הקונסטיטוטיוני, שכן בקידומה ובפתרונה על כל חלקיה תלויה השלמת מגילת חוקת המדינה. בקדנציה הנוכחית נתקבל חוק יסוד אחד, הוא חוק יסוד: הממשלה. בזה נשארה הכנסת נאמנה למסורת של איטיות הליכי חקיקת חוקי היסוד, שמהם צריכה לצמוח הקונסטיטוטיוני ציה שלנו. מאז החליטה הכנסת הראשונה, ב-1950, על דרך זו של בנייה הדרגתית של החוקה פרקים פרקים, נתקבלו בסך הכל שלושה פרקים, הם חוקי היסוד בדבר הכנסת, נשיא המדינה והממשלה. קצב זה ודאי שאינו משיביע רצון ואינו מעיד על מידה רצויה של התקדמות.

אחרי קבלת חוק יסוד: הממשלה בחודש אוגוסט 1968 הובאה לדיון בוועדת-המשנה לחקיקת חוקי יסוד טיוטה של הצעת חוק יסוד: זכויות האדם, שהוכנה במשרד המשפטים. ועדת-המשנה החלה לדון בה, אך כעבור שתי ישיבות הפסיקה את דיוניה. אם מותר לי להביע דעה על הטיטה, הייתי אומר שיש בה, בפרטים שונים המרכיבים אותה, לא מעט מן החיוב, אך מצד שני חסר בה אלמנט חשוב ביותר, שבלעדיו ספק אם יכול להיות למגילת זכויות היסוד של האדם ערך כל-שהוא. אני מתכוון לאלמנט המנוסות, שרק הוא מסוגל להעניק למגילה כוח מחייב לא רק כלפי הרשות המבצעת והרשות השופטת, אלא גם כלפי הרשות המחוקקת של

נאמנים על כך שחברי הממשלה אינם מתפנים במידה מספקת לנוכחות בכנסת ובעבודתה. ואחד המעטים, שאנו רואים אותם לעתים קרובות בעבודתה של הכנסת ובהופעה לפני סיעותיה (לא רק לפני הסיעה שאני מתכבד להשתייך אליה, אלא לפני סיעות רבות בעניינים רבים שדרושות בהם הבהרות), הוא שר המשפטים. ועל דבר שלישי אני מברך את שר המשפטים, שייחבן ואינני מוסמך לבטא אותו, אבל אני רוצה כאן להגיד אותו: על הליווי הנאמן והאחראי של כלל עבודת הממשלה על-ידי שר המשפטים. מקומו בעבודת הממשלה הוא מיוחד במינו. על כתפיו רובץ עול רב של ייעוץ וקבלת אחריות. תודה מגיעה על הליווי הנאמן והסיוע הרב של שר המשפטים לראש הממשלה המנוח לוי אשכול וזכרו לברכה, ואני בטוח, גם לראש הממשלה הנוכחית. יורשה לי בסוף להגיד שאני רואה ברכה בכך שהתקדמו בקביעת נוסח חדש. אני חושב שההתקדמות הזאת וקצב ההתקדמות הזאת יש בהם הרבה מעבודתו של חבר-הכנסת קלינגהופר, שאחרי שקיבל על עצמו את ראשות הוועדה לנוסח חדש—קידם מאוד את העבודה, ואני מקווה שבכנסת השביעית העבודה של מתן נוסח חדש עברי לחוקים המנדטוריים תתקדם עוד יותר.

ה"ר א. תלמי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת קלינגהופר, ואחרי לחבר-הכנסת אונא.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):

גברתי הישבת-ראש, כנסת נכבדה. בבואי להעריך את פעולות משרד המשפטים בתקופה המקיפה את פרק-הזמן שחלף מן 1 באפריל 1968 ועד היום הזה, יורשה לי לעמוד בדברי בעיקר על מלאכתו של המשרד עד כמה שיש לה שייכות לתחומי דיוניה של ועדת החוקה, חוק ומשפט, המוכרים לי בתוקף היותי אחד מחבריה. גישה זאת איננה סובייקטיבית גרידא. היא מוצדקת במידה לא מעטה עקב העובדה שעבודתה של ועדה זו על הכנסת מבוססת בעיקרה על היוזמה התחיקתית של משרד המשפטים.

והנה, בשטח זה של שיתוף-הפעולה בין משרד המשפטים וועדת החוקה, חוק ומשפט, נעשה הרבה בתוך התקופה שציינתי. נתקבלו בה חוק המכר וחוק המתנה, בהמשך המהלך של החלפת פרקי המגילה בחוקים ישראלים מקוריים; נכנס לתקפו חוק הבוררות הבא במקום פקודת הבוררות המנדטורית; נתפרסמו חוקים לתיוק דיני הראיות ולתיוק פקודת העדות; ועומד להתקבל בימים אלה חוק המקרקעין, שלא זו בלבד שישחרר אותנו סוף סוף מן הזיקה לחוקים העותומניים המיושנים בדבר נכסי דלא ניידי, אלא ישמש רפורמה גדולה בדיני הקניין האימוביליארי, הישג שנהיה רשאים בגאווה רבה להתפאר בו.

אם אלה מעשי החקיקה העיקריים בתחום המשפט האזרחי, הרי בתחום המשפט הציבורי נחקקו חוקים חשובים המתקנים את חוק האזרחות ואת חוק הבחירות לכנסת, והוחלפה פקודת ועדות החקירה המנדטורית משנת 1921 בחוק ועדות חקירה חדש, אשר הביא הרבה שיפורים לעומת המצב הקודם.

על אלה יש להוסיף את חוק הסדרי מינהל ומשפט, המעניק לתושבי ירושלים המזרחית הרבה הקלות, חוק

הזאת ושתלנו בה תקוות רבות, מופיעה עתה, בסוף כהונת הכנסת העשירית, במבט דטרופסקטיבי, למעשה כוועדה אד-הוק לעניין קבלת חוק יסוד: הממשלה. חבל שזוה סופה. עומדים עוד פרויקטים של חוקי יסוד אחרים בתור, ואפשר היה להעסיק אותה ביעילות בזמן הזה.

אני מבין שבמשרד המשפטים עסקו מומחים בהכנת חוק יסוד: החקיקה. זהו תחום קונסטיטוציוני שהתגבשו בו דפוסים מסויימים, אלא שהוראות החוק המסדירות אותו מועטות, ורוב העניינים השייכים אליו מבוססים על התקנון של הכנסת ועל נוהג ונוהל. אפשר היה לחשוב על כך להעלות את הדין התקנוני והנוהל והנוהג, הנוגעים בדבר לפחות באופן חלקי, לדרגה של חוק, ולרכוש באופן שיטתי יחד עם הוראות החוק הקיימות בחוק יסוד: החקיקה. התקופה שנותנה היתה מספקת להכניס בו גם שיפורים ותידושים מסויימים, אילו היו יוזמי או ועדת-המשנה רוצים בכך. אך הזמן לא נוצל, ואין אלא להתנחם בתקווה שהכנסת השביעית תדביק את קצב ההזדמנויות שהוחמצו.

לבסוף, גברתי היושבת-ראש, אחזור לנושא שהוא חביב עלי ושאני מקדיש לו במיוחד לימוד ומחשבה - הוא נושא זכויות היסוד של האדם. הזכרתי קודם את שתי האמנות בדבר זכויות האדם, שהוכנו במשך כמה שנים במסגרת האומות המאוחדות. אחד הפעילים בהכנתן היה נציג ישראל. הן נתקבלו בעצרת הכללית של האו"ם ביום 16 בדצמבר 1966. לא אכנס כאן לבידור תוכן האמנות. אגיד רק זאת שהמשפט הישראלי מבטיח בהחלט אותו מינימום של הגנת זכויות היסוד שהאמנות מבקשות להבטיח. אשר לזכויות הסוציאליות, הרי מימושן הגיע בארצנו לרמה העולה בהרבה על הסטנדרטים המינימליים הקבועים באמנה הנוגעת בדבר. גם לגבי הזכויות הפוליטיות והאזרחיות, זכויות שהאמנה השנייה מגדירה אותן, ניתן לומר כי אמות-המידה הנדרשות על-פי האמנה הן כאלה שאין לחשוש שמא ישראל לא תקיים את ההתחייבויות הנובעות מהן, אם תהיה צד לאמנה. במה שנוגע למצב החירות החל בישראל ותוצאותיו, הרי קובעת אמנה זו, בסעיף 4, כי בזמנים של חירום רשאית המדינה, בכפוף לסייגים מסויימים, לנקוט אמצעים חריגים בהתאם למצב. רצוני לומר שאילו היה המדובר בחקיקה פנימית, אילו הייתי עומד להציע פרק של חוקה, או חוק יסוד, להבטחת זכויות האדם, לא הייתי מסתפק במה שנאמר באמנות, אלא הייתי מציג הגדרות של זכויות אלו שתהא בהן מידה רבה יותר של מתן ביטוי לעקרונות של משטר ליברלי ושל שלטון החוק, כפי שניסיתי לעשות בהביאי לפני הכנסת החמישית, בראשית שנת 1964, את הצעתי לקבלת חוק יסוד לקביעת זכויות היסוד של האדם. הייתי חפץ שמדינת ישראל תצטיין ותתבלט במיוחד בתחום זה, לעומת מדינות אחרות.

ברם, בתחום המשפט הבין-לאומי המבחינים עדיין נשענים על קנה-מידה צנוע יותר, שכן הכוונה היא להבטיח סיכוי שהם יתקבלו על-ידי מספר גדול ככל האפשר של מדינות. עם זאת, אין לומר שזכויות האדם, באותה צורה ובאותו תוכן כפי ששתי האמנות מגדירות אותן, הן פעולות-ערך. ההיפך הוא הנכון, דומני, אם נתקשר בהן ישראל ותוכל לדרוש על סמך זה ממדינות אחרות, אשר אף הן תהיינה צדדים לאמנות, שיקיימו את החובה המשפטית הבין-לאומית לכבד כלפי תושביהן

המדינה. אילו נתקבלה הטיוטה, הרי היה תקפו של חוק זה תוקף של חוק רגיל בלבד, וכל חוק אחר יכול היה לסתור ממנו.

בתנאים של משטר הדוגל בשלטון החוק, מגילת זכויות יסוד, שאיננה אלא חוק רגיל, איננה מוסיפה מאומה למשפט הקיים ואיננה מחדשת כלום. כי הרי במדינה של שלטון החוק, הרשויות הציבוריות - גם באין חוק המבטיח במיוחד חירויות האדם - אינן רשאיות לפגוע בחירויות אלו או להתערב בהן באופן כל שהוא, אם אין בנמצא חוק המסמך אותן לכך. שהרי בממשל של שלטון החוק, כל פעולה של כל רשות ציבורית טעונה הסמכה על-פי חוק. מה, אם כן, החשיבות של חוק הקובע זכויות יסוד, אם סטייה ממנו יכולה להתאפיין שר בדרך של חקיקה רגילה, כלומר, אם היא יכולה להתאפשר בדיוק באותה דרך אשר אף בהעדר מגילת זכויות ממילא מדרושה כדי להסמיך רשות ציבורית לפגוע לות השוללות או מגבילות חירויות יסוד של הפרט? יוצא כי בעוד שלגבי פרקים אחרים של חוקה נוקשה, כוחם הכובל את המחוקק הרגיל הוא רצון, הרי לגבי פרק החוקה הקובע את זכויות היסוד של האדם, תוקף על-חוקי, תוקף המחייב גם את הרשות המחוקקת, הוא הכרחי. במשטר של שלטון החוק, חוק רגיל המתמיימר לקבוע זכויות יסוד אינו מעלה ואינו מוריד. הוא יכול להיות רלבנטי מבחינה קונסטיטוציונית-משפטית אך ורק אם הוא חוק נוקשה. כי הרי רק אז יכול הוא להיות חוק אשר יהיה בו כדי להטיל על בית-המחוקקים איסורים לשלול או להגדיל זכויות היסוד, או להסמיך רשויות אחרות לשלול אותן או להגבילן.

עלינו לדעת איפוא שחוק רגיל איננו מסוגל להוסיף הגנה כל-שהיא של זכויות היסוד על הגנתן הרופפת והמעטה, הקיימת ממילא במשטר של שלטון חוק אף באין חוק המבטיח זכויות אלה. אם שיקול זה לא יעמוד לגנר עינינו, ואם בעתיד הקרוב או הרחוק שוב ייעשה שיקן להציע זכויות האדם כחוק רגיל, כל מלאכה שתושקע בהכנת חוק כזה לא תהיה אלא ברכה לבטלה.

אולי היתה זאת הסיבה שוועדת-המשנה לחקיקת חוקי יסוד לא הוסיפה לדון בחוק יסוד: זכויות האדם, שהוכן במשרד המשפטים. אולי הסיבה לכך היתה אחרת. מלבד טיוטה זו היה מונח לפני חברי ועדת-המשנה חומר השוואתי רב, שכלל את האמנות האירופיות משנות 1950 ו-1961 - הראשונה בדבר חירויות האדם והשנייה לקביעת "מגילה סוציאלית" - את האמנות של האומות המאוחדות משנת 1966 בדבר הזכויות הפוליטיות והאזרחיות ובדבר הזכויות הכלכליות, הסוציאליות והתרבותיות של האדם, וכן הצעה של הפרופסור אקצין, ואף הצעת חוק שלי שהגשתי לכנסת החמישית ושאו נדחתה. הנושא עשוי היה להתרחב מעבר להיקף המצומצם של הטיוטה של משרד המשפטים, ומה גם שהיא לא התייחסה כלל לזכויות הסוציאליות של האדם. אולי היה מטעמים אלה צפוי דיון מסועף וממושך, שאי-אפשר היה לסיימו בכנסת הששיית.

אם כן, עובדה היא שוועדת-המשנה, לא זו בלבד שחלשה מלדון בחוק יסוד זה, אלא נמנעה מלעשות דבר ולא קיימה ישיבות בשמונת החודשים האחרונים. ועדת-משנה זו, שהוקמה עם כינון הכנסת

חוק החקיקה, חוק השיפוט וחוק זכויות האדם - יגיעו לשולחנה של הכנסת השביעית בשלב מוקדם. על-ידי כך יכריחו את הכנסת להשלים את המלאכה, בין אם היא תקים ועדה מיוחדת ובין אם תסתפק במסגרת הקבועה של ועדת החוקה, חוק ומשפט. אני סבור שיש בהחלט ביכולתה של הכנסת השביעית לסיים את המלאכה.

גם בתחום השני, בהחלפת המג'לה, עסקנו בעיקר בעניינים שכבר הוכנו בכנסת השישית. אבל גם בנושא זה שמענו - ואנחנו יודעים - שנעשתה עבודת הכנה רבה במשרד המשפטים, שעדיין לא הגיעה לשולחן הכנסת. נראה לי שאפשר להגיע לידי סיום של החקיקה הישראלית בקודקס האזרחי, על סמך אותן פעולות שנעשו במשך התקופה הזאת ושבעיקרן הוזכרו גם בפי שר המשפטים בדברי הפתיחה שלו.

רצוני להדגיש במיוחד, ואני רוצה לציין זאת בסיפוק, שהידוק הקשרים עם המשפט העברי הוסיף להתפתח בצורה חיובית, ויותר ויותר אנחנו עדים לכך בדיונינו, שהנכונות לשלב את עקרונות המשפט העברי לתוך החקיקה שלנו, ובמיוחד בקודקס האזרחי, מתחזקות והולכת. מדי פעם בפעם נוכחים אנו עד כמה עקרונות מערכת המשפט שלנו, התפיסה המשפטית של המשפט העברי, יכולים לעמוד בכבוד רב בהתחרות עם תפיסות משפטיות אחרות, וחדישות, אף בעולמנו של היום. הרבה מן הדברים שהכנסנו באחרונה לתוך החוקים שעיבדנו הם פרי הקשר הזה שיצרנו בעזרת משרד המשפטים בין עבודתנו בוועדה לבין ידיעת המשפט העברי ועקרונותיו.

הייתי רוצה לציין גם כדבר חיובי, ששר המשפטים בתקופה זו היה לו יחס חיובי ליוזמת החקיקה הפרטית של חברי הכנסת. אני רואה בזה חיוב רב, ויש כאן, לדעתי, הבדל, שאפשר לברך עליו, בין התקופה של שר המשפטים הנוכחי לבין התקופות הקודמות, בהן היתה היד קמוצה מלתת לחברי הכנסת להביא את הצעותיהם לידי חקיקה מלאה. אם כי הדבר מכביד על עבודתן של הוועדות, אשר צריכות לטפל בחוקים הפרטיים, הרי לגופו של דבר אני סבור, שבלי יוזמת חקיקה של חברי הכנסת אין עבודת הכנסת שלמה. עצם האפשרות להעלות נושאים ולהביא אותם לידי חקיקה מלאה היא פרט חשוב ביותר לחיותה של הכנסת ולשל-מות עבודתה.

בתחום זה של החקיקה הייתי רוצה להצביע על עוד שני דברים, שנראה לי שצריך לטפל בהם במיוחד. האחד הוא עניין המלחמה בפורנוגרפיה. לדעתי, יש היסוסים יתר על המידה בטיפול בנושא זה. נראה לי שזהו תחום, אשר בחיינו הציבוריים אין אנו יכולים להעלים עין ממנו, והפסיכולוגיה המודרנית אף באה לידי המסקנה שאין כאן תופעה של שחרור האדם, כי אם של הסרת כבלים שהם הכרחיים לאדם, של פריקת האחריות מעליו וביטוי של תיסכול של דור שאין דרכו סלולה לפניו. סבורני שההיסוסים פן יפגעו בחקיקה כזאת, וגם בשיפוט - שיש לדבר עליו לחוד - בערכי האמונות וכדומה - אני סבור שהיסוס כזה אינו צריך להיות הקריטריון הקובע בתחום זה.

עלי להעיר כמה הערות בעניני שפיטה. שר המשפ-טים כבר הצביע על ההתקדמות בתחום האדימיניסטרציה

את זכויות היסוד המובטחות על-פי האמנות, תהיה לעניין חשיבות רבה מאוד, במיוחד להגנת יהדות התפוצות היושבת בארצות מצוקה.

משום כך, דומני שהממשלה יטיב לעשות אם תזדוור ותאשר את שתי האמנות. לכניסתן לתקפן דרוש אישור מטעם שלושים וחמש מדינות לפחות. הבה נהיה בין הראשונים המתקשרים בשני מסמכים בין-לאומיים אלה. תהיה משמעות נוספת לדבר, שאף בה אין לזלזל, אם נפגין, במיוחד בתקופה הנוכחית, גם בדרך זו את דבקותנו בשמירת זכויות האדם, כאשר גורמים עוינים הנבירו את תעמולתם המכוננת להשחיר אותנו בעיני העולם כמדכאי זכויות היסוד ושוללי חירויות האדם. צעד זה של מדינת ישראל יהיה עשוי לתרום תרומה רבה לחיזוק מעמדה של ישראל ביורה הבין-לאומית. הוא יהיה גם לטובת יהודי הגולה. ומעל לכל: הוא יבטא באופן מוחשי ביותר, מבחינה פוליטית, משפטית ומוסרית כאחד, את המסורת היהודית, השואפת להיות נאמנה לתפיסה האנושית העמוקה בכל הנוגע ליחסים בין השלטון והיחיד.

היו"ר א. תלמי:

רשות הדיבור לחבר הכנסת אונא, ואחריו לחבר הכנסת ארזי.

משה אונא (מפד"ל):

כבוד היושבת-ראש, כנסת נכבדה. אפתח דברי בברכה לשר המשפטים על ההתפתחויות הפרסונליות שחלו במשרדו, ואשר הביאו לידי חיזוק וריענון של העבודה במסגרת המשרד, גם בתחום שבו אנחנו מקיימים אותו מוגע כחברי הכנסת ובמיוחד כחברי ועדת החוקה, חוק ומשפט. למרות הדברים ששמענו מפי חברי, חברי הכנסת אונאי, אינני רואה עצמי פטור מלהדגיש עד כמה אנחנו בוועדת החוקה, חוק ומשפט נהנים מעזרתם של עובדי אגף החקיקה של משרד המשפטים ובראשם היועץ המשפטי. אני סבור שחלק גדול מהצלחת עבודת הוועדה יש לזקוף לעזרה זו.

מפאת הזמן המוגבל העומד לרשותי אגע רק בכמה פרטים, שהייתי רוצה להסב את תשומת-לבו של שר המשפטים אליהם.

נראה לי, כי בתחום החקיקה אנחנו נמצאים במידה מסויימת בתקופת-ביניים, כלומר, בכנסת הזאת היינו עסוקים, בוועדת החוקה, חוק ומשפט, במידה לא קטנה בהשלמת המלאכה מימי הכנסת השישית, ורק חלק קטן מפרי העבודה המאומצת שנעשתה במשך התקופה הזאת במשרד המשפטים הגיע לשולחנה. הייתי מאחל שאותם החלקים, אשר עדיין לא הגיעו לשולחן הכנסת, יגיעו בהקדם לשולחנה של הכנסת השביעית, ושתספיק היא לסיים את המלאכה. אני מתכוון במיוחד לשני עניינים: האחד - החקיקה הקונסטיטוטיו-ציונית, אשר קדמי כבר דיבר עליה. אני סבור שמשרד המשפטים צריך לנקוט בתחום זה יזמה רבה כדי לקדם את הדברים. אף-על-פי שמבחינה פורמלית חוקי היסוד יכולים להיחקק גם על-פי יזמת הכנסת, אנו יודעים שלמעשה בלי עבודת ההכנה של משרד המשפטים יקשה על הכנסת לפעול בעניין זה. שר המשפטים כבר הצביע על כך ואף הביע את הדעה שהכנסת השביעית תסיים את המלאכה בתחום זה. משרד המשפטים צריך לדאוג שהחוקים שעודם עומדים לפנינו ושכבר צוינו כאן -

יכול להצביע שר המשפטים בתחום עבודת משרדו, הוא רב ועשיר, הוא חשוב גם לפעולת הכנסת וגם להתקד- מותה של המדינה כולה.

היו"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחבר הכנסת ארזי, ואחריו לחבר הכנסת האונגר.

ראובן ארזי (המערך, עבודה-מפ"ם):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. שותף אני להערכתה החיובית של היוזמה הברוכה, שהראה משרד המשפטים בתחום החקיקה בכנסת השישית. בוצע חלק גדול של תכנית החקיקה, שהתוותה על-ידי שר המשפטים בהופעתו הראשונה בכנסת השישית. מצב החירום, שאנו נתונים בו זו השנה השלישית, גרם להאטה במלאכת החקיקה הרגילה של הכנסת, ואף-על-פי-כן יש לראות את היבול כמשביע רצון. נתונה הבדכה והתודה לשר המשפטים ולחבר עוזריו במשרדו על פעולתם בתחום החקיקה, על הערה שהגישו לכנסת ובמיוחד לוועדת החוקה, חוק ומשפט.

הדרך להשלמת התחיקה הישראלית על ענפי השו" גים עודה ארוכה, וטבעי הדבר. אולם מצערת העובדה, כי בתחום החוק הקונסטיטוציוני ההתקדמות איטית ביותר, וזהו מחזל לא של משרד המשפטים אלא של המחוקק עצמו. הכנסת השישית היה ביכולתה לפעול הרבה יותר בתחום זה של החוק הקונסטיטוציוני מכפי שפעלה. ולא נותר לי אלא להביע תקווה, כי הכנסת השביעית תשלים סוף סוף את מלאכת הכנת החוקה לקראת מלאת עשרים וחמש שנה לקיום המדינה.

אני רוצה להקדיש את דברי לשני נושאים בלבד. הנושא הראשון הוא נושא, המעסיק את דעת-הקהל המתקדמת בארצות רבות, נושא בעל אופי סוציאלי ביי-סוד, והוא - שירות הסעד המשפטי. לפני עשר שנים, בערך, נוסדה האגודה הבינ-לאומית לסעד משפטי, שמטרתה לעודד הכנסת שירותי הסעד המשפטי לאותם מקרי מות, ששם אין הוא מצוי, ולסייע בהרחבה ובשיפור של תכניות סעד משפטי בארצות שהוא קיים שם.

ביסוד התכנית לקיום שירותי סעד משפטי מונח העקרון, כי מחובתה של החברה המתקדמת לאפשר לכל אדם ואזרח להתגונן במקרה שהאיש הואשם בעבירה על החוק ולהגן על זכויותיו החוקיות. שוויון כל אדם בעיני החוק אינו שלם, אם אין קיים שוויון באפשרויות ובאמצעים של ההגנה על הזכויות, שהחוק מעניק אותן לכלל. השוויון החברתי מתגלה בין השאר גם באפשרות של האדם להגן על זכויותיו בצורה נאותה. הצדק חייב לעמוד לרשות דורשיו, בלי להתחשב בהוצאות הכרוכות בכך.

אין הנושא של סעד משפטי כשלעצמו חדש בארצנו. הבעיה היא, האם המצב הקיים פותר את השאלה מבחינה מעשית, והאם הוא הולם את ההתפתחות המסתמנת בארצות מתקדמות אחרות?

ידוע לי ששר המשפטים מינה ועדה בראשותו של שופט בית-המשפט העליון ד"ר קיסטנר לשם בחינת השאלה הזאת, אך מסקנות הוועדה טרם נתפרסמו, ואני רואה לנכון להעיר כמה הערות עקרוניות לבעיה זו.

המשפטי, וההתקדמות שבאה עקב חקיקה, שהביאה לידי שיפור המצב בתחום ההוצאה לפועל, וכנראה גם בתחום הבוררות. אני סבור שיש להמשיך וללכת בדרך זו בכל המרחק, כי עדיין יש לעשות לא מעט כדי לצמצם ככל האפשר את עינוי-הדין, שעדיין קיים בתוכנו, בגלל העומס הרב של בתי-המשפט, אבל גם בגלל סדרי הפרוצדורה כפי שהם הנוגים עדיין אצלנו. רצוני להדגיש שגורם לי שבתחום זה דווקא, בתחום הפרוצדורה, אפשר להגיע לשיפורים שימנעו את היכולת הקיימת במידה יתרה להביא לידי סחבת שאינה יאה למערכת השפיטה שלנו.

רצוני לגעת בנקודה שנראית לי חשובה ביותר, ושלא פעם גגענו בה בדיונים בוועדת החוקה, חוק ומשפט. כוונתי למידת העונשים בכמה מתחומי השפיטה. אני יודע שזהו נושא עדין למדי, אבל אינני יכול להימנע מלהצביע על שלושה תחומים, אשר כלפיהם יש להסב את תשומת-הלב של השופטים על כך, שכונת המחוקק, כפי שבאה לידי ביטוי בחקיקה, אינה מתגשמת תמיד בפסקי-הדין ובעונשים. אני מתכוון לעבירות תחבורה, ונראה לי שיש כאן להחמיר בעונשים, בעיקר בפגיעות באדם ובחיי אדם. התחום השני שאני רוצה להצביע עליו הוא התחום של עבירות מין. וכתחום שלישי רצוני להזכיר את תחום המלחמה בבוזונדוגריה. כאן היחס הסלחני של השופטים הביא לידי כך, שהמשטרה אינה מוכנה כמו עת להגיש משפטים בתחום זה מחשש שגם הגשת המשפט לא תביא לידי שום תוצאה.

רצוני להזכיר עוד עניין ששייך לתחום השפיטה, והוא הסעד המשפטי שניתן למעוטי יכולת ולא להאשם שאינם יכולים להבטיח לעצמם ייצוג מלא. יש התקדמות בתחום זה, אבל נראה לי שזהו תחום שצריך לתת את דעתנו עליו באופן מתמיד. אלה שאין בכחם גם מבחינה כספית וגם מבחינת הבנת התנאים לעמוד על שלהם בצורה הנכונה - לאלה נסייע אנו כדי שלא יפלו קרבן לאי-יכולתם זו בשל כך שהצד השני הוא חזק ויודע לכלכל את ענייניו על הצד הטוב ביותר.

הייתי רוצה להעלות רעיון שכדאי לבחון אותו: האם אין מקום לחשוב על אפשרות של חגיגה אוטומטית לאדם שנכשל פעם אחת בחייו? הוא נכשל ונדרשמת לחובתו העובדה שהוא עבר עבירה והוא מוכתם כל ימי חייו. יש מקומות בעולם, בהם הדבר מסתדר בדרך של מחיקת עוון חד-פעמי מקץ תקופה מסוימת - וזו יכולה להיות תקופה ארוכה למדי - ,לאחר שהאיש הוכיח שהיה זה כשלון חד-פעמי והוא חזר למעשה לדרך הישר.

היה בכוונתי לגעת עוד בנקודה אחת בתחום האדמיניסטרטיבי של משרד המשפטים, הוא התחום של רישום מקרקעין, ובמיוחד בבעיה של רישום המשכנתאות. כפי שנבחר לנו בדיון על חוק המקרקעין, הרישום הזה הוא בפיגור רב וגורם תקלות לא מעטות. אני סבור שבתחום של רישום מקרקעין בכלל, אבל במיוחד בתחום של רישום משכנתאות - צריך להביא לכלל שיפור ממיר כדי להסיר תקלות. אנו נוהגים בדרך של סידורים ארעיים המביאים לכלל תקלות. נאמר לנו באחד הדיונים ש-80% של המימון של נכסי דלא גידיי מבוססים על סידורים ארעיים כאלה. צריך להביא לכלל תיקון המצב, ובהקדם.

בסיכום דברי רצוני לחזור ולומר שהיש, עליו

מחוסרי עבודה. המדינה היתה מעוניינת בכך שיהיה לנו מספר מספיק של מורים מוסמכים. אולם לצערנו אין עבודה בשביל כולם. האם מזה נובע שצריך להפסיק את מתן האפשרות להכשרת מורים באוניברסיטאות ובסמינרים?

משפטים אינם חייבים להיקלט במקצוע עריכת דין דווקא. ייתכן, כי מבחינה זו צריך היה לבחון את תכנית הלימודים של הפקולטות למשפטים, כדי לבדוק כיצד אפשר להכשיר את השנים היותר לעבודות אחרות, במינהל הציבורי, בבנקאות וכדומה. אבל העניין שאני מעלה פה נוגע לקליטת עולים עורכי-דין בלבד.

אין אני טוען, שהמדינה יכולה להתחייב לקלוט את כל העולים עורכי-הדין במקצועם. יש לתת את הדעת גם להסבת המקצוע. משרד הקליטה עוסק בכך בתחומים אחרים, וצריך לתת את הדעת על כך גם בתחום זה. אתן דוגמה אחת. במשך כמה שנים היתה קיימת מדרשה לעולים עורכי-דין. הטיפול במדרשה זו היה נתון ביד הסוכנות היהודית, משרד המשפטים ולשכת עורכי-הדין. הלימודים בה נמשכו עשרה חודשים. לפני שנה נסגרה המדרשה. הטענה היתה שאין מספר מספיק של עורכי-דין עולים. בינתיים, בין העולים שהגיעו יש גם עולים עורכי-דין ומשפטים. אלה הטוענים נגד פתיחת מדרשה זו אומרים, שיש בקיומה משום התחייבות להעסיק את העולים דווקא במקצועם. אני סבור שגישה זו אינה נכונה. אפשר להעסיק עורכי-דין ומשפטים גם בעבודות אחרות. אך הרי טבעי הוא שכל משפטן או עורך-דין מגיע ארצה לאחר שסיים את לימודיו, לאחר שעבר סטאז', לאחר שרכש לו נסין של שנים או באדמיני-סטרציה משפטית או כעורך-דין — יש לו רצון טבעי להיות צמוד למקצוע, הוא רוצה לעבור את הבחינות של עורך-דין, גם כשהוא יודע, שלא מחכה לו עדיין עבודה במקצוע זה.

אני מעלה בעיה זו משום שאני סבור, כי משרד המשפטים, וכן לשכת עורכי-הדין, חייבים לתת את דעתם על בעיה זו של קליטת העולים המשפטים. יכול להיות שאפשר יהיה לפתור בעיה זו במידה מסוימת בעזרת חוק הנוטריונים החדש. אני סבור שגם ההוראות, שנקבעו לגבי ההסדר בייעוץ המשפטי לחברות ממשלתיות או לחברות הסתדרותיות, פותחות פתח כלשהו לקליטת עולים חדשים. צריך לנצל את הידע המשפטי המיוחד במינו שהביאו רבים מבין המשפטים העולים. זהו מאגר עצום של ידע למחקר של שיטות משפט בארצות שונות. אנו נמצאים היום בתקופה של הגברת העלייה. הנני מבין איפוא את משאלתי במשרד המשפטים יתן דעתו במידה גדולה יותר מאשר עד כה לבעיית קליטתם של העולים המשפטים.

היו"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת האוונר, ואחרי לחבר-הכנסת שמואל תמיר.

גדעון האוונר (המפלגה הליברלית העצמאית):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. היה זה הישג רבי-ערך, שגם בעידן בו אנו חיים זה שנתיים, נוכח פרובוקציה בטחונות תמדת ומחריפה, אף נדם החוק בקרבנו. הוא הוסיף לישלש ולהתפתח. התאגדה של ישראל כמדינת חוק הוסיפה והצטיירה. ועל כך יש לברך את המופקדים על משמר החוק: משרד המשפטים

סבור אני, כי עניין שירותי הסעד המשפטי צריך למצוא את פתרונו על בסיס תחיקתי כולל. בתחום ההליכים הפליליים אמנם קיים כיום הסדר בחוק, אבל הוא מצומצם למדי, ואילו לגבי ההליכים האזרחיים יש הסדר מינהלי בלבד. יש לבחון את האפשרות של הקמת שירות כללי בתחום ההליכים הפליליים, שירות כללי לסעד משפטי, שיינתן לכל תושב ואזרח הנזקק לו. במקביל לפרקליטות המדינה המופיעה כתובעת יש מקום לקיים סניגוריה ציבורית, "Public defender", כפי שזה קיים בכמה מדינות בארצות-הברית.

הנה החליטה לפני זמן-מה הממשלה — ובצדק — כי עובד מדינה, שהובא בפלילים בשל עבירה שנעברה על-ידו בעקבות מעשה או מחלל שעשה לשם מילוי תפקידו, רשאי הוא לבקש השתתפות המדינה בהוצאות ההגנה. לדעתי, יש לתת אפשרות להגנה בתחום הפלילי לכל אזרח, תוך חובת ההשתתפות העצמית בהוצאות בהתאם למצבו הכלכלי הסוציאלי של הנזקק לעזרה.

אשר להליכים האזרחיים, יש מקום למבחן האמצעים העומדים לרשותם של הצדדים, אם כי יש סוגי זכויות וראויות להגנה בזכות, ללא כל מבחן של האמצעים, למשל בעניני אישות. בתחום זה של שירותי הסעד המשפטיים יש נסיון רב שהצטבר באנגליה, בה נקבע צנוס לפי השכר ולפי ההון; בצרפת נהוג קריטריון של שיעור המס.

לשכות הסעד המשפטי דצוי שיימצאו לא רק בשלוש הערים הגדולות, כפי שהמצב הוא כיום, אלא ליד כל בית משפט שלום. העזרה והייעוץ צריכים להינתן לנזקק לכל סוגי תביעות, פרט כמובן למקרים מסוימים שיש לבדוק אותם מראש, ובכל הערכאות המשפטיות.

הסעד המשפטי בהליכים אזרחיים, כפי שהוא ניתן היום, מתבטא מבחינה תקציבית בסכום של 120,000 לירות, המופיע בתקציב משרד המשפטים. בשנת 1967/68 ניתן הסעד הזה ל-900 מקרים, אחוז מבוטל מתוך 200 או 250 אלף המקרים שנתבררו בבתי משפט השלום ובבתי-המשפט המחוזיים בארץ.

ביצוע הסעד המשפטי צריך להימצא בידי משרד המשפטים, תוך שיתוף-פעולה עם משרד הסעד ותוך תיאום עם לשכת עורכי-הדין. אני בטוח שהסדר תחיקתי של שירותי הסעד המשפטי יסייע במידה ניכרת לתיקון עוול סוציאלי, הנגרם בחברה שלנו לשכבות הנתונות במצוקה חמרית, המונעת מהם מימוש זכויותיהם החוקיות בדרך הנאותה.

בעיה שנייה שאני רוצה להעלות כאן, והיא אמנם אינה שייכת במישרים לתחום פעולתו של משרד המשפטים, אך בלא ספק היא נוגעת לתחום זה, היא בעיית קליטת עולים משפטים. מספר העולים עורכי-הדין שהגיעו ארצה בשנתיים האחרונות הוא כ-120. יש כמובן סיבות אובייקטיביות הגורמות לכך, שקיימים קשיי קליטה של עולים במקצוע זה, והם נובעים מאי-ידיעת השפה העברית ומאי-ידיעת המשפט הישראלי. ראש לשכת עורכי-הדין חוזר ומתירע מדי פעם בפעם על התפוצצות האוכלוסיה במקצוע עריכת-הדין. נכון, מדי שנה מתווספים כ-400—500 פרקליטים מבין בוגרי הפקולטות למשפטים. זוהי שאלה שראויה לדיון, אך היא משתלבת במכלול הבעיות של תיכנון ההשכלה הגבוהה במדינה. הנה, למשל, יש כיום מספר ניכר של מורים

כלשון לועזית הוא נקרא "אודיטור". זהו שרד מן המאות הקדומות, כאשר רואה-החשבון היה שומע את החשבונות, וה"אודיטור" נגזר מן *audire* שהוראתו לשמוע. מכל מקום הוא משמש עניינים ואזניים לבעלי המניות ולציבור. תפקידו לדאוג שמאן החברה ישקף נכונה את מצבה הכספי; שמצבה הכספי ייראה ויבלוט בחשבון רווח והפסד של החברה והמאזן שלה.

הקושי הוא שרואי-החשבון נתונים היום בתפקיד כפול. מצד אחד חייב רואה-החשבון לשתף פעולה עם הנהלת החברה, ליעץ לה לגבי ענייני מיסוי, מבנה המאזן, הפרשות לקרנות, וטיפול בעניינים שוטפים; מצד שני הוא השופט שלה, שחייב להתריע על תופעות בלתי-רצויות. נוצר לפעמים, בתנאים שלנו, קונפליקט, קונפליקט מצפוני, כאשר ההנהלה לוחצת מצד אחד על רואה-החשבון שלא להסתייג יותר מדי בהערותיו, לא לגלות תורפתה וחולשתה, ומצד שני החובה המקצועית שמחייבת אותו לעשות כן. קונפליקט זה לא נעלם מעיניה של לשכת רואי-החשבון. אקראי רק קטע אחד מפרסום של "רואה-החשבון" בתקופה האחרונה: "זה יוצר את הרגש" - כך כותב רואה-החשבון ידוע - "שאין בכלל אמת מקצועית אחת. יש הרבה אמיתות מקצועיות. הואיל ויש הרבה מצפונים. כך נוצר אצל רואה-החשבון קונפליקט המדריך את מנוחתו כל זמן עבודתו. וככל שהוא מתקדם יותר בסיון ובדיקת הולך הקונפליקט וגדל. וככל שהזמן עובר, המקצוע מתקדם יותר, אופקיו מתרחבים יותר והדרישות המקצועיות נעשות רחבות יותר - כך הולך וגדל הקפ"ליקט".

זו איננה בעיה ישראלית בלבד. מתפשטת לה פתרונות במקומות אחרים. הייתי מציג לשקול דרך חדשה: יישארו נא רואי-החשבון על כנם, ויעשו עבודתם כפי שהם מצווים עליה חוק התברות ועל-פי פקודת מס הכנסה. לא יהיה איש מהם פטור מחובותיו. הם יעזרו בהכנת המאזנים, ויחייבו להעיר הערותיהם. אולם תוקם נוסף לכך גם ועדת בדיקה ממלכתית עליונה לכל החברות הציבוריות, שתוכל להיכנס לעיני הקורה של כל מאזן, שתוסף לבחון ולבדוק כל הערה המצריכה בחינה ובדיקה ותעיר הערותיה בפומבי; הוועדה הזאת לא תהיה תלויה בהנהלה של חברה כל-שהיא ומשכורתה לא תשולם על-ידי ההנהלה של איזו חברה שהיא אלא מקופת הציבור.

אגב אורח, לגבי שכרו של רואה-החשבון קבע המחוקק כי השכר ייקבע באסיפה כללית. אולם לעתים קרובות, סמכות זו של האסיפה הכללית עוברת להנהלת החברה. ושוב תלוי רואה-החשבון במנהליו, והדבר יוצר רקע נוסף לקונפליקט. אני חוזר ואומר: אינני בא להטיל דופי או להאשים איש. אינני בא להציע לנקוט צעדים נגד משהו. אני בא להציע לקבוע שיטה חדשה, הקמת מוסד בדיקה עליון, שיצטרך לפרסם מימצאיו ובדיקותיו באופן בלתי-תלוי לגבי כל חברה חציבורית; בנוסף על אישור רואה החשבון, צריך יהיה לבוא במשך הזמן - גם אם הדבר יקח קצת זמן ויעלה קצת כסף - אישור נוסף של גוף שיורכב מוותיקי המקצוע, ומן המומחים שבהם. וכך לא נודק לחכות עד שיתמוטטו מוסדות או עד שיתגלו שעוריות, כדי לדעת נכונה מצבם של גופים כלכליים.

ובראשו שר המשפטים, חבר עובדיו המסורים בראשותו של היועץ המשפטי לממשלה, מנהל בתי-המשפט, המנהל הכללי של המשרד שאני מבדך אותו בהזדמנות זו לכניסתו לתפקיד, אנשי הפרקליטות ועובדיה.

אף אני מוצר הרבה, שטרם נתקבלה חוקה אשר תשקף את הערכים המוסריים של ישראל, תציג סייג בפני תופעות בלתי-רצויות ותהיה לנכס לאומי. היה בכך ערך סמלי רב, אילו דווקא בשנות המאבק בהן אנו נתונים היינו יכולים לקבל את החוקה לישראל. אינני שותף לחולים את הקולר לגבי מחלל זה בצווארו של משרד המשפטים. אני חושב שהקולר תלוי בנו, בכנסת שלא עשתה את המלאכה כהלכה.

מלה אחת על התופעה המדאגה של גידול הפשיעה. מעולם לא חשבתי שפתרון בעיות הפשיעה הוא בעניינה בלבד. היה טוב אילו שמענו משהו משר המשפטים, מה ניתן לעשות בשילוב שירות המבחן למבוגרים, ובשילוב כל מעשי החינוך ופעולות סעד ומנוע אחרות, כדי לשים סכר בפני תופעה מדאגה זו.

את הזמן הקצר העומד לרשותי אקדיש מעתה לאחת התופעות שנתגלתה לאחרונה, ואני חושב שהחוק צריך להגיב עליה; כי יש פרצה שצריך לסתום, חסרה נורמה שצריך לקבוע. כוונתי לגילויים שנתפרסמו לאחרונה, בפרט בשנתיים האחרונות, על מעשי הנהלותיהן של חברות ציבוריות והנהלותיהם של בנקים, בין אלה שזכרו בדו"ח של מבקר הסוכנות שנתפרסם השבוע, ובין אחרים שעסקיהם לא נוהלו כשורה או שנתמוטטו. נתברר שבמצב העניינים הקיים יכולים מנהלים של חברות ציבוריות גדולות ושל בנקים לעשות כטוב בעיניהם; לפגוע פגיעה חמורה בדרכי גיוס כספים, לקבוע רישומים בלתי-נכונים בספרים; לנהוג בלהטוטי חשבון; לקשט את המאזנים על-ידי שהם לוויים כספים ביום האחרון לשנת המאזן, ב-31 במאדס, ומחזירים את הסכום יומיים אחר-כך, וביום עריכת המאזן יש בכיכול ערף בקופה. התוצאות המרורות. אנשים פרטיים, שרכשו מניות של אותן חברות הרשומות בבורסה, הפסידו כספים הרבה. בארצות-חוץ ששם פעלו חברות אלו נפגעה היוקרה של מדינת ישראל וצריך היה בכמה מקרים להקריב סכומים ניכרים ביותר כדי למנוע התמוטטות כספית ופשיטת-רגל. נתברר כי מועצות המנהלים, המורכבות מאנשי ציבור, קצרה ידן מהושיע.

האם אמנם אנו משוללי כל הגנה? האם אפשר לגלות דברים כאלה רק שנים לאחר מעשה? אני טוען: לא. חברות אלו חייבות לפרסם מאזנים שבהם צריך להשתקף נכונה מצבן הכספי. מדוע לא השתקף הדבר במאזנים של חברות אלו? ובעיקר מה עשו רואי-החשבון של חברות אלו? אינני בא להטיל דופי באיש. בטוחני כי כל אחד מרואי-החשבון בוודאי משובען שעשה עבודתו בנאמנות. ובכל זאת היינו מצפים לראות במאזנים משהו ממשי יותר מאשר הערות מימיות כגון: "שווי הנכסים של החברה תלוי בערך מימושים" ודומיהם. כי מה אומרת הערה סתמית כזו? את מי יכולה להזהיר הערה כזאת? האם זהו ביטוי נכון של אות התראה, שהיכים היו לתת לב מעצב של חברות אלו לדעת, נתגלה פסול בשיטה בעיקרה, לאו דווקא במבצעים.

רואה-החשבון אצלנו צריך להיות "רואה".

היו"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת שמואל תמיר, ואחריו לחבר-הכנסת אנקוריון.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

גברתי היושבת-ראש, חברי הכנסת. במסכת הרחבה, שפעולת משרד המשפטים משתרעת עליה, יש פסיפס מגוון כל-כך, שבחכרה ניתן לגעת בנקודות מספר בלבד במסגרת של דיון זה. אסתפק בארבע.

הראשונה אולי אינה נוגעת לשר המשפטים בלבד, אלא לממשלה כולה, אולם היא צמודה וקרובה במיוחד אולי ואל שר הבטחון.

בשבוע שעבר עלה שר הבטחון לדוכן זה ובתשובה לשאלתה, כאשר נשאל על החוק ברמת הגולן, השיב בערך את הדברים הבאים: שם יש קוקטייל של חוק סורי, חוק ישראלי וחוק צבאי של הממשל הצבאי. אני הייתי מעדיף לשנות קוקטיילים טעימים יותר, ולא הייתי מאחל לשום אדם להסתכן מבחינה משפטית אורזית, למשל, בקוקטייל של Private International Law, אשר נוצר ברמת הגולן כתוצאה ממדיניות ממשלתית, אשר שר המשפטים - כשר משפטים - חייב להיות ער לה במיוחד.

היום השיב השר ד"ר, בתשובה לשאלתה של חבר-הכנסת כהן-צידון, שנכון הדבר כי בימים אלה, בשכם, בכיכר המרכזית, הונצח שמו של עבדול מונעים ריאד, הרמטכל הצבאי היחיד שהקדם את מצרים, אשר נהרג בהפגזה ישראלית, לאות זכרון וכבוד, לזכר עולם, לפי סעיף 41 של חוק העיריות הידני שהוא בעל תוקף בשכם.

כמובן, אני יודע כי זהו נושא מדיני, ולא נדון בו בהרחבה במסגרת זו. אבל דומני שקיום החוק הידני, הסורי והמצרי בשטחים, בשנה השלישית לאחר המלחמה, הוא נושא שהאבסורדיות שבו גוברת והולכת ושר המשפטים - יותר משרים אחרים - חייב היה לדחוף לשינוי דיקאלי בנדון, בכיוון של החלת החוק הישראלי. אך מכיוון שבנושא זה אנו נזקקים לדיונים המדיניים בראש וראשונה, לא אוסיף על מה שכבר אמרתי.

הדבר השני, הצמוד למשרד המשפטים ולשר המשפטים, וקשור למציאות של הימים האלה, הוא העדר הנחיה משפטית מספקת לצעדים בעלי משמעות מדינית בימים אלה. בשעות אלו הכרתי הדבר שלקולו של שר המשפטים יהיה משקל מיוחד בממשלה, כשנזקקים צעדים בעלי משמעות משפטית פנימית ובין-לאומית כאחת. דוגמה אחת: בירושלים נלקחו בתים מספר מידי בעליהם בעקבות הפיצוץ על-יד הכותל המערבי. אני סבור שהצעד היה מוצדק, אולם הביצוע היה גרוע, לאחר עיכוב שבוע אני שואל את עצמי: מה בדיק היה שם? היתה ענישה של אנשים אשר שיתפו פעולה עם החבלנים או היתה זו הפקעה לצרכי ציבור, כדי להבטיח את המקום לעתיד? לא ברור לי. אני, במקרה, קיבלתי חידה על תוכן הצו. בתחילה הוא נשא אופי של צו הענשה על שיתוף-פעולה עם חבלנים. אחר כך ראיתי תמונה של שר הבטיחון - במצב-רוח חיובי למדי - עם האנשים שפגשו משם כנראה לדירות אחרות. הוזה אומר, לא הענשה אלא הפקעה לצרכי ציבור. אם כך הדבר, מדוע לא הופקעו הדירות מלכתחילה, לפי חוק ההפקעה לצרכי ציבור, למטרות חיוביות של שמירת הכותל, כפי שהיינו

עושים זאת בכל איזור אחר של המדינה כלפי כל אזרח, כיהודי כערבי?

אני חושב שהדבר היה מוצדק לחלוטין. ואילו עתה בלענו את הצפרדע וגם זכינו לתגובות חמורות ביותר, ללא כל צורך. נראה לי שחסרה שם היד המנוחה של משפטן שיאמר לממשלה: שיקלו שעה אחת מראש, שיק-לו טוב יותר. ואז - אותו צעד עצמו ישא אופי אחר לחלוטין, על התהודה הבין-לאומית האדירה הכרוכה בו.

עת רועמים התותחים, קיימת סכנה גוברת לחירויות האזרח, לזכויות האזרח, והאיש החייב לשמור על האיזון הנכון, להקפיד עליו, ושהממשלה צריכה להיות קשובה לאזהרתו - הוא שר המשפטים. לעומת זאת, במצבי אות, אני עוקב אחרי החקיקה של התודשים האחרונים, שהיא חקיקה של אפיה מהירה ונחפזת, עם דיסקרציה גוברת לפקידות; עם השתחררות זוהרת מעקרונות; עם צמצום הפיקוח של בתי-המשפט; עם חוקי אדי-הוק, לאינטרס זה או זה. הציבור והעתונות אינם יודעים אפילו על משמעות המתרחש ואינם נותנים דעתם על כך, מכיוון שמה שקורה בסואץ או בערבה, מטבע הדברים, ובצדק, תופס עיקר מעייניהם. לפיכך חייבים לבוא הבל-מים בממשלה, במערכת החקיקה ובבית הזה, במיוחד בהעדר חוקה. אולם לצערי, אניני חש בבלמים הללו.

הדבר הרביעי שרצוני לעמוד עליו - ובימים האחרונים רוכזה תשומת-הלב של עורכי-הדין במדינה לנושא זה - היא הוועדה שהקים שר המשפטים לבדוק את מעמדם של עורכי-דין חברי כנסת, הייצוג של מוסדות ממשלתיים וחברות ממשלתיות על-ידם, וזכותם לייצג את ציבור הלקוחות כלפי מוסדות ממשלתיים וחברות ממשלתיות. עצם העמדת הנושא הזה מעוררת בעיני דאגה רצינית ביותר, דאגה עקרונית חמורה ביותר. לא שהבעיה אינה קיימת. תמיד, לגבי כל חבר כנסת - ויהא עיסוקו אשר יהא - אם לא ינהג בדרך מוסרית עם הקפה עצמית מרחיקה לכת, עשויים להיווצר אנגיד אינטרסים: אינטרס הציבור המיוצג על-ידו, מצד אחד, ואינטרס שולחיו מאידך גיסא. אבל לאו דווקא עורך-דין. זה יכול להיות חבר כנסת שהוא חבר אירגון כלכלי, ראש מפעל כלכלי, נציג מושב, חבר קיבוץ, יושב-ראש של קואופרטיב.

כמעט אין חבר כנסת שאין לו אינטרסים משלו, ואשר אינו בא במגע עם ציבור - ובהם אנשים המייצגים אינטרסים אדירים. בוודאי קיימת הסכנה. אולם כאן יש התייחסות למקצוע מסוים. המדובר הוא בעורכי-דין. והמדובר הוא בבית-המחוקקים, באנשים החייבים לחוק חוקים. הבית הזה לא נתבחר במשפטנים רבים - פחות, כמעט, מכל הפרלמנטים בעולם החפשי. מעטים מאד מעמדי-התווך במקצוע עורכות-הדין מוכנים לבוא ולשרת כאן, כי הדבר כרוך - לגבי רובם - בקרבן חמרי רציני מאוד.

אנו עוסקים כאן במשק שכל כולו תלוי בממשלה. פרקליט בישראל אינו יכול לזוז מבלי להזדקק לה - מפנייה לשלטונות מס בולים ועד משרד ספרי האחוזה, מועדת בניין ערים ועד טיפול בהשקעות, מייצוג עולה חדש במכס ועד חוזה עם מינהל המקרקעין.

כלומר, הוועדה בסימן שאלה עצם זכותם של חברי כנסת להיות בלתי-תלויים במוסדות המפלגה,

לא היתה מועטה כלל וכלל. אך אין להתבייש גם במשרד המשפטים ובהישגיו כשלעצמם, כפי שנסקרו היום מפי שר המשפטים.

עובדה היא, כי נעשתה עבודת חקיקה חשובה מאוד. לא היתה לי הזדמנות רבה ליטול חלק בעבודה זו, אך בזמן הקצר שהיה לי הכבוד להיות חבר ועדת החוקה, חוק ומשפט, היתה זו לי הזדמנות נעימה לשתף פעולה עם היועץ המשפטי ועם המשנה ליועץ המשפטי, אנשים בעלי כשרון וידע.

טרם תמה המלאכה כולה. חוקים חשובים, שמנה שר המשפטים, נמצאים עדיין בשלבי הכנה. אני שמח, כי חוק המקרקעין, שהוא בלא ספק אחד החוקים החשובים בים והיסודיים במדינה, יתקבל בשבוע האחרון, או לפני האחרון, לעבודת הכנסת. דואי שהבעיות המיוחדות של ירושלים המאוחדת ושל השטחים האחרים של ארץ ישראל מטילות עול כבד הן של מחשבה והן של תכנון. מה שנעשה בתחום זה, נעשה אחר שיקול-דעת דב ובאחריות מלאה. לחבר-הכנסת שמואל תמיר, שקדם לי בוויכוח, רוצה אני לומר, כי בהבל-פה לא יסודרו דברים רציניים ומסובכים כאלה.

על כל פנים הרשימה של שר המשפטים, רשימת החוקים שנתקבלו ושל אלה שהוכנו, היא רשימה מרשימה מאד, ואני מאחל לשר המשפטים שיזכה לנווט בכנסת השביעית גם את החוקים המצפים עדיין לתורם.

בעניין אחד, שנשמעה כאן אחידות דעים לגבי, אני רוצה להעמיד סימן שאלה: האומנם כבר בשל הזמן לחוקה מלאה? יורשה לי לומר, ואולי אהיה יוצא דופן במקהלה זו, אם כי לא עכשיו המקום להרחיב את הדיבור על כך, שההרור שני על כך — אם כבר בשל העניין בתקופה זו — לא זיוק.

בהסבר לתקציב נאמר: "בשנה זו מתארגנת היחידה" — הכוונה ללשכת היועץ המשפטי — "לקראת הגב" רת התיאום המשפטי בין משרדי הממשלה באמצעות תכניות מרכזיות של דיונים משותפים, הדרכה והשתלמות". אני רואה בכך פעולה חשובה. היעוץ המשפטי בממשלה, לאחר הכל, מפורד בין המשרדים השונים ויועציהם, והתיאום המשפטי בסקירתו, כי היעוץ המשפטי יבטיח הרמוניה בפעולותיו השונות של משרד המשפטים.

גברתי היושבת-ראש. מבקר המדינה, בביקורת על שנת 1967, מוזכר כי הכנסת ציינה בדאגה את המצב החמור והקונס ששבסרדי ההוצאה לפועל. אני מסכים לדברי שר המשפטים היום, שחלה בעניין זה התקדמות ניכרת, והמספרים שמסר הם בלא ספק מרשימים. שיטת החוליות, שהונהגה בהוצאה לפועל, לפיה כל חוליה של כמה פקידים מטפלת באופן עצמאי במספר מוגדר של תיקים, הוכיחה את עצמה. אין פקיד אחד יכול לגול את האחריות על כתפי האחר, וזו דעה חולה, שהפקידים, בהוצאה לפועל נוהגים לצפות מעורבי-הדין ומפקדיהם, שיעשו בשבילם חלק מן העבודה. אני מקווה שתצמח ברכה גם מהמוסד של הרשמים המיוחדים במשרדי ההוצאה לפועל. לאחר הכל, ההוצאה לפועל היא האקט הסופי בהליכי המשפט. בעצם, באקט הסופי הזה תלויה הצלחתו של התובע לאחר כל המשפט המייגע שניהל. יש להמשיך ביעולה.

לא להיות פקידים של איזו מפלגה, אלא להישאר עצמאיים ובלתי-תלויים ובעת ובעונה אחת לבוא מרצונם החפשי לבית הזה ולהעניק לו מזמנם. דבר זה הועמד עתה בסימן שאלה, ועצם העמדה זאת מאוד מדאגה. הדבר מדאיג כשהוא נעשה על-ידי שר המשפטים, המנוסה כל-כך במקצועו ויודע את קשר הגומלין החיובי בין אדם, שידו על דופק החיים, לבין חבר הכנסת. כאילו היות אדם חבר כנסת הוא הקובע את מעמדו המיוחד כלפי מוסדות הממשלה. כאילו אין משרדי עורכי-דין, שהם ב"צד הנכון", בלי שיהיו חברי כנסת, שבכוחם להשיג הישגים נכבדים ללקוחות מסויימים, בלי שיהיו חברי כנסת.

המציאות היא, שמעטים הם חברי הכנסת, המקריבים חלק נכבד מהכנסותיהם הצפויות, כמו מספר לא-מבוטל מבין עורכי-הדין שישבו בעבר והיושבים עתה בבית הזה, כתוצאה מן הזמן והמרץ שהם מוסרים לשירות הציבורי.

האיוון הנכון והביקורת חייבים להיות מובטחים על-ידי המוסד הציבורי, העתונות והורקור הציבורי, וזאת בנוסף על מצפנו של האיש. כאן הוטל בספק חופש ההתעסקות המקצועית הבלתי-מוגבלת, מזה, וזכותו של בעל-מקצוע חפשי פעיל להיות חבר בית-הנבחרים, מזה.

איננו רוצים, חברי הכנסת, בבית-נבחרים שיאותו לשדת בו או מליונרים, או פקידים, או אנשים מעוטי-אמצעים, אשר בשבילם המשכורת הזאת היא התקדמות במצבם החמרי. אנו רוצים אנשים עצמאיים, היושבים בתוך עמם, ובהם אנשי שכבות-הביניים.

מצאתי לנכון להעלות את הנושא הזה אף שה"ועדה עומדת לדון בנושא. אין זו ועדה משפטית, אך משמעותה מרחיקה לכת ביותר, כי יש לה השלכה על כל אופיו של הבית הזה, ועל אופיו של שלטון החוק במדינה.

אני רוצה לקוות, כי לא נצטרך לחזור לנושא זה, וכי הוועדה שקמה תשכיל להסירו מעל סדר-היום.

הי"ד ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת אנקוריון.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה-מפ"ם):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. בפתח דברי רוצה אני לומר שאיני מסכים עם חבר-הכנסת שמואל תמיר, שעניין מממד עורכי-הדין שהם חברי כנסת בשל לדיון היום. לפני שבועיים הקים שר המשפטים ועדה בראשותו של חבר-הכנסת אונא, ושאר חברי הוועדה הם עורכי-דין. יש לאפשר לוועדה זו לברר את העניין. הוועדה תשמע מה בפי עורכי-הדין חברי הכנסת ותמליץ המלצותיה. אולי אז יגיע הזמן לדיון בשאלה זו מעל במת הכנסת.

גברתי היושבת-ראש, אני מצטרף לדברי הברכה שנשמעו מצדדים שונים לשר המשפטים על סקירתו, שהיא בצמצומה בכחינת מועט המחזיק את המרובה. שר המשפטים הוא בעל נסיון משפטי ופרלמנטרי רב. יש לו עמדה איתנה ומוכרת בממשלה ובציבור לא רק בשטח משרדו, כי תרומתו הכללית, כחבר ממשלה,

לעומת זה, יורשה לי להביע ספק לגבי עניין העברת העדויות מבתי משפט השלום לבית-המשפט העליון. אבל אני רק נוגע בדבר זה; הזמן העומד לרשותי איננו מספיק כדי להסביר את עמדתי ביתר הרחבה. גברתי היושבת-ראש, נכון שאנו גאים על המגוון המקורי שיש במדינת ישראל בסדר מינוי שופטים, ובדואי אנו גאים על עצמאותם של בתי-המשפט ועל מידת הצדק שלהם. יחד עם זה, יורשה לי לנגוע בבעיה אחת, עדינה מאוד, שלדעתי טרם נפתרה. אני מזכיר זאת בייחוד לאור העובדה ששר המשפטים דיבר על כך שהולך ומוכן חוק יסוד בתי-משפט ושופטים באופן משולב, ויש עדיין מקום בעניין זה למחשבה ואולי לאוהל תיקון.

השופט, משנקבע לתפקידו אחרי הסלקציה והמיון הוהירם שבועדת המינויים, נקבע לתפקידו עולמית. ואי אתה יכול להעבירו מתפקידו אלא לאחר דיון בבית-הדין המשמעתי. דיון זה יכול לבוא רק על יסוד קובלנה של שר המשפטים על שופט במקרים שהחוק מונה שלא כאן המקום לפרט. לכאורה, זה נראה מספיק. אולם דא עקא, שאין בכך פתרון למקרים — ויש לצערי מקרים כאלה — של חוסר יעילות משווע, של מה שהייתי קורא "Petty tyranny" על כס המשפט, של התנהגות בלתי-הולמת המורכבת משורה של אקטים קטנים שכל אחד לעצמו אינו יכול לשמש יסוד לקובלנה, אולם ביחד יש בהם כדי לעוות את דמות בתי-המשפט. אני חושב שברור — ואני רוצה להדגיש — שאני מדבר על מקרים יוצאים מן הכלל. אבל דרושה כאן מחשבה מקורית נוספת. ייתכן שהרשמקולים יהיו כאן לעזרה רבה. כי תועלת נוספת שלהם תהיה בכך שהמכשירים האלה ירשמו לא רק את דברי הצדדים ועדיהם, אלא גם את דברי השופטים.

הרפורמה במבנה המינהל של בתי-המשפט, שדיבר עליה היום שר המשפטים, זאת אומרת: החלוקה, הדצנטרליזציה במקום הצנטרליזציה המופרזת אולי היום — רפורמה טובה היא. אולם ספק בעיני אם יהיה בכוחה לפתור בעיות מן הסוג שדיברתי עליו.

עכשיו תורשה לי עוד הערה אחת, עוד פסוק אחד ועוד הערה — ואני גומר.

מובן שהסקירה היתה מצומצמת, ושר המשפטים התרכז בעניינים המרכזיים. משום כך, כנראה, לא הוכלל בסקירה עניין לשכות רישום הקרקעות. אבל רצייתי להסב תשומת-לב מיוחדת לעניין הדוחק והצפיפות האיומים בלשכת רישום הקרקעות הגדולה ביותר בארץ, בתל-אביב, שכתוצאה מהם לפי הרגשתי — גם לפי מיעוט כוח-האדם שם — קשה עד מאוד לבצע שם עבודה בצורה יעילה ומתוקנת.

הערת האחרונה, גברתי היושבת-ראש, (החילוני) בענין עורכי-דין, בגלל חבר-הכנסת שמואל תמיר ואני רוצה לגמור בעניין זה) נוגעת למקצוע שלי, מקצוע עורכי-הדין. מדי פעם נשמעת זעקה מרה בעתונות על שכר-הטרחה המופרז של עורכי-הדין. אבל מן הראוי לומר שהמדובר במספר מצומצם של משרדי עורכי-דין בעלי יכולת ובעלי קשרים מצוינים. הניפוח הזה יש בו משום תמונה המעוותת של המציאות. לפי הרגשתי עושים עול גדול להיכנס הגדול של עורכי-דין בארץ, כי במציאות — ורצייתי להדגיש זאת מעל במה זאת — קיים

בהקשר זה מן הראוי גם להזכיר את הסיפור המד-הים של מבקר המדינה על גורל פקודות המאסר על אי-תשלום קנס. מספרן, לפי הדו"ח של מבקר המדינה, הגיע ב-1967 ל-300,000. שלוש מאות אלף! הטיפול המינהלי בהן כושל, בגלל שתי האמהות המגוללות את האחריות האחת על כתפי חברתה: הנהלת בתי-המשפט טוענת שזהו תפקידה של המשטרה, וזו קובלת על מיעוט כוח-אדם, וטוענת שזה אצלה תפקיד משני לגבי השמירה על הסדר הציבורי והבאת עבריינים לדיון.

שר-המשפטים י. ש. שפירא:

אין מגוללים זה על זה. משרד המשפטים מגולל את זה על המשטרה, והמשטרה אומרת: אין לי כוח-אדם. אינה אומרת שמשרד המשפטים...

ארי אנקוריון (המערך, עבודה-מ"ס):

אני מקבל את התיקון, אדוני השר. אולם העניין לא נפתר בזה. הבעיה נשארת, ואולי יש לגול אותה על כתפי הממשלה כולה.

אני מברך על הקמת בית-המשפט המחוזי בצרפת, שהזכיר השר בסקירתו. הדבר נעשה במשך השנה האחרונה. וכן אברך על הרחבת פעולתו של בית-המשפט המחוזי בבאר-שבע — והשר מבטיח את הרחבתו הנוספת, ולדעתי, בצדק. וכן אני מברך על הסתעפות רשת בתי משפט השלום בכל הארץ, מקרית-שמונה ועד אילת.

בעיית הפיגורים בבתי-המשפט איננה יורדת מעל הפרק. מבקר המדינה שבדק את המצב אצל עשרה שופ"ט שלום בא לידי המסקנה כי "משך הטיפול בתיק מוש" פע בראש וראשונה מן הפעולה השיפוטית, ורק בדרגה שנייה מפעולתן של מזכירות בתי-המשפט או נציגי הצדדים בדין." אני מוכרח לומר שאינני בטוח כל-כך שמסקנה זו היא מסקנה צודקת. על כל פנים, בצורתה כפי שנקבעה היא באמת אומרת "דרשני".

בעיית הפיגורים מדאיגה מאוד. כשמביטים על שלוש הטבלאות המצורפות להצעת התקציב של משרד המשפ"ט, רואים שבעד אשר בבית-המשפט העליון מספר התיקים שנתבררו עולה כמעט בכל שנה על מספר התיקים שהוגשו, הרי ההיפך מזה בבתי-המשפט המחוזיים. כך למשל ב-1967 ההפרש בין מספר התיקים האזרחיים שהוגשו לבין אלה שנתבררו הוא למעלה מ-5,000. וסך כל התיקים האזרחיים שטרם נתבררו עולה על 25,000. תופעה דומה בבתי משפט השלום לגבי תיקים אזרחיים. ב-1967 ההפרש בין המשפטים האזרחיים שהוגשו לבין אלה שנתבררו הוא כמעט 9,000. וסך כל המשפטים האזרחיים שטרם נתבררו הוא קרוב ל-60,000. כל מי שיש לו עבודה בבית-המשפט ידע שבבית-המשפט המחוזי המצב הוא כזה גם היום, שיש לחכות לתור של משפט אזרחי תקופה של שנתיים עד שלוש שנים — ואני חושב שאדיק יותר אם אעמוד על משך הזמן של שלוש שנים. ברור שדרושה כאן עוד מחשבה מעמיקה, תכנון טוב ויזמה רבה.

אני מקדם בברכה את האמצעים שבישר עליהם שר המשפטים היום: פישוט הפרוצדורה. אני מקבל את הדעיון על רפורמה מרחיקה לכת בפרוצס האזרחי, אם כי אני משתייך למקצוע השמרני שהזכיר שר המשפ"ט, טים, מקצוע עורכי-הדין; שנית — שיפור האדמיניסטרציה; שלישית — השימוש במכשירים ובאמצעים מודרניים.

כיבוש וכובש. השר יבוא כאן ויאמר הכל נעשה על-פי חוק, ייתכן; אבל יש חוק ויש חוק ומה שזוממשה מפעילה בעזה, בגדה המערבית ובדמה, אלה הם חוקי כיבוש. ומה שהממשלה עושה בימים אלה בירושלים העתיקה הוא מעשה טיפוסי של כובש. על-פי איזה חוק או דין או תקנה גירשו השלטונות אלפי תושבים מבתי-הם ליד המקומות הקדושים לדתות המוסלמית והיהודית? על-פי איזה חוק או דין או תקנה נהרסו מאות בתים שהיו לאתרים היסטוריים, שהיו מעורה ובשרה של ירושלים? מה שעושים השלטונות בירושלים כלפי בתיה, תושביה, מקומותיה הקדושים ואופיה, הוא בניגוד לכל רבונה.

פיצוץ הבתים בשטחים הכבושים נומק בתקנה 119 לתקנות ההגנה. אולם השלטון החמיר בהרבה תקנה זו, שהיא מורשת השלטון הבריטי הזר. עורך-הדין חיים הולצמן, שעשה עבודת מחקר על התחיקה בשטחים הכבושים, כתב בספרו בעניין זה: "עם זאת צריך שיהיה אומץ להודות, כי חוקיותו של פיצוץ בתים היא מפוקפקת ביותר". המחבר מצייין, כי תקנה 119 מגיחה אפשרות ששר הבטחון יבטל את ההחרמה. אך לשם כך צריך לאפשר לאיש, שאת ביתו עומדים לפוצץ, לפנות אל שר הבטחון. "במלים אחרות" - כותב המחבר - "צריך שיהיה רווח-זמן סביר בין ההחרמה לבין הפיצוץ". ידוע לכל, כי רווח זמן כזה אינו קיים כלל, והפיצוץ מבוצע לאלתה, והסיבה היא סיכול אפשרות פנייה לבג"צ בבקשת ביטול הגזירה.

עורך-הדין הולצמן בחר את שאלת פיצוץ הבתים לאור אמנות האג 1907 ואמנת ז'נבה 1949 הקובעות, כי אין לנקוט שיטת ענישה קיבוצית ואין להוציא כל גור-דין אלא לאחר שפיטה סבירה, כלומר לאחר שהחשוד הועמד לדין, ניתן לו להתגונן ואשמתו הוכחה. המחבר מצטט גם סעיף 53 לאמנת ז'נבה, האוסר על המעצמה הכובשת להחריב נכסי מקרקעין בלשון חרי-משמעית ביותר. הפרקליט הישראלי מסכם: "פיצוץ בתים בשטחים הכבושים, בהיותו עוגש קיבוצי ועונש בלא שפיטה סדי-רה, הוא, לדעתי, מעשה הגונג את האמנות הבין-לאומיות". שיטת הגירוש של אישים מביתם ומולדתם אף היא מנוגדת לאמנת ז'נבה, אשר סעיף 49 בה קובע: "העברות כפייה של מוגנים, וכן גירושם של מוגנים, משטח נכבש לשטח של המעצמה הכובשת או לשטח של כל ארץ אחרת בין שטח נכבש ובין שטח בלתי-נכבש אסורים, והיה המניע מה שהיה". שלטונות הכיבוש מתעלמים מאמנות האג וז'נבה בכל הנוגע לזכויות תושבים החיים תחת עול כיבוש בהנמקה ש"כל תחוקת הבטחון עדיפה על כל דין".

סעיף 73 של "צו דבר הוראות בטחון", המופעל בשטחים הכבושים, מעביר את נטל ההוכחה בנוגע לצידוק פעולותיו של הנאשם, משכמה של התביעה על שכמו של הנאשם, בדומה לסעיף 24 לחוק תיקון דיני עונשין (בטחון המדינה) אשר נמתחה עליו בשעתו ביקורת חרי-פה.

בניגוד לאמנת ז'נבה, ביטלו שלטונות הכיבוש את זכות הערעור על פסקי-דין של בתי-המשפט הצבאיים. ניתנת לכל היתור האפשרות לפנות למפקד הצבאי של האזור. יתר על כן, לעתים קרובות מונעים את העצורים מלראות את פרקליטיהם ואת בני משפחותיהם

גם פרולטריון גדול של עורכי-דין המרוויחים בקושי את לחמם, ולעתים קרובות נמצאים מתחת לקו המינימום של הפרנסה. כאן הדאגה צריכה להיות אולי הפוכה: האם ניתן בכלל לווסת חלוקת עבודה במקצוע חפשי כמקצוע העורך-דין באופן צודק יותר, בלי להתעלם מבעיית כשרונו ויכולתו האינדיבידואלית של עורך-הדין?

הי"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת חביבי, ואחריו לחבר-הכנסת ורדיגר.

אמיל חביבי (הרשימה הקומוניסטית החדשה):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. בדברי על פעולות משרד המשפטים, רצוני לעמוד על שלושה נושאים: התחיקה במדינת ישראל, התחיקה בשטחים הכבושים ויחס השלטונות אל עורכי-הדין.

עד היום אין למדינת ישראל תחיקה מקורית; ברובה היא מועתקת מהתחיקה של הכובש הבריטי הזר, שהאופ-ייני לה, לתחיקה של המנדט, הוא דיכוי והפליה.

כבוד שר המשפטים הנוכחי, אשר בשנת 1946 דן ברותחין את תקנות ההגנה לשעת חרום, נוח לו היום להשתמש בהן לדיכוי האוכלוסיה הערבית. היום מכרזו שר המשפטים כי אין לבטל את תקנות ההגנה שלפיה מוטלים צווי ריתוק, צווי הגבלת חופש התנועה למיניהם נגד מתנגדים פוליטיים, נגד מתנגדי מלחמה, יהיו אלה עתונאים, חברי מועצות עירוניות ומקומיות, משוררים, חברי הוועד הפועל של ההסתדרות, פועלים ועוד.

בשנים האחרונות אנו עדים לתחיקה של טלאי על טלאי, אולם האופייני לתחיקה זו אינו הגברת החירויות הדמוקרטיות אלא ההיפך - הצרת הדמוקרטיה. החוקים המקוריים האופייניים הם החוק לבטחון המדינה, בו השתמשו נגד המזרחן אהרון כהן, חוק לשון הרע, בו רצו להשתמש נגד "העולם הזה", וסדרת חוקי העבודה המכוונים נגד חופש השביתה והמאבק האיגודי-מקצועי ושגולת הכותרת שלהם הוא החוק ל"צינון שביתות". לא במקרה השלטון הזה: הנוקט מדיניות זו, מחוקק חוקים אנטי-פועלים ואנטי-דמוקרטיים. השלטון הזה מבין שאחרי פשיטת-הרגל הפוליטית תבוא פשיטת-רגל שלטונית. הוא חושש מפני מתנגדיו הפוליטיים. השלטון הזה מכין חוקים, דוגמת החוק לבתי-דין לעבודה והחוק ל"צינון שביתות", ככלים נגד מאבקי עובדים אפשריים בעתיד. הוא ידע כי אחרי הבחירות צפוי לשכירים תקופה קשה, מהדורה גרועה יותר של המיתון, וכדי להקדים תרופה למכה, כדי לבלום מאבק פועלי ודאי, מכין הוא את הכלים התחיקתיים נגד הפועלים.

הממשלה הגיחה על שולחן הכנסת את החוק לתיקון דיני עונשין (בטחון המדינה, יחסי חוק וסדרות רשמיים), שכוונתו להחמיר את העונש בכל הנוגע לסודיות. הנכון הוא שהחוק המוצע אינו מכון כל-כך לשמירת סודות, שהיא זכותה של כל מדינה, החוק מכון להסתרת אינפורמציה מדעת-הקהל הישראלית, להסתרת עסקי ביטחון שהם תוצאה ממדיניות הממשלה המביאה הרבה אסונות לעם. השלטון מפחד שהעם יגלה את האמת.

באשר לתחיקה בשטחים הכבושים, אנו רואים את פעולתה המוחשית בפעולות המעצרים, הגירושים, פיצוץ הבתים והרס הבתים וכל אותן הפעולות המאפיינות

העצמאי, ועדיין חוקי אומות העולם ועכו"ם הם נר לרגל משפטינו. עדיין ממתנים חוקי הנצח והמשפט הצודק של עמנו לגילויים על-ידי המחוקק הישראלי.

החוק הישראלי המקורי אינו מופשט ואינו מוגבל לתקופה מסוימת שחלפה ואיננה עוד. זוהי מסכת שלמה של חוקים המקיפה את כל נושאי חיינו והמתייחסת לא רק למשפטו של השופט ולחקיקה היבשה, אלא עוסקת גם במכלול הבניות של חובות וזכויות, שכר ועונש, היתרים ואיסורים.

ביאור נהדר לחובותיו של השופט היהודי מביא הרמב"ם ז"ל באמרו: "לעולם יראה דין עצמו כאילו חרב מונחת על צוארו וגיהנום פתוחה לו מתחתיו, וידע את מי הוא דן ולפני מי הוא דן ומי עתיד להיפרע ממנו אם נטה מקו האמת, שנאמר אלוקים יוצב בעדת אל, ואומר 'ראו מה אתם עושים, כי לא לאדם תשפטו, כי לה'".

כדי להכיר את אופיה של המדינה יש לרדת ולבדוק משפטה. כשנבדוק את החוקים השולטים עדיין בישראל, נמצא טלאים טלאים המורכבים מחוקים אנגליים, תורכיים ואחרים. לנו במדינת דרוש משפט עברי מקורי. "הבו לנו משפט עברי" — הוא שם מאמרו של השופט שילה, שהתפרסם ב"הפרקליט" מחדש סיון תשכ"ה, והועתק לעתון "הארץ". השופט שילה רואה בעלבון חוקינו המקוריים ושואל בתמיחה רבה: "האם לא הגיע הזמן להחלת החוק העברי?" ומתוך דבריו נדאי לצטט פסקה קטנה אך רבת משמעות. "בשטח אחד" — אומר השופט שילה — "נשארו דורכים במקום, הוא שטח המשפט. עד היום הזה המשפט במדינת ישראל, חוץ מחלק ממשפטי האישות, הוא זה, וזוהי זו צורתה את הנפש. הגיעה השעה" — ממשיך השופט שילה — "שעטרת המשפט שלנו תוחזר אל ישנה. כל עמי מזרח ומערב ניוונים מהלכות, שמקורן בתורה ובחזון הנביאים, ואנו מלקטים פירורים משולחנותיהם. הגיעה השעה לחי" קון מעוות זה, ונדמה לי, שזו שאיפת כמעט כל תושביה היהודיים של מדינה זו ושל העם היהודי בתפוצותיו". עד כאן דברי השופט שילה.

אדוני השר, ידע אני שצוות משפטים יושב על מדוכת הבעיה ועושה דברים גדולים, אבל גם עליהם הו"ט התפקיד לללות רק פנינים בודדות מים החכמה — מתורת חיים. האם, אדוני השר, תסתפק בכך? הנעמיד בפניה נידחת את המשפט הישראלי המקורי, אשר שימש לנו לעניים בכל הדורות? התייר שפחה את גברתה? הלא נאמר על עמנו. "ומי גזל אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים?" לא ייתכן שנוסיף לקיים ולהתקיים לפי חוקיהם של עמים זרים, בבחינת "ואויבינו פלילים".

גברתי היושבת-ראש, חברי הכנסת. אנו נמצאים במידה מסוימת במצב משפטי אבסורדלי. קרוב מאוד למקום שאנו יושבים בו כעת, לכנסת, נמצאים אזורים בשליטתנו — בשליטת צה"ל. אך צא וראה, החוקים שבאזורים אלה — חוקי אויב הם, המטבע הירדני הוא הילך חוקי בהם, העיריות מתנהלות לפי החוק הירדני, הפושע האזרחי יידון לפי חוקי של השופט השוכנת מעבודתו — כמחאה על שלטון ישראלי — ופקידי ממשלת ירדן לשעבר מקבלים בהיתר מחברתם מחוסיין. האם זה ייתכן? צריפות משפטיות אמת, ישראלית, צריכה לחול על כל השטחים המשוחררים, במקום חוקי האויב.

למשך שבועות וחודשים. בשטחים הכבושים עושים את העקרון "האביאס קורפוס" פלסתר, עקרון שהיה הישג עוד מימי-הבניים. המעצרים האדמיניסטרטיביים מנו-גדים לעקרון זה.

רבים הם העצורים לפי צווים אדמיניסטרטיביים ואינם מובאים למשפט. בין העצורים האדמיניסטרטיביים תושבי השטחים הכבושים ואזרחי מדינת ישראל. השלטון-נות מחדשים את צווי המעצרים האדמיניסטרטיביים ללא הגבלת זמן. על-פי חוקי החירום ניתן לעצור אדם ללא משפט עד סוף חייו. כאשר מובא האיש לפני ועדת הערעורים, התביעה ונציגות משרד הבטחון אינם מנמקים את המעצר אלא במשפט סתמי שזה נחזק "לצרכי הבטחון"...

במצב-עניינים זה, אין תימה שמתנכלים לעורכי-דין שתפקידם להגן על שולחיהם.

עורכי-הדין חנא נקארה, ראיוק ג'ד'ורה, עבד-אל-חפיו דראושה, פראו' סלמאן, גביל עספור, עלי ראפע, מוחמד מערי, איס שאקור, קמאל דאהר וחסן נאסר נתונים להגבלות תנועה חמורות, על-פי תקנות הגנה (שעת חירום) 1945, הפוגעות פגיעה קשה במילוי תפקידיהם המקצועיים.

עורכי-הדין עבד אל-חפיו דראושה, סברי ג'ריס ועלי ראפע נתונים למעשה במעצר-בית משקיעת החמה ועד לזריחתה, כשהם מחויבים בהתייצבות יומית במשטרה. המצב הגיע לידי שערוריה כאשר לא ניתנו לעורך-הדין חנא נקארה רשיונות תנועה להגיע לבית-המשפט להגן על שולחיו.

יש עקרון האומר: הצדק צריך להיעשות ולהידארות. השלטונות מפירים את שני הכללים. אנו חוזרים ותובעים את ביטול תקנות ההגנה (שעת חירום), 1945.

הי"ר ט. סנהדרא:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת ורדיגר, ואחריו לחברת-הכנסת אלוני.

אברהם ורדיגר (פועלי אגודת ישראל):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. ברכתך לך, אדוני השר, על סקירתך הגדושה הישגים ופעלים, אשר נעשו בתקופת הכנסת השישית, והמסכמת תקופה ברו-כת-פעילות בתחומי השיפוט והחקיקה.

הערכתנו לך ולחבר עוזריך הנאמן והמעולה. בהזמנות זו רצונו לבדוק את הוותק המשפטי של ממש-לת ישראל, מר שמגר, ואת המנהל הכללי של משרד המשפטים, מר טרלו, אשר בתקופה קצרה הספיקו לזכות בהערכה כללית בציבור הישראלי והוכיחו יחס של כבוד למורשת אבות וחוקי ישראל המקוריים.

מבלי לפגוע, כלילה, בקודמך במלוא הנימה, עלי לומר שתקופת כהונתך תצוין בתקופה גדולה למשפט הישראלי. נצחון ישראל על אויבו ושחרור המולדת בחסדי השם גרמו לא מעט לכך. עלי גם לצייץ את העבר-דה המזורזת של החקיקה, אשר נעשתה מתוך מאמץ רב ומשותף של משרדך, הממשלה והכנסת השישית.

חברי הכנסת, התקופה הגדולה, אשר זכינו לה בחסדי השם יתברך, מחייבת אותנו לגישה שונה ולשינוי גם בתחום אשר אתה, אדוני השר, ממונה עליו. למעלה מעשרים שנה חלפו מאז קום המדינה, ונתבסס משפטו

שולמית אלוני (המערך, עבודה-מפ"ם):

כבוד היושבת-ראש, כנסת נכבדה. שר המשפטים ייחד את הדיון על הפעולות בשני תחומים, חילק את דבריו בין שני נושאים: האחד - על פעולות משרדו, והשני - על פעולות החקיקה, אשר נוגעות יותר לבית הזה.

אשר למשרדו, אינני רוצה לעסוק בקמעונות ולחלק מחמאות. כשמחלילים בחלוקת מחמאות, מצביעים גם על מגרעות. נדמה לי שדי אם אציין דבר חשוב שקרה במשרד המשפטים, וחבל שלא קרה בכל המשרדים, ובחלק מהם - חבל שלא קרה במועד מוקדם יותר. ההרגשה היא שבמשרד המשפטים החליטו: הבה נבדוק את העשייה, הבה נבדוק מה טוב ומה לקוי. אינני יודעת אם קרה הדבר במין אירוע מיוחד מסוג זה, אבל ההרגשה היא שהבדיקה הזאת מתחילה לשאת פרי, ובנושאים שונים אנחנו מרגישים שיטה אחת, פעילות מודרנית יותר, מתקדמת יותר; אנחנו מרגישים זאת אפילו בספרי החוק או בהצעות החוק המונחות היום על שולחן הכנסת - מבחינת הניסוח, מבחינת דברי ההסבר, היינו, בתחומים דברים יש הרגשה של ביקורת ושל רצון לתקן את הדברים.

שר המשפטים הרחיב את הדיבור על ההישגים בתחום משרדו, וכמוהו עשו כאן אחרים, והואיל ואומרים מקצת שבחו של אדם בפניו, ואת המקצת כבר שמענו, אני רוצה לעבור לחלק האחר, והוא עבודת המשרד בתחום החקיקה.

דרך אגב, התרעומת שלך, חברי הכנסת ורדיגר, שאין עושים למשפט העברי, מוזרה במקצת, מפני שנעשית עבודה רצינית מאוד בכנסת בתחום זה.

אברהם ורדיגר (פועלי אגודת ישראל):
הדגשתי זאת.**שולמית אלוני** (המערך, עבודה-מפ"ם):

אני רק רוצה שנבחין כאן: המשפט העברי בכנסת אינו משפט ההלכה, הלכה שהיא מעשה הקדוש ברוך הוא וכולה מסיני. זהו דבר אחד, ומה שאנחנו עושים בכנסת, הרי זה מעשה חקיקה של בני-אדם בתחום הנוגע ליחסים שבין הרשות לאדם ובין אדם לחברו. אמנם יכולים אנו לאמץ אותם כללים מן ההלכה שהם בתחום עבודתנו ועיסוקנו, אולם איננו מוסמכים לעסוק בתחום שאיננו בין אדם לרשות ובין אדם לחברו. במסגרת הסמכויות שלנו, באותם דברים שהם בבחינת צורך של חקיקה ביחסים שהמדינה מוסמכת לחוקק בהם, בתחום זה יש רצון של כל חלקי הבית ללמוד ולאמץ ככל האפשר את המשפט העברי. העבודה נעשית, ורק מקרה הוא שהכנסת השישית אינה יכולה לחוג ולשתות לחיים על חיסול המגילה, מפני שישאר, אולי, עוד ספחים קטנטנים, מאוד לחשובים. והואיל ושר המשפטים התנבא על העתיד, אם כן, בדרך כלל, אינני מרגישה שיש לי בידי דבר שלא בא לעולם - הכנסת השביעית עדיין לא באה לעולם - , אבל אין לי ספק שהכנסת השביעית בתחום זה ודאי תסיים המלאכה.

אברהם ורדיגר (פועלי אגודת ישראל):
נשאר עוד כאלף סעיפים.

משטחים אלה, חברי הכנסת, יוצאים יום יום מחבלים, ובאחרונה גם לתל-אביב הגיעו, בכדי להרוג אוכלוסיה שלווה ודורשת שלום. רק גורדין מרתיע יכול לשנות פני הדברים, מרתיע לא רק את המבצע והנתפס, אלא מרתיע את כל הגורמים הבלתי-אחראיים ושותפיהם.

חברי הכנסת. בימים אלה נעצר ראש קבוצת רמת-השלום בגולן, לפי בקשת הסגרה מאת ממשלת ארצות-הברית, והסיבות ידועות. הכפר הזה, למרגלות החרמון הברון בשלג, הוקם בתורעת נצחון ונציגי ממשלת ישראל, באי-כוח משרדים שונים, נרתמו במרץ להחשת הקמת הכפר. הכפר הזה הוקם, לצערנו ולבשתנו, על חשבונה של שבת קדשנו, בהרמת כוסיות על-ידי סקוט וחבריו, מצד אחד, ונציגי הממשלה, מצד שני. רבבות בישראל עמדו ליהנות ממנו בהעפלים לחרמון בעיצומם של שבתות וחג ישראל. למה אין באים את עכרם של כל מיני טיפוסים מחוץ-לארץ, אשר באים לכאן לחלל את שמנו ולחלל את חגיגנו? אולי המעשה של רמת-השלום יביא את הממונים ליתר בדיקה וגם ליתר התחשבות בדעותיהם של יהודים שומרי מסורת, אשר הזעיקו לא פעם את הממשלה והכנסת מפני מעשים אשר לא ייעשו.

חברי הכנסת, אינני יודע משום מה, כאשר מישוה מחברי הכנסת מעלה את בעיית הספרות הזולה והפסד-לה והספרונים הפורנוגרפיים למיניהם המציפים את רחובות ישראל, נמצא תמיד רוב אשר דואג להסרת ההצעה מסדר-היום. האם זוהי רק בעיה דתית? הלא כללי המוסר המינימליים מחייבים גם את אלה אשר אינם שומרי מצוות. האם ידוע לכם, רבותי חברי הכנסת, שבגלל הגישה הליברלית של השופטים במקרים כאלה, המשטרה רואה את עצמה פטורה מלהגיש תביעות לפי החוק, וההפקרות והקלקול שולטים ברחוב? למה נפקיר את ילדי ישראל?

מלים מספר לבעיית תאונות הדרכים. החודש מלאה שנה לשיטות הניקוז. היו כאלה שתלו בשיטה זו תקוות רבות. חולקו נקודות ונקבעו עונשים, ומה במציאות? עבריינים צברו שמונה נקודות מלאות ולא קיבלו עונש על כך. מי אשם במחדל זה? שופטי ישראל ממשיכים בגישה הליברלית, הנוטה לצד הרחמים, בעוד היום חייבת להיות ראייתנו המרחמת לצד הנפגעים והעתידים להיפגע.

גברתי היושבת-ראש, חברי הכנסת. נזכור נא בכל בעיות החיים שבני ישראל אנו ואת ה' אלוהים אנו יראים. ואזכיר את דברי הירושלמי רבי שמעון בן לכיש בשם רבי ינאי: "שיחף הקדוש ברוך הוא את שמו הגדול בישראל, משל למלך שהיה לו מפתח של פלטירה קטנה. אמר המלך: אם אני מניח את המפתח כמות שהוא, אבד הוא, ולא - הריני עושה לו שלשלת. שאם אבד המפתח, תהא השלשלת מוכיחה עליו. כך אמר הקדוש ברוך הוא: אם אניח את ישראל כמו שהם, הם נבלי-עים בין הגוים, אבל הריני משתף את שמי הגדול בהם, והם חיים." מאמינים אנו באמונה שלמה שרק בעזרת השם יתברך נתקיים ונוכל.

ה"ר ט. סנהדרא:

רשות הדיבור לחברת הכנסת אלוני, ואחריה לחבר הכנסת אברגר.

— אמנם עדיין לא ראינו את הצעת החוק, אבל יש לנו, בפקודת סדרי השלטון והמשפט, שני סעיפים, סעיף 5 וסעיף 6, אשר קובעים הגבלות בעניין זה — אין מתייחסים אליה, אין ביקורת על חקיקת-משנה, וגם הממשלה עצמה מזלזלת בחוק הזה, אולי מתוך חוסר ידיעה. והרי איה: בבית הזה הודה שד ההסברה שנגבו אגרות טלוויזיה, בשעתן, לא לפי החוק, ולא נעשו צעדים להחזרת התשלום מים לאזרחים. רשויות רבות מטילות תשלומי חובה, לעתים ללא סמכות.

ובכן, הצורך בחקיקת יסוד מסוג זה, על מנת להדריך את הגורמים השונים מה מותר ומה אסור, על מנת שתהיה ביקורת בחקיקת-משנה, הוא צורך חיוני ביותר, וחבל שלא הגיע הדבר לכלל חקיקה בבית הזה, ואילו ידענו להחשיב את הדברים האלה במידה מספקת, היו הם בבחינת חוק כיום, היה דיון עליהם והיה להם ערך מחנך לעתיד.

אכזבה נוספת ישנה מן הנושא ששוב הכנסת השישית רצתה בו: — היא החליטה והקימה ועדה מיוחדת בנושא האומבדוסמן, פרקליט לציבור במדינה שיש בה כל-כך הרבה ביורוקרטיה, ועל-ידי כך ניתן היה כלי ביד האזרח להגנה מפני הביורוקרטיה. הכנסת סיימה את עבודתה ופתחה אל הממשלה. לא ברור מדוע לא הזדרזה הממשלה. אני יודעת שיש חוק שנוגע למבקר המדינה, ושהו נוגע לשר האוצר, אבל אי-שם השיטה אינה כשורה. אינני טוענת נגדך, אדוני השר, אך הואיל ויש אחריות קולקטיבית של הממשלה, הואיל והיחסים בין הממשלה והכנסת חייבים להיות עם קצת יותר יחס של כבוד לרצון הכנסת, ומכאן גם לרצון העם, ובנושא האומבדוסמן — עם הבטחה בקווי היסוד, הרי לא טוב ולא כשורה שהחוק הנה לא נחקק בכנסת השישית, בשעה שלמעשה כמעט הכל היה בעניין זה בשל לחקיקה.

אכזבה נוספת, אדוני שר המשפטים, ואכזבה גדולה לציבור גדול, לציבור הנשים, נגרמה בנושא הזה של חוק רכוש מותר לבני-הזוג, המעסיק את הכנסת זה זמן רב. חוקמה ועדה מיוחדת ויש תביעה חזקה בעניין זה. אנחנו יודעים שיש הרבה בעיות חמורות מאוד אשר גורמות לסכסוכים קשים ולעיוותים קשים בעניין של שלום-בית, או בכל מקרה של הפקעת נישואים או קשיים בהפקעת נישואים, שיש להניח שבעזרת החוק היו באים על תיקונם. משרד המשפטים הוא אחד המשרדים שמעסיק נשים רבות, שאינו נוהג בשום אפליה כלפי נשים. להפך, הדירוג שלהן שם עולה והולך, גם במשרד וגם בבתי-המשפט. חשבתי שגם לגבי עניין זה איכשהו תתייחסו ביתר הכנה.

אני רוצה לומר שהחוק הזה לא הובא לכנסת מפני שחיבלו בו, מפני שיש הסכם קואליציוני ותלות קואליציונית בעניין זה, בשך פלוני או אלמוני, ולא רוצים לקלקל את היחסים הטובים באיזה מקום. אינני רוצה לספר את כל השתלשלות העניינים ולכלול את כל הסיפור ב"דברי הכנסת". ידוע איך טירפדו את העניין, ואין זה בסדר שטירפדו אותו. היו בקרב ציבור גדול ציפיות שחוק כזה יתקבל, מפני שראו בו חוק חיוני וחשוב. צריך היה לכבד את רצונו של ציבור זה ולקבל חוק שהוא לטובת הציבור.

הועלתה בכנסת הבעיה של עדת הקראים. הכנסת הקימה ועדה מיוחדת לעניין זה. והנה הנושא שוב נעלם

שולמית אלוני (המערך, עבודה-מפ"ם):

לא, נשארו מעט מאוד. אתה, פשוט, אינך מעודכן. בימים אלה כבר תיגמר העבודה בחלק גדול, ואם תביא בחשבון גם את חוק המקרקעין, נדמה לי שישאר עוד משהו בתחום דיני מציאות ואולי עוד כמה סעיפים. כאן ניתן לעשות בהתאם למשפט העברי, אבל זה יהיה, כמובן, חוק של הכנסת, ואני שמחה שבעניין זה כל חלקי הבית מאוחדים.

אדוני שר המשפטים, בתחום החקיקה היו לכנסת השישית תקוות גדולות, ובסופה של הכנסת השישית יש הרבה אכזבות. האכזבות אינן מתייחסות במישרים לעבוי דתו של משרד המשפטים. האכזבות הן מעבודתם של הממשלה, של הכנסת, של משרד המשפטים. מובן שהמאורע שאירע בשנים אלה, מלחמת ששת הימים, שיבש דברים רבים.

אנחנו קיבלנו, וחשבתי שנוכל לגמור את חוקי היסוד ואת חוק יסוד: זכויות האדם. אני חושבת שיכולנו להתקדם הרבה יותר בתחום זה, ובמידה רבה בנו האשם שלא התקדמנו. כשאני אומרת "אנחנו", אני מתכוונת לכנסת.

צד לי שחוק דרכי חקיקה לא הגיע לכנסת השישית, באופן שתוכל לדון בו, מפני שהבית הזה זקוק לדיון רציני מאוד בשאלה מהו חוק, כיצד ממוקקים חוק, מתי לא צריך להביא בדברים לחקיקה. יש אצלנו תופעה, שאנחנו סבורים, אולי מפני שאין חוקה, כי הדלת פרוצה, וכל אחד מביא חוקים לפתרון בעיות חברתיות והתחרויות מים אינם בדורים; מוזר הוא כאשר מביאים לכאן הצעת חוק וסבורים שהכנסת צריכה לחוקק בדברים שהם בבחינת גורמות הנתונות לרשויות אחרות הקרויות לכך. היה לנו מקרה כזה בחוק להשכלה גבוהה, כאשר הצינו שם, שהממשלה תהיה זו אשר תקבע הסמכה בתחום האקדמי. מונחת עכשיו הצעת חוק של חבר כנסת, באישור שד העבודה, שבאה לקבוע מי הוא הנדסאי ומי מהנדס, והרי אין הכנסת קרויה לקבוע בתחום מקצועי זה. ועם כל ההערכה לאיש בן-צבי ולצורך בהקמת יד לבן-צבי, נדמה לי שאין זה נכון כאשר משתמשים בחוק כדי להבטיח הקמת מוסד כזה, מפני שלא הכל צריך להיפתר על-ידי מעשה חקיקה. מוסד חשוב, תרבותי — משרד החינוך והתרבות יש לו מקורות משלו לתמוך במוסדות כאלה. חוק אינו צריך להתייחס לכיבודים ולהערכות. חוק הוא אמצעי לקבוע חיובים עם סנקציות בצד. נדמה לי שלא כך מטפחים ומעמקים ערכים. אנחנו מזלזלים לעתים בדברים שחייבים להיעשות על-ידי גורמים ואירגונים פעילים, כאשר תחום פעילות זה צריך להיות מחוץ לכנסת. בייחוד נכון הדבר לגבי אותו תחום שנוגע לדת ולסמכות הדת ולכל ערך רוחני שחייב וצריך להיות חי ופעיל מחוץ לתחום הבית הזה, שהבית הזה אינו יכול לחוקק בו, מפני שערכים רוחניים וחברתיים לא הבית הזה צריך לקבוע.

אבל גם בתחום זה של דרכי חקיקה — חסר לי כאן עוד חוק אחד, שהוא חוק יסוד בתחום תקציב המדינה. יש רשויות שאינן מבינות את התלות — ובכלל זה גם שרים — בין חקיקת-משנה לחקיקה הראשית. יש אצלנו הפקרות אשר גובלת בהטלת מסים ובהטלת תשלומי חובה על הציבור ללא תלות בחקיקה הראשית. ואותה מערכת של בקרה, שאני מניחה שהיתה צריכה להיות,

אולם השאלה המורה שבעתים כאשר מדובר במשפט פלילי. מצד אחד, המנגנון האדיר של המדינה, הפרקליטות, המשטרה, משאבים גדולים ולפעמים עצומים; מצד שני - הנאשם לבדו.

אפשר היה לומר להלכה, שמנגנון המדינה שוקד על הצדק, ועל הצדק בלבד, ואין הוא צד במשפט במובנו הרגיל של המושג. אך כולנו יודעים שאין זה נכון במציאות. משהתחילו ההליכים קיימת אמביציה - אולי טבעית - מצד חוקר המשטרה, מצד התובע המשפטי, רה"מ, מצד נציג הפרקליטות, ואף מצד פרקליט המדינה עצמו להצליח, לזכות במשפט, כלומר לזכות ביוקרה ובמעמד.

נאשם עני, שאינו יכול להרשות לעצמו פרקליט משלו, שבית המשפט ממנה לו פרקליט, או השוכר לעצמו פרקליט פחות ממולה - האם יש לו באמת סיכוי סביר והוגן לזכות במשפט, לממש את מלוא זכויותיו על-פי החוק?

בדודאי, יש שופט מקצועי, והוא שוקד על החוק ועל הצדק. ולא תמיד מגוי וגמור עם התובע להשיג הרשעה בכל מחיר. אולם מערכת השיפוט שלנו בנויה על מאבק בין שני הצדדים כמו זירת התאבקות. והנאשם העני דינו כמתאבק קטן, צמוק ובלתי-מאומן, הנכנס לזירה מול מתאבק חסון, זריז ומקצועי. יש כאן הבדל חותך בין עני ועשיר, הבדל הקיים בארצות רבות ואשר הרגשת הצדק שלנו לא היתה צריכה לסובל.

ניקה לדוגמה את משפטו של השופט מלחי. עד שיצאה צדקתו לאור, היה צורך ב-214 ישיבות. הנאשם הקדיש למשפט זה כ-23 חודשים מחייו, בעבודה במלאה. הוא ביזבז על המשפט, כפי שפורסם בעתונות, כ-140,000 לירות משלו. מן הרגע שהוחלט להגיש נגדו משפט, על סמך עדותה של אשה שכולנו ידענו מראש שהיא מופרעת קשה, לחם מנגנון התביעה הכללית בשניו ובציפורנו להרשעתו, כאילו היה זה עניין של חיים ומוות למדינת ישראל.

ואני שואל: מי יחזיר לשופט מלחי את שנות חייו, את סכומי העתק שביזבז? כאשר אדם פרטי גורם, בשגגה או בזדון, נזק חמור לזולתו, ניתן לתבעו לדין ולקבל ממנו פיצויים. אך כאשר המדינה עצמה טועה, כאשר היא יורדת לחייו של אדם, מאשימה אותו בפשעים ולבסוף יוצא האיש זכאי - מי מפצה את הקרבן?

אריה בהיר (המערך, עבודה - מ"פ):
מה המצב במדינות אחרות?

אורי אבנרי (העולם הזה - כוח חדש):
ברוב הארצות יש אותו המצב, אבל אין זה מנחם אותי. עד כמה שידוע לי, לא הוחזרה לשופט מלחי אף פרוטה שחוקה אחת מן ההון שביזבז.

וכאן עלי לשאול שאלה אכזרית: מה היה קורה לולא הואשם השופט מלחי, איש עשיר מאוד, אלא שופט אחר, עני ואכזרי, או סתם אדם? איזה סיכוי היה לו לעמוד במשפט כזה? האם יכול היה להרשות לעצמו בכלל הגנה כזאת? האם לא היה עלול להפסיד את המשפט בגלל יעוץ משפטי גרוע? האם לא היה מתפתה להתפשר מראש עם התביעה ולהודות במשגה, ולגרם עוול לעצמו רק כדי לצאת מן הגהינום הזה?

ונדרם ולא ניתן לו פתרון. העניין נשאר תלוי ועומד והוא גוגע לזכויות של עדה שלמה המורכבת מאנשים שאינם יכולים ליהנות מזכויות היסוד שלהם. במצב זה זכויות היסוד של בני העדה הזאת נפגעות. נושא מסוג זה אינו צריך להיות נתון לחלוקה לפי משרדים. הנושא אינו גוגע לשר הדתות; הוא גוגע לשר המשפטים, הוא גוגע לממשלה כממשלה. צריך להבין שאי אפשר לעשות כאן חלוקה לשרים ומשרדים לפי זיקה מסוימת על שום שיש לכך קשר לדת ועדה. זהו נושא השייך לחירויות האדם ולזכויותיו. זה המשפט שצריך היה להיאבק קצת יותר על עניין זה בממשלה וגם להיעזר יותר בנו למען מאבק זה, על מנת שדבר כזה לא יקרה.

התופעה של חלוקת נושאים ועניינים בין השרים מאפשרת התחמקות ואי-התייחסות לנושאי חקיקה. אפשר למצוא לכך ביטוי בחוקים רבים אחרים. הגנה למשל הובטח כבר בשנת 1959 - וחזרו על הבטחה זו בכנסת זו - שהיה לו חוק מזון כולל. לאחר שהנושא הועבר לשר הבריאות, אין איש מתערב עוד בכך. זה הפך להיות ה"בייבי" של שר הבריאות, והממשלה איננה אחראית עוד לכך. דומני שהעניין מחייב בדיקה נוספת של השאלה, אם נושאים שאינם גוגעים למדיניות מסוימת של הממשלה אלא לזכויות כלליות וקונסטיטוציונליות מובהקות צריכים להיות ניתנים לחלוקה בין השרים ומשרדיהם, שהם יהיו אחראים להם ויפעלו לפי דרכם, או שמא נושאים כאלה צריכים להיות מסורים ביד שר המשפטים תוך אחריותה של הממשלה כולה.

אני מקווה ומאחלת לשר ולמדינה - אינני יכולה לאחל זאת לעצמי, כי הכנסת השישית מסיימת בקרוב את תקופת כהונתה - שאמנם תוגשמה התכנית הגדולה שהתווה השר לפנינו ביחס לחקיקה בתחום הקונסטיטוציוני. אני רוצה לקוות שנקבל חוקי יסוד שיכניסו רוח קצת יותר תואמת ונכונה ביחסים בין המחוקק והממשלה וביחסים בין החוק לבין מוסדות אחרים שחייבים לפעול בתחומים שלהם, בתחומים החברתיים, התרבותיים, בלי שהמחוקק יהא חייב לתת פתרונות לכל עניין. אני מאחלת לכולנו שכל הנושאים האלה יבואו על תיקונם עם הדיון ועם קבלת החוקה בכנסת השביעית.

היו"ר ט. סנהדראי:
רשות הדיבור לחבר הכנסת אבנרי.

אורי אבנרי (העולם הזה - כוח חדש):
כבוד הישיבת ראש, כנסת נכבדה. לקראת סיום תקופת כהונתה של כנסת זו אינני רוצה לטפל הפעם בפרטים. כאחד המשתתפים המעטים בוויכוח זה, שאינם משפטינים, הייתי רוצה להעלות כמה הירורים שאולי אינם עולים כלל על דעתי של משפטן מקצועי. אני רוצה לשאול שאלה עקרוניות לגבי כל מערכת השיפוט במדינה והיא: האם קיים שוויון האזרחים בפני החוק למעשה? האם זכותו של כל אזרח לשיפוט הוגן אמנם מתממשת במציאות?

שאלה זו קיימת לגבי כל משפט, ואפילו במשפט אזרחי. עשיר, שיש בידו לשכור עורך-דין מוכשר, ממו"ח ויקר; ועני, שאינו יכול להרשות לעצמו פרקליט מוכשר כזה, או פרקליט בכלל - האם יש להם סיכוי שווה בפני כס המשפט?

— אולי תלה את עצמו, אולי היה זה אסון מסוג אחר — בתא של כלל תל-מונד. בכלל, איך נערך בן שש-עשרה מגיע למקום כזה — זו שאלה חמורה בפני עצמה. אבל שם יש לפחות שני צדדים, המשפחה מיוצגת בחקירת מקרה מוות זה, אבל האם התהליך הזה הוא מאוזן? מצד אחד המשטרה, יחד עם הפתולוג הממשלתי. הפתולוג הממשלתי אמנם אינו כפוף להלכה למשטרה, אבל למעשה הוא חלק מן המנגנון. כולנו יודעים זאת. הם עובדים יום יום בשותפות מאד הדוקה, ואין למשפחת הנער האפ-שרות להשיג מימצאים של מומחים בלתי-תלויים, להבדיל מהפתולוג הממשלתי.

אינני רוצה להתייחס עכשיו למקרה מסויים זה, וגם אינני יכול לעשות זאת, זה סוב-ידיעה. השאלה היא: האם בכל ההליכים האלה של חקירת מקרי מוות הגענו אל הצורה הצודקת המלאה? ואולי במקרה זה של חקירת מקרי מוות נכון עוד יותר מאשר בכל מקרה אחר העקרון ש"צדק צריך לא רק להיעשות, אלא גם להיראות". כי כאן יש תמיד משפחה שכאבה מוכן, ולגביה, על אחת כמה וכמה, חל העקרון שצדק חייב להיראות בבירור. את כל הדברים האלה הבאתי כמוזן למחשבה. לא נפתור אותם בכנסת זו, ומי שיהיה בכנסת הבאה — מסופקני אם יפתור זאת לגמרי גם בכנסת הבאה. אבל אני חושב שאלה הם דברים ששר המשפטים ומנגנון משרד המשפטים צריכים להרבות מחשבה עליהם.

היו"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת ביבי.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה — מפ"ם)

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. בדרך כלל קיים חשש שממשלה יכולה להשתלט על עבודת החקיקה בכנסת על-ידי לחצים של חברי הממשלה על חברי הכנסת. אני על כל פנים באופן אישי נוכחתי לדעת שהחשש הזה פג במידה מסויימת בתקופת כהונתה של הכנסת הזאת. לא אחת קרה שהוקים אשר לא נראו להכנסת, או שדעת-הקהל לא קיבלה אותם, הואילה הממשלה לקחת אותם בחזרה. אני מצוין דבר זה לשבח. קיבלתי את הדבר בברכה רבה, כאשר שר המשפטים, לאחר ששמע את הביקורת הקשה שנמתחה על חוק איגודי מקרקעין, מיד הסיק את המסקנה, עלה על הדוכן וביקש לקחת את החוק בחזרה.

אני רואה בגישה זו של שרי הממשלה לעבודת הכנסת גישה חיובית שיש לברך עליה. הממשלה אינה צריכה להיכנס למאבקים עם הכנסת כאשר חוק אינו נראה לכנסת עוד בשלבים המוקדמים ביותר של הדיון. כזה היה גם גורלו של חוק הרשות להשכלה גבוהה, אם גם בצורה שונה.

מובן שיש לברך על תופעות כאלה. הדבר מעיד על שיתוף-פעולה ראציונלי בין עבודתה של הממשלה לבין עבודת הכנסת.

במשך ארבע שנות כהונתה של הכנסת הזאת היו למשרד המשפטים הישגים לא מעטים, אולי אף רבים, הן בשטח הפעולה והן בשטח התחקית. בין היתר צומצם למשל המנע בין התיקים הנכנסים ובין התיקים שהדיון המשפטי בהם הסתיים בבית-המשפט, כמעט בכל הדרגים של בתי-המשפט. ואף כי מבחינה מסויימת הדבר משביע רצון, הרי אני אינני יכול להיות עדיין שבע-רצון

עלי לעורר מקרה שני, משפט מנהלי בנק פויכטונגר, על רקע אחר. משפט זה הוא עדיין סוב-ידיעה, ורק בעוד כמה ימים יינתן פסק-הדין הסופי בערעור.

אולם הנוך כדי מהלך הדברים קרה המקרה הבא: הנאשם השני, שהוא איש חסר כל אמצעים, הועמד במשך למעלה משנה במצב של אבטלה מאונס, עד שהוגש כתב האישום, ולאחר מכן עד שהוכרע המשפט בערכאה ראשונית. במשך כל החודשים האלה היה צריך לשלם כסף רב לעורכי-דין, אך לא היה מסוגל לקבל עבודה כלשהי. וכאשר ניתנה לו עבודה במפעל ממשלתי — הומנה של חוות דעת כלכלית מקצועית בתחום התמחותו — בא פרקליט המדינה ועל-פי דרישתו האישית פוטר האיש מן העבודה.

כאשר הגשתי שאילתה על כך לשר המשפטים, ענה לי בהשוואה למצבו של פקיד מדינה המושעה מתפקידו. אולם, כבוד השר, הפקיד המושעה מקבל חלק משכרו, ולפעמים המדינה אף מממנת את הגנתו (כמו במקרהו של יחזקאל סהר, שהורשע בעוון שבועת שקר בעודו מפקח כללי של המשטרה). אין הדבר דומה כלל למצבו של אזרח פרטי הנשאר לפתע חסר כל פרנסה, לו וליל-דיו, דווקא בשעה שכל חייו תלויים בגיוס אמצעים למימון הגנתו המשפטית, אשר בלעדיה לא יוכל לקנות לעמוד מול מנגנון אדיר המגויס נגדו, כל שכן במשפט מקצועי כל-כך ומסובך כל-כך כמו משפט זה.

הייתי יכול להביא דוגמות רבות, חמורות עוד יותר. האם אנחנו יכולים בכלל לדעת כמה אנשים הודו באישור מים מאונס, לא מפני שעונו במרתפי עניינים, אלא מפני שידעו שמחוסר אמצעים יש להם סיכוי קלוש בלבד לזכות בהוכחת צדקתם, ואז הם מתפשרים לא פעם עם פרקליט המדינה על הודאה באישום פחות חמור, כדי להיחלץ מהמשפט על האישום הגדול יותר.

אני מעורר את כל השאלות האלה כמוזן למחשבה. לא נפתור בעיה זו על רגל אחת. מדינות רבות, אולי כל המדינות, מתחבטות בה, ועדיין לא נמצא הפתרון. דומני ששום מדינה לא התגברה עדיין לגמרי על המתכונת המשפטית של התקופה הפיאודלית, ושל התקופה הפלוטוקרטית. דומני ששום מדינה לא עברה עדיין את המהפכה הדמוקרטית האמיתית בתחום המשפט.

גברתי היושבת-ראש, ייתכן שהפתרון הוא, כפי שמוצע בארצות-הברית, בהקמת מנגנון ממלכתי גדול של סניגוריה ציבורית, מעין פרקליט הציבור מול פרקליט המדינה, מנגנון שיהיה שווה בממדיו ובכשרו לפרקליטות המדינה, ומצויד במכשירי חקירה שיוכלו להתמודד עם הכלים המשטורתיים של התביעה.

לאחרונה, כבוד היושבת-ראש, הייתי רוצה להעלות בקצרה עוד נושא, שאני מתחבט בו קשה, — העניין של חקירות מקרי-מוות. התחלתי להתעניין בזה בקשר למקרה של הערבי ההוא, אבן-עאק, שמת במעצר, ואיני רוצה לחזור על זה עכשיו. אמרתי מעל דוכן זה שאינני יכול, כלפי עצמי, לקבל את המסקנות של השופט החוקר, ולוא רק משום שלא היה בחקירה ייצוג לשום צד, חוץ מן המשטרה. המשטרה חקרה את העדים של המשטרה, ואיש לא חקר אותם מלבדה. אבל לא רק בגלל מקרה מסויים זה, שהוא חמור, אני חרד לעניין זה. מתנהלת עכשיו חקירת מקרה מוות, מקרה טראגי מאד ומחריד מאד של הנער בן השש-עשרה שנפטר בנסיבות מסתוריות

הממוצע יודע את החוק. אינני יודע אם כל המשפטנים יודעים את כל החוקים. אבל ודאי ודאי שאין ידיעת החוק נחלתו של כל אורח במדינה. זו בעיה שהולכת ומחריפה מיום ליום, לאור העובדה שהחיים המודרניים מביאים לחיי של האזרח גורמים חדשים שקשה לו להתמצא בהם. מכאן מתבקשת מאלה הדרישה, שהמדינה, הממשלה, הכנסת, יתנו דעתן על סעד ראוי לאזרח הפשוט. בלעדי סעד כזה תלך ותתעוות התמונה של החברה מבחינת הצדק המינימלי שהאזרח ראוי לו. כאשר אני רואה לגד עיני - וחברי הכנסת שקדמו לי עמדו על כך - את הדרישות של גיהול המשפטים, הרי בלית ברירה האזרח עומד חסר-אונים גם במקרה שהצדק לימני; והמדינה אינה יכולה שלא לטפל בסוגיה זו בצורה רצינית ביותר, על כל המשתמע מכך הן מבחינת הצד הכספי והן מבחינת הצד המגנוני-משפטי.

סבור אני שגם האגרות גבוהות למדי במקרים רבים. אינני סבור שיש להכביד על האזרח באגרות גבוהות. ודאי, קיימת דרך שבה ניתן לפטור אורח חסר-יכולת מתשלום האגרה. אבל אנו יודעים, ויודע שר המשפטים, שאין זה מספיק. לכן רצוי שגם על כך תינתן הדעת.

שכר טרחת עורכי-הדין - או מה שנקרא הרצפה של שכר טרחת עורכי-הדין - אף הוא גבוה. אינני מדבר על תיקרות, תיקרות שהן תיקרות עד השמיים. לא תיקרות של מטרים אלא תיקרות שאי-אפשר להגיע אליהן. אני חרד לאן יגיעו זכויות היסוד של האזרח מבחינת מיצוי הצדק המינימלי האלמנטרי שלו, כאשר מצד אחד קיימות אגרות גבוהות, מצד שני שכר טרחת עורכי-דין גבוה, ומצד שלישי משך הדיון הארוך של המשפט. כל התמונה הזאת מחרידה. היא מחרידה לגבי האדם מעל לממוצע, ומחרידה עוד יותר לגבי האדם הפשוט, שאינו יכול - לא באמצעו ולא בהשכלתו - להתמודד עם בעיה זו, שהיא אנושית ורבת-סכנות.

רצוני לסיים דברי בברכה לשר המשפטים על השינוי, גיו, לעובדי משרד המשפטים על שיתוף-הפעולה הנמרץ, הרב והמעונן שהם מקיימים עם חברי ועדת החוקה, חוק ומשפט ועם הכנסת כולה.

אני מקווה שהכנסת הבאה תמצא קרקע רחבה, מוצקת יותר, מאשר הכנסות הקודמות לעבודתה על בסיס היש שנוצר בכנסת הזאת.

היו"ר ט. סנהדראי:

חברי הכנסת, הדיון הסתיים. תשובת השר - כאחת הישיבות הקרובות.

הישיבה הבאה - מחר בשעה 10.00. ישיבה זו נעולה.

מן העובדה שרבים מאוד הם המשפטים המתנהלים ומשהם תהים זמן רב, דבר שבהכרח מביא לידי עיוות-דין, גם אם אין הדבר כך. האזרח אינו יכול לשאת במשא הכבד הזה שמשפט שלו מתארך ומשתנה במשך זמן רב, לעתים אפילו שנים. יש לתת את הדעת על בעיה זו, ולו במחיר של תוספת כוח-אדם ותקציב.

משרד המשפטים אינו משרד עסקי. מתפקידו לשרת את האזרח. האגרות הנגבות ממקורות אחרים, אם גם לא מן המשפטים עצמם, על-ידי משרד המשפטים, הן הכנסה למדינה. והמדינה חייבת לפצות את האזרח, לפחות על-ידי שיפור השירות המשפטי והחשת ההליכים המשפטיים. ויש דרכים שונות לעשות זאת.

כבוד השר העלה הצעה לקיצור הפרוצדורה בצורת הערעורים. אני אינני יודע עדיין אם זוהי הדרך. אבל שינוי בפרוצדורה חייב להיעשות, כדי לגבש אותה בצורה יעילה יותר על מנת שתעזור להחשת ההליכים המשפטיים.

כמה מחברי הכנסת טענו כלפי משרד המשפטים שאין הוא דואג להכללת המשפט העברי בתחומי החקיקה הישראלית. אינני שותף לטענה זו ולתרעומת שנלוותה אליה. אני יושב בוועדת החוקה, חוק ומשפט, ואני רואה, שיש מי שמייעץ לוועדה בתחום המשפט העברי הקרוב לאותה סוגיה, בה דנה הוועדה. ולא מעט מן הרעיונות, הנראים לוועדה, מצטרפים לחקיקה האמורה, שהיא מעשה יום יום של ועדת חוקה, חוק ומשפט. זוהי בראש וראשונה תרומתו של משרד המשפטים, המקיים מדור או מחלקה מיוחדת המופקדת על עניין זה.

אינני יכול לקבל את הדעה שהמשפט העברי - שהוא תולדה של מצב מיוחד של עם ישראל בגלוינותו - יהא הוא המשפט של מדינת ישראל. חושבני שבמידה מסוימת דבר אבסורדלי הוא לדרוש מן הכנסת דרישה כזאת בתקופה כזאת ובתנאים כאלה של התפתחות עצומה בתחום המשפט לאור הדרישות החברתיות.

אשר לחקיקה המנדטורית, נעשו צעדים מרשימים בכנסת זו בתחום זה. סבורני שהכנסת הזאת הביאה את עבודת החקיקה בתחום זה למצב כזה, שהכנסת הבאה תהיה לה אפשרות לחסל במידה מרובה את התחיקה המנדטורית המעיקה. יש חוקים מנדטוריים שגם כיום הם טובים, וטובים מאוד. פקודת השטרות היא פקודה טובה גם במדינה מודרנית. חוקים אלה, שהם עדיין טובים, לאחר שהם מקבלים גושח חדש, גושח עברי במקום הגושח המקורי האנגלי, מקרבים אותנו לתקופה בה התחיקה הישראלית עומדת על רגליים איתנות יותר מאשר עד עכשיו.

קיימת קביעה משפטית שהאזרח הוא בחזקת יודע החוק. כולנו יודעים שלמעשה זוהי פיקציה. אין האזרח